

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ»

**ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ
ΕΝΕΡΓΕΙΑ**

**«Η σημασία της επιμόρφωσης των δημοσίων υπαλλήλων για τις πολιτικές για
την κλιματική αλλαγή τόσο για την αποτελεσματική εφαρμογή τους όσο και για
την ευαισθητοποίηση των πολιτών βάσει επιταγών Διεθνούς, Ευρωπαϊκού και
Εθνικού Δικαίου»**

**«The importance of public servants' training on climate change policies both for
their effective implementation and for raising awareness among citizens based
on International, European and National Law requirements»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Παναγιώτης Γ. Μυλωνόπουλος (Α.Μ.: 2122M054)

Αθήνα, 2023

Τριμελής Επιτροπή:

Βασιλική Καραγεώργου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπουσα)

Χαράλαμπος Πλατιάς, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κλεονίκη Πουϊκλή, Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ουτρέχτης

«Δήλωση μη Λογοκλοπής και ανάληψης προσωπικής ευθύνης»

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί την πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς τις απαραίτητες αναφορές. Επίσης, αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες που δύναται να αντιμετωπίσω σε περίπτωση που η εν λόγω εργασία αποδειχθεί ότι αποτελεί προϊόν λογοκλοπής.

Copyright © Μυλωνόπουλος Παναγιώτης, 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς το συγγραφέα.

Η έγκριση διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	5
Κεφάλαιο 1ο: Κλιματική αλλαγή και παρούσα κατάσταση.....	8
1.1 Η θυσία της φύσης και του περιβάλλοντος στο βωμό της ανάπτυξης.....	8
1.2 Ο Μη-βιώσιμος σύγχρονος τρόπος ζωής και η ανάγκη αλλαγής στάσης.....	10
1.3 Η αντίληψη των πολιτών για την κλιματική αλλαγή	14
1.4 Η αλλαγής της εκπροσώπησης των κρατών-μελών σε Διεθνές Επίπεδο και ο ρόλος των πολιτών.....	17
1.5 Ο Ρόλος της Σύμβασης Aarhus στην ευαισθητοποίηση των πολιτών	21
1.6 Συμπεράσματα 1ου Κεφαλαίου	23
Κεφάλαιο 2 ^ο : Περιβαλλοντική εκπαίδευση και η σημασία της για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.....	24
2.1 Η έννοια της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.....	24
2.2 Εκπαίδευση και βιώσιμη ανάπτυξη.....	27
2.3 Πρωτοβουλίες σε Διεθνές επίπεδο για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και η σχέση τους με την περιβαλλοντική εκπαίδευση	28
2.3.2 Η Δεκαετία Εκπαίδευσης του ΟΗΕ για την αειφόρο ανάπτυξη.....	31
2.3.3 Η Agenda 2030 και οι 17 Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ)	35
2.3.4 Η Συμφωνία του Παρισιού (Paris Agreement).....	36
2.4 Ευρωπαϊκή Ένωση και βιώσιμη ανάπτυξη.....	38
2.4.1 Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία (European Green Deal - EGD).....	39
2.5 Το παράδειγμα της Δανίας αναφορικά με τη συμμετοχική εκπαίδευση για τη βιώσιμη ανάπτυξη.....	45
2.6 Συμπεράσματα 2ου Κεφαλαίου	46
Κεφάλαιο 3ο: Ο ρόλος των Κυβερνήσεων και των Δημοσίων Διοικήσεων στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής - από τη συνειδητοποίηση στην πράξη	48
3.1 Η αποτυχία των Κυβερνήσεων να λάβουν αποτελεσματικά μέτρα για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και η συναφής νομολογία των δικαστηρίων	51
3.2 Το νέο Δημόσιο Μάνατζμεντ	57
3.3 Πρωτοβουλίες ΕΕ για την επιμόρφωση των διοικητικών στελεχών	60
3.4 Δημόσια Διαβούλευση και ευαισθητοποίηση πολιτών.....	67
3.5 Συμπεράσματα 3ου Κεφαλαίου	70
Κεφάλαιο 4 ^ο : Η εκπαίδευση για την κλιματική αλλαγή - από τη θεωρία στην πράξη κυρίως σε επίπεδο στελεχών δημόσιας διοίκησης.....	72
4.1 Ευρήματα εκθέσεων αναφορικά με την ενσωμάτωση της εκπαίδευσης για την κλιματική αλλαγή στα εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα	72
4.2 Έρευνες στην Ελλάδα για την Κλιματική Αλλαγή: η αντίληψη των πολιτών ..	75

4.3 Το παράδειγμα της Γαλλίας αναφορικά με την εκπαίδευση των δημοσίων υπαλλήλων για τις πολιτικές αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής.....	77
4.4 Η περίπτωση της Γερμανίας αναφορικά με την εκπαίδευση των δημοσίων υπαλλήλων για τη βιώσιμη ανάπτυξη.....	78
4.5 Συμπεράσματα 4ου Κεφαλαίου	80
Συμπεράσματα εργασίας	82
Βιβλιογραφία	85
Ελληνική.....	85
Ξενόγλωσση	86
Διαδικτυακές πηγές.....	88
Νομικά και Λοιπά Κείμενα	89

Εισαγωγή

Όπως είναι ορατό πλέον σε όλους, ο πλανήτης αντιμετωπίζει πληθώρα απειλών, λόγω της κλιματικής αλλαγής, για την οποία ευθύνεται η συνεχής αναπτυξιακή δραστηριότητα καθώς και ο υλιστής ένοικός του: ο άνθρωπος. Είναι ένα άκρως σοβαρό πρόβλημα που απαιτεί, τόσο συντονισμένες, όσο και αποτελεσματικές πολιτικές που θα κατευθύνουν την κοινωνία προς ένα πιο βιώσιμο μέλλον, αρχής γενομένης από την αλλαγή όλων των τρεχόντων παραδειγμάτων.

Δεν είναι λύση, όμως, να ανακοπεί όλη η πρόοδος που έχει συντελεστεί μέχρι σήμερα αλλά να αξιοποιηθούν οι δυνατότητες της τεχνολογίας και τα αποτελέσματα των επιστημών για την αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού σε συνδυασμό με την αλλαγή νοοτροπίας όλων. Καθοδηγητικό ρόλο σε όλη αυτή την προσπάθεια επιβάλλεται να έχουν τα κράτη και, κατ' επέκταση, τα “γρανάζια” της δημόσιας διοίκησης, οι δημόσιοι/κρατικοί υπάλληλοι. Στο πλαίσιο αυτό, η επιμόρφωση των δημοσίων υπαλλήλων αναδύεται ως καθοριστικός παράγοντας για την επιτυχή εφαρμογή αυτών των πολιτικών. Οι δημόσιοι υπάλληλοι διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στην εφαρμογή και παρακολούθηση των μέτρων που αποσκοπούν στην προστασία του περιβάλλοντος.

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως στόχο να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο η διαμορφωμένη πολιτική για την κλιματική αλλαγή επικοινωνείται προς τα στελέχη της Διοίκησης. Τα στελέχη θα πρέπει να διαθέτουν επαρκή εκπαίδευση για το φλέγον αυτό ζήτημα, να γνωρίζουν όχι μόνο ακροθιγώς για αυτό και να κατανοήσουν ότι δεν αποτελεί απλά μία γνώση διοικητικής φύσεως αλλά ένα ζήτημα ουσίας που απασχολεί και θα συνεχίσει να απασχολεί τόσο τη Διοίκηση όσο και τους ίδιους τους υπαλλήλους στην καθημερινότητά τους. Ταυτόχρονα, η διοίκηση θα πρέπει να λαμβάνει μέτρα για την ευαισθητοποίηση των πολιτών πάνω στο ζήτημα της κλιματικής αλλαγής βάσει επιταγών Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Δικαίου.

Βασικό ερευνητικό ερώτημα αποτελεί το αν η Διοίκηση, μέσω των πρωτοβουλιών της εσωτερικά και εξωτερικά, είναι σε θέση να ανταποκριθεί στις ολοένα και αυξανόμενες ανάγκες ευαισθητοποίησης για την κλιματική αλλαγή, τόσο σε σχέση με την επιμόρφωση των στελεχών της, όσο και σε σχέση με την ευαισθητοποίηση των πολιτών και ποια μέτρα έχει λάβει και θα μπορούσε να έχει λάβει προς το σκοπό αυτό, σε ένα πολιτικό και φυσικό περιβάλλον που συνεχώς αλλάζει με γρήγορους ρυθμούς.

Η διπλωματική αυτή στηρίχθηκε στην υφιστάμενη επιστημονική γνώση και τα διαθέσιμα ερευνητικά τεκμήρια στο εν λόγω πεδίο. Ειδικότερα, η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθήθηκε ήταν η δημιουργική και, σε ορισμένες περιπτώσεις, κριτική σύνθεση βιβλιογραφικών πηγών, άρθρων και μελετών, προκειμένου, τόσο να εξαχθεί μια συνολική και σαφής εικόνα των υφιστάμενων συνθηκών στο σχετικό πεδίο, όσο και να αποτυπωθούν προτάσεις βελτίωσης της υπάρχουσας κατάστασης προς τη βελτίωση της αντίληψης της Διοίκησης προς το φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής μέσω της επαρκούς εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης των υπαλλήλων και, εν συνεχεία, των πολιτών.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι δεν κατέστη εφικτή η επικοινωνία με το Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης και συγκεκριμένα με τον Τομέα Βιώσιμης Ανάπτυξης ώστε να αποτυπωθεί η παρούσα κατάσταση αναφορικά με το εν λόγω θέμα σε εθνικό επίπεδο, χρησιμοποιήθηκαν ορισμένα εκ των αποτελεσμάτων της Πανελλαδικής Έρευνας για την Κλιματική Αλλαγή (έτος 2022) για μια παρουσίαση της εικόνας σε εθνικό επίπεδο ενώ, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αναζητήθηκαν πολιτικές και τρόποι που χρησιμοποιούν δύο μεγάλες οικονομίες, Γαλλία και Γερμανία, για την ευαισθητοποίηση κοινού και στελεχών της διοίκησης.

Στο **Πρώτο Κεφάλαιο** αποτυπώνονται κάποια ιστορικά γεγονότα, κυρίως μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, που οδήγησαν στην υπερ-εκμετάλλευση των φυσικών πόρων τόσο από τα ανεπτυγμένα κράτη όσο και από τα αναπτυσσόμενα. Οι καταστροφές που υπέστησαν νικητές και ηττημένοι ήταν τεράστιες. Κύριος στόχος όλων η ανοικοδόμηση αλλά και η συνέχιση της οικονομικής δραστηριότητας. Όμως, δεν υπήρχε κάποιο όριο στη δράση των κρατών. Η οικονομική ανάπτυξη ήταν το μόνο ζητούμενο, γεγονός που οδήγησε σε καταστροφικές περιβαλλοντικές και κλιματικές συνέπειες με συνέπεια αυτό ο μη-βιώσιμος τρόπος ζωής, που συνεχίζεται και σήμερα, να χρειάζεται άμεσης αλλαγής, η οποία θα έρθει μέσα από την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση, με το ρόλο της Σύμβασης Aarhus να είναι ιδιαίτερα σημαντικός ως προς την κατοχύρωση περιβαλλοντικών διαδικαστικών δικαιωμάτων.

Στο **Δεύτερο Κεφάλαιο** γίνεται λόγος για την περιβαλλοντική εκπαίδευση καθώς και την εκπαίδευση για την κλιματική αλλαγή. Αμφότερες διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην πολυπόθητη αλλαγή στάσης όλων καθώς και των υπαλλήλων της διοίκησης. Η εκπαίδευση μπορεί να συμβάλλει στη μεγαλύτερη κατανόηση της κρισιμότητας της κατάστασης καθώς και στη συνειδητοποίηση του ρόλου του

καθενός για την αλλαγή στάσης και ενεργοποίησης. Παράλληλα, γίνεται αναφορά στοσημαντικό ρόλο των κυβερνήσεων για την ανάληψη πρωτοβουλιών αλλά και στις πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό επίπεδο για την προσπάθεια μείωσης των εκπομπών και την προστασία του περιβάλλοντος, εμπλέκοντας σε όλες τις διαδικασίες, τόσο τη δημόσια διοίκηση, όσο και την κοινωνία των πολιτών (παράδειγμα Δανίας).

Στο **Τρίτο Κεφάλαιο** αποτυπώνεται η αδυναμία των κυβερνήσεων και της δημόσιας διοίκησης για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και πως φτάσαμε από τη συνειδητοποίηση αυτή στην αλλαγή στάσης. Βασικό εργαλείο είναι το νέο δημόσιο management που τροποποιεί τη μέχρι σήμερα γραφειοκρατική αντιμετώπιση των καθημερινών ζητημάτων καθώς και οι πρωτοβουλίες σε Ενωσιακό επίπεδο προς αλλαγή της στάσης αυτής, μέσω παροχής κατευθύνσεων και χρηματοδοτήσεων. Ακόμη, στο ευρύτερο αυτό πλαίσιο των αλλαγών υπάγεται και η υποχρέωση των κυβερνήσεων για συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικών με το περιβάλλον, μέσω της υποχρεωτικότητας της δημόσιας διαβούλευσης.

Το **Τέταρτο Κεφάλαιο** αναφέρεται στην υποχρέωση των κρατών για υποβολή, κάθε 4 έτη, εκθέσεων προς τον ΟΗΕ για την επίτευξη των 17 ΣΒΑ, μέσω πραγματικών και αληθών στοιχείων, τα οποία συλλέγονται από ανεξάρτητους εθνικούς μηχανισμούς, βάσει προηγούμενων κατευθύνσεων της UNESCO. Για το λόγο αυτό απαιτούνται ενημερωμένα στελέχη ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στις προαναφερθείσες υποχρεώσεις συνεισφορών. Επιπροσθέτως, γίνεται παράθεση ορισμένων αποτελεσμάτων της πανελλαδικής έρευνας του 2022 για την Κλιματική Αλλαγή, σύμφωνα με τα οποία, παράλληλα με τη διαπίστωση ανάληψης περισσότερων πρωτοβουλιών από την πολιτεία για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής αναγνωρίζεται και η ανάγκη αλλαγής πορείας των τρεχόντων κυβερνητικών μέτρων. Τέλος, παρουσιάζονται ορισμένα μέτρα και πολιτικές που εφαρμόζουν η Γαλλία και η Γερμανία για την εκπαίδευση στελεχών αλλά και την ευαισθητοποίηση υπαλλήλων και πολιτών.

Κεφάλαιο 1ο: Κλιματική αλλαγή και παρούσα κατάσταση

1.1 Η θυσία της φύσης και του περιβάλλοντος στο βωμό της ανάπτυξης

Η περίοδος μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο χαρακτηρίστηκε από μια έντονη ανάγκη για ανάπτυξη σε πολλούς τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας αλλά ταυτόχρονα και για ανασυγκρότηση. Οι μεγάλες δυνάμεις της εποχής, κυρίως οι ΗΠΑ, για να επιτύχουν τη νίκη ενάντια στις δυνάμεις του άξονα, χρησιμοποίησαν τεράστιες ποσότητες πετρελαίου. Για το λόγο αυτό είχε επέλθει εξάντληση των φυσικών πόρων. Οι αποικιοκράτες δεν μπορούσαν να υποστηρίξουν τις αποικίες τους καθώς οι μητροπόλεις έπρεπε να οικοδομηθούν ξανά. Έτσι, πολλές χώρες βρέθηκαν σε κατάσταση καταστροφής και φτώχειας παράλληλα με την ανεξαρτητοποίησή τους¹. Η ανάγκη για ανάπτυξη ήταν επιτακτική. Αυτή η ανάπτυξη περιλάμβανε την επιστροφή των στρατιωτών στο ενεργό εργατικό δυναμικό, την οικοδόμηση νέων σπιτιών, την ανάπτυξη των υποδομών και την επανεκκίνηση των οικονομιών όλων των κρατών.

Αν και η τεχνολογία κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο είχε εξελιχθεί σε μεγάλο βαθμό, μοναδική πηγή για την ανοικοδόμηση και επανεκκίνηση της νέας παγκόσμιας οικονομίας ήταν οι φυσικοί πόροι της γης, οι οποίοι άρχισαν να καταναλώνονται με ταχύτατους ρυθμούς, ακολουθώντας την δίχως όρια οικονομική ανάπτυξη και αντιμετωπίζοντάς τη ως μέγεθος, αποβλέποντας μόνο στο καθαρό και άμεσο κέρδος². Οι ανάγκες για ενέργεια, τρόφιμα, νερό, υποδομές, κατοικία και λοιπά καθημερινά αγαθά αυξήθηκαν σημαντικά, ενώ η εξόρυξη, η αποψίλωση των δασών, η υπεραλίευση και η εκμετάλλευση των ορυκτών πόρων είχαν, όμως, σοβαρές επιπτώσεις στο περιβάλλον.

Η ανάγκη για ενέργεια αυξήθηκε δραματικά μετά τον πόλεμο, με την αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής και την εξάπλωση της τεχνολογίας. Αυτό οδήγησε στην εκμετάλλευση των ορυκτών καυσίμων, όπως του πετρελαίου και του άνθρακα, με σοβαρές επιπτώσεις στο περιβάλλον, που τότε δεν ήταν προτεραιότητα. Ακόμη, η πληθυσμιακή αύξηση και οι κακουχίες του πληθυσμού μετά τον πόλεμο οδήγησε σε κατακόρυφη αύξηση της ζήτησης για τρόφιμα. Για να ανταποκριθεί σε αυτή τη ζήτηση, οι γεωργοί χρησιμοποίησαν, εκτεταμένα, τεχνητά λιπάσματα και

¹Τσάλτας, Γ. (2010). Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος - Πολιτικές & Διεθνές Δίκαιο της Ανάπτυξης, Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 68-74.

²Ράγκου, Π. (2020). Θέματα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων 5ος Τόμος: Διεθνής Περιβαλλοντική Πολιτική: Αναμετρήσεις με το Μέλλον, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, σελ. 115-116.

φυτοφάρμακα, με αρνητικές επιπτώσεις στο έδαφος και τους υδροφόρους ορίζοντες. Παράλληλα, τα αστικά κέντρα άρχισαν να αναπτύσσονται και να μεγεθύνονται με τη συσσώρευση εργατικού δυναμικού, καθώς παρείχαν περισσότερες ευκαιρίες για ανεύρεση εργασίας, αυξάνοντας τη ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες καθώς και τρόφιμα και νερό. Οι ποταμοί και οι λίμνες υποβλήθηκαν σε υπερβολική χρήση, ενώ οι υδροφόρες αποθέσεις μειώθηκαν σημαντικά. Το ίδιο συνέβη στα δάση, μέσω της υπερβολικής και δίχως όριο αποψίλωσης, με αρνητικές επιπτώσεις στη βιοποικιλότητα και το κλίμα των περιοχών.

Μετά το 1960, ξεκίνησε να αλλάζει το σκηνικό από πολλές απόψεις. Πρώτον, άλλαξε η φυσιογνωμία της διεθνούς κοινότητας με την αριθμητική αύξηση των κρατών και, δεύτερον, η συνειδητοποίηση των πολύπλοκων προβλημάτων που απέφερε η ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη στον τομέα της περιβαλλοντικής υποβάθμισης³. Τα κράτη που απειλούνταν άμεσα από την αύξηση της στάθμης της θάλασσας, ένεκα τήξης των πάγων, καθώς και αυτά που εν γένει επηρεάζονταν ποικιλοτρόπως από την επιβάρυνση του περιβάλλοντος ένεκα της δίχως όρια ανάπτυξης και θυσίας αυτού, οδήγησαν την κούρσα των συντονισμένων προσπαθειών στο επίπεδο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) για την αναθεώρηση του τότε ισχύοντος μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης.

Ο τότε αποκαλούμενος “Τρίτος Κόσμος” ονομάζονταν “Ομάδα των 77”. Ο βασικός τους στόχος ήταν, όπως είναι φυσικό, οικονομικός: να προωθηθούν τα οικονομικά και εμπορικά συμφέροντά τους με τις ανεπτυγμένες χώρες σε επίπεδο ΟΗΕ ώστε να διασφαλίζεται η συνεχής διαβούλευση μεταξύ των μερών. Στην “εξέγερση” αυτή των αναπτυσσόμενων κρατών συνέβαλε τα μέγιστα η αλόγιστη εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών τους πόρων από τα ανεπτυγμένα κράτη, τα οποία κατάφεραν να αναπτυχθούν βασιζόμενα πλήρως στο μοντέλο της ανεξάρτητης, αυτοδύναμης και δίχως όρια ανάπτυξης. Οι αναπτυσσόμενες όμως χώρες, δεν ήταν σε θέση να μιμηθούν την πρακτική των ανεπτυγμένων χωρών καθώς στερούνταν τεχνογνωσίας και οικονομικών πόρων. Η βοήθεια από τα ανεπτυγμένα κράτη ήταν μονόδρομος. Άλλωστε, οποιοσδήποτε θα συμφωνούσε ότι το δίκαιο απαιτεί να επιστρέψουν, αργά ή γρήγορα, ένα μέρος των ωφελημάτων που αποκόμισαν από την υπερ-εκμετάλλευση δυναμικού και πρώτων υλών κατά τη διάρκεια της ηγεμονίας τους.

³Τσάλας, Γ., Πλατιάς, Χ. (2010). Ευρωπαϊκή Ένωση και περιβάλλον. Ανατομία μιας κοινής Ευρωπαϊκής πολιτικής, Εκδόσεις Σιδέρης, σελ. 25-27.

Η κλιματική αλλαγή, δεν είναι αποτέλεσμα της μόνο της συμπεριφοράς των αναπτυγμένων κρατών. Και τα αναπτυσσόμενα κράτη φέρουν ένα μερίδιο ευθύνης, αν και συγκριτικά μικρότερο απ' αυτό των αναπτυγμένων κρατών. Οι αναπτυσσόμενες χώρες δεν έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά ούτε τις ίδιες ανάγκες, Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Ινδία, η Κίνα και η Βραζιλία. Και οι τρεις χαρακτηρίζονται ως αναπτυσσόμενες χώρες αλλά εκπέμπουν τεράστιες ποσότητες αερίων του θερμοκηπίου, μέσω καύσης ορυκτών καυσίμων (άνθρακας και πετρέλαιο), ώστε να μπορούν να αναπτυχθούν και να καταστούν ανταγωνιστικές καλύπτοντας, παράλληλα, τις ανάγκες του πληθυσμού τους, ο οποίος αυξάνεται διαρκώς⁴. Παράλληλα, ιδίως η Κίνα και η Ινδία (2ος και 3ος μεγαλύτερος ρυπαντής παγκοσμίως, αντίστοιχα) παρά τη διαπίστωση της κλιματικής αλλαγής και των συνεπειών της, δεν λαμβάνουν μέτρα για τη μείωση εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, ακολουθώντας συμπεριφορές “free-riding”⁵.

1.2 Ο Μη-βιώσιμος σύγχρονος τρόπος ζωής και η ανάγκη αλλαγής στάσης

Η «Σιωπηλή άνοιξη» της Rachel Carson έδωσε το εναρκτήριο λάκτισμα για τις συζητήσεις σε πολιτικό επίπεδο, βάζοντας στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων την ανάπτυξη και την πτυχή του σεβασμού προς τη φύση. Στο βιβλίο αυτό, η Carson καταγγέλλει την τότε επικρατούσα διθυραμβική στάση για την τεχνολογική και γενικότερη ανάπτυξη και εξέλιξη, κάνοντας έκκληση για μια ανάγκη αλλαγής της κατάστασης κυρίως μέσω του τρόπου αντιμετώπιση του ανθρώπου προς τη φύση⁶. Η χρήση των τοξικών ουσιών και η μόλυνση εδάφους, υπεδάφους, αέρα, υδροφόρων οριζόντων οδηγεί στη διείσδυση της μόλυνσης αυτής στην τροφική αλυσίδα επηρεάζοντας άμεσα φυτά, ζώα και, κατ' επέκταση, τον ίδιο τον άνθρωπο. Μέσω του έργου της, η Carson προσπάθησε να αφυπνίσει το κοινό για τις θανατηφόρες συνέπειες στον ίδιο τον άνθρωπο και το οικοσύστημα, με γενεσιουργό αιτία την ανθρώπινη συμπεριφορά και πρακτική. Ο άνθρωπος, ένα ον γεννημένο στη φύση, θυσιάζει την τελευταία στο όνομα της προόδου.

Οι αποφάσεις των κρατών για ανάπτυξη και τα μοντέλα που θα ακολουθήσουν επηρέασε αναπόφευκτα το ρου της ιστορίας. Ο σύγχρονος τρόπος

⁴ Δούση, Ε. (2017), Κλιματική Αλλαγή, Εκδόσεις Παπαδόπουλος, σελ. 27-30.

⁵ Chandra Ratha, Keshab (2019), Paris Climate Deal: a Bumpy Road Ahead, Indian Journal of Asian Affairs, Vol. 32, No. 1/2, σελ. 70.

⁶ <https://www.kathimerini.gr/life/environment/844430/i-siopili-anoixi-tis-rachel-carson/> (ημερομηνία προσπέλασης: Κυριακή 10.09.2023).

ζωής δεν είναι βιώσιμος. Η κλιματική αλλαγή αποτελεί την πιο κρίσιμη πρόκληση που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα τον 21ο αιώνα αλλά και για το μέλλον. Η σύγχρονη ζωή είναι χαρακτηρισμένη από συνήθειες και πρακτικές που επιδεινώνουν την κλιματική κρίση, με σοβαρές συνέπειες για το περιβάλλον, την υγεία και το μέλλον των επόμενων γενεών. Η φράση "οικονομική ανάπτυξη δίχως όρια" αναφέρεται σε μια προσέγγιση της οικονομικής ανάπτυξης όπου η ανάπτυξη της οικονομίας επιδιώκεται χωρίς σημαντικούς περιορισμούς ή περιοριστικές πολιτικές. Σε αυτήν την προσέγγιση, η ανάπτυξη θεωρείται συχνά ως απόλυτος στόχος και οικονομική ανάπτυξη επιδιώκεται με όλα τα μέσα, χωρίς σοβαρότερη προσοχή στις αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, την κοινωνία ή την ισορροπία των πόρων⁷.

Την πρακτική αυτή ακολούθησαν όλα τα κράτη, ανεπτυγμένα και αναπτυσσόμενα, τα τελευταία χρόνια. Όλες οι μελέτες και τα μοντέλα, όμως, καταλήγουν στο ίδιο συμπέρασμα. Ο κίνδυνος υπάρχει και επηρεάζει όχι μόνο τις αναπτυσσόμενες χώρες αλλά και τις αναπτυγμένες. Η κλιματική αλλαγή έχει σημαντικές επιπτώσεις στην ποιότητα και ισότητα της ζωής των ανθρώπων, θέτοντας απειλή στη διαθεσιμότητα φαγητού, νερού, υποδομών, βασικών ελευθεριών αλλά και στην προσωπική ευτυχία των ανθρώπων⁸. Οι επιπτώσεις αυτές είναι καθημερινά ολοένα και περισσότερορατές ανά την υφήλιο σε όλα τα κράτη. Η αλλαγή του τρόπου ζωής είναι επιβεβλημένη αλλά είναι μια διαδικασία που απαιτεί χρόνο, όπως ακριβώς διαμορφώθηκε μέσα στο πέρασμα των χρόνων. Η κατάσταση πρέπει και επιβάλλεται να αλλάξει. Βέβαια, δεν αντιλαμβάνονται όλοι την κλιματική αλλαγή με τον ίδιο τρόπο. Κάποιοι την υποβαθμίζουν ή απλά αρκούνται στο να υποστηρίζουν ότι αν και οι συνέπειές της είναι ορατές σε όλους, εν τέλη, η τεχνολογία θα δώσει, όπως πάντα, τη λύση στην αντιμετώπιση των συνεπειών της. Οι διαφορετικές αυτές αντιλήψεις μπορούν να θεωρηθούν ως *“σιωπηρή ή έμμεση άρνηση (implicatory denial), ήτοι ως μια αποτυχία ενσωμάτωσης του συνόλου των γνώσεων για την κλιματική αλλαγή στην καθημερινή ζωή και τον μετασχηματισμό της σε κοινωνική δράση”*⁹.

Υπήρξαν αρκετές αντικρουόμενες απόψεις αναφορικά με την ύπαρξη ή μη της κλιματικής αλλαγής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της λανθασμένης εικόνας ή

⁷Davidson, C. (2000). Economic Growth and the Environment: Alternatives to the Limits Paradigm, BioScience, Volume 50, Issue 5, σελ. 433–436.

⁸Chandra Ratha, Keshab, όπ.π (σημ. 5), σελ. 67-68.

⁹Leichenko, R., O’Brien, K. (2022). Κλίμα και Κοινωνία. Μετασχηματίζοντας το μέλλον, Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 41.

μάλλον της προσπάθειας διαστρέβλωσης της κατάστασης αποτελεί το ντοκιμαντέρ με τίτλο: “The Great Global Warming Swindle” που προβλήθηκε στις τηλεοράσεις του Ηνωμένου Βασιλείου το 2007¹⁰. Κύριο θέμα του και βασική του επιδίωξη ήταν να προβάλει την κλιματική αλλαγή ως ένα φαινόμενο για το οποίο άνθρωπος δεν έχει καμία απολύτως εμπλοκή. Αντίθετα, το γεγονός ότι η επιστημονική κοινότητα παρουσίαζε ως αιτία της κλιματικής αλλαγής τον άνθρωπο, αυτό ήταν ένα κατασκευασμένο επιχείρημα από κατευθυνόμενες ομάδες περιβαλλοντολόγων που ήταν αντίθετοι με τη βιομηχανία. Στο οργανωμένο αυτό κύκλωμα συμμετείχαν, πάντα κατά το εν λόγω ντοκιμαντέρ, επιστήμονες, δημοσιογράφοι και πολιτικοί οι οποίοι παρουσίαζαν κατασκευασμένα επιστημονικά στοιχεία για να υποστηρίξουν τις θέσεις τους.

Άλλο ένα αντίστοιχο παράδειγμα είναι ο πρώην Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής κ. Donald J. Trump. Σύμφωνα με τον ίδιο, οι επιστήμονες έχουν άγνοια της πραγματικής κατάστασης για το περιβάλλον και την κλιματική αλλαγή, υποβαθμίζοντας την κατάσταση του περιβάλλοντος και υποστηρίζοντας ότι εν τέλει “θα δροσίσει”¹¹, με αποκορύφωμα την επίσημη ανακοίνωση της κυβέρνησής του προς τα Ηνωμένα Έθνη για αποχώρηση των ΗΠΑ από τη Συμφωνία του Παρισιού ένεκα της, κατά τον ίδιο, υπονόμευσης της Αμερικανικής οικονομίας.

Η αλλαγή του κλίματος επηρεάζει την καθημερινότητα όλων με πολλούς τρόπους αλλά και σε διαφορετική ένταση και με κλιμακούμενη σοβαρότητα καθώς έχει επίδραση στη λήψη αποφάσεων για, σχεδόν, όλα τα ερωτήματα της καθημερινής δραστηριότητας των ανθρώπων. Όταν ο καιρός γίνεται ολοένα και λιγότερο προβλέψιμος, οι αβεβαιότητες αυξάνονται και απαιτείται, κάποιες φορές, ρίσκο στη λήψη αποφάσεων οι οποίες άλλοτε είναι ήσσονος σημασίας, όπως η επιλογή της καθημερινής ενδυμασίας, μέχρι την επιλογή της κατάλληλης χρονικής στιγμής για την καλλιέργεια δημητριακών και λαχανικών που επηρεάζουν, εν δυνάμει, τις διατροφικές συνήθειες ολόκληρου του κόσμου¹².

Ακόμη ένας τομέας που θα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο και θα αποτελέσει αντικείμενο πολλαπλών συζητήσεων με ανάγκη άμεσης λήψης μέτρων και

¹⁰Τσακμακίδου, Α. (2013). Κλιματική Αλλαγή: Η αντίληψη του περιβαλλοντικού κινδύνου από εκπροσώπους ΟΤΑ, έρευνα σε Δημοτικούς Συμβούλους του νησιού της Ρόδου. (Διδακτορική Διατριβή). Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, σελ. 33-34.

¹¹<https://www.bankingnews.gr/https://www.bankingnews.gr/diethni/articles/518069/trump-gia-klimatikh-allagh-oi-episthmones-den-xeroyn-sto-telos-tha-drosisei> (ημερομηνία προσπέλασης: Τρίτη 12.09.2023).

¹²Leichenko, R., O'Brien, K. ό.π. (σημ. 9), σελ. 42-43.

αποφάσεων είναι η μετανάστευση του πληθυσμού. Η περιβαλλοντική μετανάστευση αποτελεί ένα αυξανόμενο πρόβλημα της σύγχρονης κοινωνίας λόγω της κλιματικής αλλαγής καθώς αφορά τη μετακίνηση ανθρώπων από τις περιοχές τους λόγω περιβαλλοντικών αλλαγών, όπως πλημμύρες, ξηρασία, αύξηση της θερμοκρασίας και της στάθμης της θάλασσας αναγκάζονται να μετακινηθούν. Με τον τρόπο αυτό, εκτοπίζονται από τις περιουσίες, απομακρύνονται από τις παραδόσεις τους και εναπόκειται, πλέον, στην απόφαση των κρατών τους για το που θα εγκατασταθούν και θα συνεχίσουν τη δραστηριότητά τους. Εάν σήμερα υφίστανται μεταναστευτικές ροές από την ανατολή προς τη δύση για βιοποριστικούς αλλά και λόγους ασφάλειας της ζωής τους, σταδιακά οι άνθρωποι θα μεταναστεύουν καθώς οι συνθήκες της καθημερινότητάς τους θα είναι μη βιώσιμες ένεκα των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής¹³.

Στο πλαίσιο που ορίστηκε παραπάνω, παρατηρείται όξυνση των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων. Η ικανότητα προσαρμογής των διαφόρων κοινωνιών που πλήττονται από τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής δημιουργεί ανισότητες σε διάφορα επίπεδα. Οι πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες καθώς και οι πιο φτωχές χώρες θα είναι οι πρώτοι που θα υποφέρουν από τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Θα είναι λιγότερο πιθανό να έχουν πρόσβαση σε πόρους, πρώτες ύλες και τεχνολογίες για την προστασία ενάντια στην κλιματική αλλαγή καθώς και στην ανάκαμψη μετά από καταστροφές που οφείλονται σε αυτή. Παρά τις όποιες βελτιώσεις στην οικονομική κατάσταση των φτωχότερων κρατών τα τελευταία 50 χρόνια, η κλιματική αλλαγή θα επηρεάσει το επίπεδο διαβίωσης και την ικανότητά τους στο να ζουν αξιοπρεπώς¹⁴.

Ο τρόπος ζωής και η επιλογή του τρόπου ανάπτυξης έχουν σημαντική επίδραση στο μέλλον του πλανήτη και την ευημερία των ανθρώπων. Θα πρέπει να επιλεγθούν μοντέλα και τρόποι που να εξασφαλίζουν τη βιώσιμη ανάπτυξη για να διασφαλιστεί η επιβίωση των μελλοντικών γενεών. Είναι καθήκον της σημερινής κοινωνίας να αναθεωρήσει τις επιλογές της και να προσαρμοστεί προς έναν πιο βιώσιμο τρόπο ζωής και δραστηριότητας, προκειμένου να διασφαλίσει ένα καλύτερο και πιο βιώσιμο μέλλον για όλους.

¹³Mayer, B., Crépeau, F. (2017). Research handbook on Climate Change, Migration and the Law, Edward Elgar, σελ. 29-34, 270-274.

¹⁴Diffenbaugh, N., Burke, M. (2019). Global Inequality and Climate Change, Stanford Woods Institute for the Environment.
(https://woods.institute.stanford.edu/system/files/publications/Climate_Global_Inequality_Brief.pdf).

1.3 Η αντίληψη των πολιτών για την κλιματική αλλαγή

Η επιστημονική κοινότητα είχε στη διάθεσή της τα δεδομένα και τη γνώση για να καταλάβει την ύπαρξη της κλιματικής αλλαγής. Τι συμβαίνει όμως με τους πολίτες; Αν και η κλιματική αλλαγή βρέθηκε με το πέρασμα του χρόνου ολοένα και περισσότερο στο επίκεντρο των παγκόσμιων συζητήσεων και προβλημάτων, ιδιαιτέρως μετά το 2005 (έτος έναρξης ισχύος του Πρωτοκόλλου του Κιότο), ο συνδυασμός αναποτελεσματικών πολιτικών και διαφορετικών ιδεολογιών από τους πολιτικούς ηγέτες των χωρών με την απουσία ουσιαστικής προβολής και πληροφόρησης για το φλέγον αυτό ζήτημα από τα Μέσα Επικοινωνίας, οδήγησαν σε μια απαθή στάση των πολιτών για την κλιματική αλλαγή¹⁵.

Η απουσία ουσιαστικής αντίληψης της κατάστασης και των κινδύνων που αυτή θα επιφέρει στο μέλλον, αλλά και το παρόν, σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση και την επακόλουθη ανάγκη για επιβίωση των ανθρώπων, ήταν ορισμένοι από τους λόγους που παρουσιάζονταν πολύ χαμηλά ποσοστά ανησυχίας για τα παγκόσμια περιβαλλοντικά προβλήματα.

Υπάρχουν διάφοροι παράγοντες που επηρεάζουν την αυξανόμενη ανησυχία των πολιτών για τη στήριξη της πολιτικής για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Οι παράγοντες αυτοί διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες¹⁶, ως ακολούθως:

1. **Ψυχοκοινωνικοί παράγοντες**, όπως η στάση, η συμπεριφορά και η περιβαλλοντική ηθική για τη συνειδητοποίηση του προβλήματος όπως και ο βαθμός αντίληψης του κινδύνου της κλιματικής αλλαγής,
2. **Κατανόηση της πολιτικής** για το κλίμα και το σχεδιασμό των αντίστοιχων πολιτικών από τους εμπλεκόμενους φορείς, και
3. **Λοιποί παράγοντες**, όπως είναι η θετική επίδραση της κοινωνικής εμπιστοσύνης, η συμμετοχή των πολιτών, γεωγραφικοί και κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες (π.χ. προβολή από Μέσα Ενημέρωσης, η γεωγραφική περιοχή και πόσο αυτή επηρεάζεται από την κλιματική αλλαγή).

Σύμφωνα με σχετικές έρευνες και δημοσκοπήσεις¹⁷, φαίνεται ότι οι πολίτες ανησυχούν για τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, πλην όμως, το ενδιαφέρον τους αυτό πλήττεται ανάλογα με τις διάφορες συνθήκες που επικρατούν στον τόπο

¹⁵Ζέρβα, Α. (2018). Περιβαλλοντική Επικοινωνία και Αειφορική Ανάπτυξη: Απόψεις, Γνώσεις και Στάσεις των Πολιτών για την Κλιματική Αλλαγή. (Διδακτορική διατριβή). Ορεστιάδα: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, σελ. 45-47.

¹⁶Drews, S., van den Bergh, J.C.J.M. (2016). What explains public support for climate policies? A review of empirical and experimental studies. Climate Policy. Vol.16, No.7, σελ. 855-876.

¹⁷Ζέρβα, Α. , ό.π. (σημ. 15), σελ. 47-56.

και χρόνο δράσης τους, ήτοι το πόσο τους επηρεάζει η κλιματική αλλαγή. Το ενδιαφέρον αυτό επηρεάζει την ανησυχία που νιώθουν οι πολίτες. Παρατηρείται αυξομείωση των σχετικών ποσοστών. Προκειμένου να αλλάξει η τρέχουσα κατάσταση, ή άλλως το τρέχων παράδειγμα, θα πρέπει να συμβούν σημαντικές και ριζικές αλλαγές στην παγκόσμια οικονομική, εκπαιδευτική και επικοινωνιακή κατάσταση, αναφορικά με την κλιματική αλλαγή. Βέβαια η πραγματικότητα είναι σκληρή. Πολλές φορές τα γεγονότα είναι αυτά που μας ωθούν να κατανοήσουμε τη σοβαρότητα ενός προβλήματος όταν όμως είναι αρκετά αργά, τόσο για σκέψη, όσο και για δράση.

Η κακοκαιρία Ντάνιελ, που ξεκίνησε στις 04 Σεπτεμβρίου 2023 με επίκεντρο την ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας, ήταν ένα ακραίο καιρικό φαινόμενο με ισχυρές βροχές και καταιγίδες που έπληξε την Ελλάδα, τη Βουλγαρία, την Τουρκία καθώς και τη Λιβύη. Τραγικό αποτέλεσμα των ισχυρότατων βροχοπτώσεων ήταν τεράστιες καταστροφές στις περιουσίες των πολιτών καθώς και στις κρατικές υποδομές και με τραγικό απολογισμό το θάνατο χιλιάδων ανθρώπων (17 στην περίπτωση της Ελλάδας), την ίδια στιγμή που στη Λιβύη αγνοούνται χιλιάδες άνθρωποι. Σύμφωνα με την υπηρεσία FloodHub του Κέντρου Επιστημών Παρατήρησης της Γης και Δορυφορικής Τηλεπισκόπησης BEYOND, μόνο στην ευρύτερη περιοχή της Καρδίτσας, οι πλημμυρισμένες εκτάσεις ανέρχονται σε 870 χιλιάδες στρέμματα, με το 90% αυτών να πρόκειται για αγροτικές εκτάσεις (περίπου 90%)¹⁸.

Σύμφωνα με τον κ. Χρήστο Ζερεφό (ακαδημαϊκός και καθηγητής Φυσικής της ατμόσφαιρας), παρατηρείται μία συνεχόμενη και πλήρης αποσταθεροποίηση του κλίματος με αντίστοιχα φαινόμενα να θεωρούνται βέβαια ότι θα επαναληφθούν¹⁹.

Η καταστροφική αυτή καταιγίδα έλαβε χώρα αρχές φθινοπώρου. Αυτό αρκεί για κάποιο λογικά σκεπτόμενο για να κατανοήσει την κατάσταση στην οποία βρίσκεται αυτή τη στιγμή το περιβάλλον, μία κατάσταση για την οποία, όπως προαναφέρθηκε, το μερίδιο ευθύνης ανήκει αποκλειστικά στην αλόγιστη και δίχως όρια ανάπτυξη.

Οι δυσμενείς συνέπειες από ένα τόσο κοντινό, χρονικά και τοπικά, γεγονός θα γίνουν ακόμα πιο αισθητές καθώς πέραν των προαναφερόμενων καταστροφών σε

¹⁸https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%AF%CE%B1_%CE%9D%CF%84%CE%AC%CE%BD%CE%B9%CE%B5%CE%BB#cite_note-15

¹⁹<https://www.in.gr/2023/09/06/greece/kakokairia-daniel-zerefos-treis-fores-perissoteri-vroxi-sti-magnisia-sygkritika-ti-mandra/> (ημερομηνία προσπέλασης: Σάββατο 04.11.2023)

φυσικό και ζωικό κεφάλαιο, επηρεάζεται και η εγχώρια οικονομία. Προϊόντα ζωικής προέλευσης (γάλα, κρέας) καθώς και αγροτικά προϊόντα απαραίτητα για την εκτροφή ζώων και την παραγωγή νέων προϊόντων όπως σιτηρά, όσπρια, ξηροί καρποί, λαχανικά κ.ά. που παράγονται στο Θεσσαλικό κάμπο, θα επηρεάσουν άμεσα και δραστικά την οικονομική ζωή της χώρας ένεκα της περιορισμένης διαθεσιμότητάς τους. Οι τιμές θα αυξηθούν και θα παρουσιάζονται ελλείψεις. Επίσης, η μεγάλη απώλεια ζωικών κεφαλαίων θα επιφέρει ντόμινο ανατιμήσεων σε προϊόντα όπου ήδη η ακρίβεια καλπάζει²⁰. Την ίδια στιγμή που η εσωτερική παραγωγή σχετικών προϊόντων υφίσταται κρίση καταγράφεται μεγάλη αύξηση στις εισαγωγές φρούτων και λαχανικών στη χώρα μας τους πρώτες 9 μήνες του 2023, σύμφωνα με προσωρινά στοιχεία του Συνδέσμου Εξαγωγής Διακίνησης Φρούτων - Λαχανικών Incofruit - HELLAS²¹.

Η κακοκαιρία αυτή είναι ένα μόνο παράδειγμα της αλλαγής του κλίματος και της ταυτόχρονης αδυναμίας, τόσο για πρόβλεψη των καιρικών φαινομένων, όσο και πρόληψη αυτών. Καθημερινά σε ολόκληρο τον κόσμο λαμβάνουν χώρα άλλοτε μικρότερης και άλλοτε μεγαλύτερης κλίμακας αντίστοιχες καταστροφές. Δεν επηρεαζόμαστε όμως άμεσα, χρονικά και τοπικά, και ενδέχεται να μην μάθουμε ποτέ για αυτές, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν γίνονται και ότι δεν επηρεαζόμαστε όλοι εμμέσως. Η κλιματική χτυπάει την πόρτα όλων και εισβάλλει παντού χωρίς να ρωτήσει κανένα.

Ανάλογη περίπτωση αποτελεί η παρατεταμένη ανομβρία που επηρεάζει τις καλλιέργειες. Παραδοσιακοί παραγωγοί του ελαιόλαδου όπως η Ελλάδα, η Ισπανία, η Ιταλία και η Τουρκία βλέπουν αρκετά μειωμένη παραγωγή η οποία οφείλεται στις δυσμενείς καιρικές συνθήκες. Η έλλειψη των αποθεμάτων λόγω της ομοίως δύσκολης χρονιάς του 2022 σε συνδυασμό με την παρατεταμένη ξηρασία στις χώρες-παραγωγούς είναι ο βασικός λόγος της έλλειψης προσφοράς και αύξησης της τιμής του προϊόντος, με τη μεγαλύτερη βαρύτητα να παρουσιάζει η κατακόρυφη πτώση παραγωγής της Ισπανίας η οποία, σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, κάλυπτε περισσότερο από το 50% της παγκόσμιας ζήτησης το 2021²².

²⁰ <https://www.newsbomb.gr/oikonomia/story/1468459/i-kakokairia-daniel-epnikse-kai-tin-agrotiki-paragogi-stop-stis-paroxes-erxontai-anatimiseis> (ημερομηνία προσπέλασης: Κυριακή 05.11.2023)

²¹ <https://www.cnn.gr/ellada/story/385668/terastia-ayksisi-eisagogis-domatas-trome-mila-apo-polonia-kai-kremmydia-apo-afstria> (ημερομηνία προσπέλασης: Κυριακή 05.11.2023)

²² <https://www.cnn.gr/oikonomia/chrima/story/378834/times-rekor-gia-to-elaiolado-poy-ofeiletai-i-megali-ayksisi> (ημερομηνία προσπέλασης: Κυριακή 05.11.2023)

Τα παραπάνω παραδείγματα αποτελούν αδιαμφισβήτητες αποδείξεις της κλιματικής αλλαγής και των σοβαρών και εντεινόμενων επιπτώσεών της στην καθημερινότητα των πολιτών, επηρεάζοντας την ασφάλεια της περιουσίας τους, τις κρατικές υποδομές ζωτικής σημασίας (δρόμοι, εργοστάσια παραγωγής ενέργειας κ.ά.) μέχρι και την ίδια τους τη ζωή. Η κλιματική αλλαγή είναι παρούσα και απαιτείται συντονισμένη δράση άμεσα.

1.4 Η αλλαγή της εκπροσώπησης των κρατών-μελών σε Διεθνές Επίπεδο και ο ρόλος των πολιτών

Στη διαπίστωση που αναφέρθηκε προηγουμένως προέβησαν τα κράτη-μέλη του ΟΗΕ όπου μετά από πολυετείς διαπραγματεύσεις και διαβουλεύσεις, διαφωνίες και συγκλίσεις, κατανόησαν ότι απαιτείται συντονισμένη δράση για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και των συνεπειών της ώστε να μπορέσει η τρέχουσα γενιά να παραδώσει έναν αξιοπρεπή κόσμο στις μέλλουσες. Μέχρι όμως να φτάσουν στο σημείο αυτό, προηγήθηκαν αρκετές αποτυχημένες προσπάθειες. Το μεγαλύτερο όμως εμπόδιο ήταν η συνειδητοποίηση του προβλήματος αλλά και της έκτασής του.

Παραδοσιακά, σε όλες τις συνεδριάσεις του ΟΗΕ, όταν συζητούνταν ζητήματα που αφορούσαν το περιβάλλον, δεν υπήρχε το ίδιο ενδιαφέρον από πλευράς των αντιπροσωπειών. Χαρακτηριστικό αυτού ήταν ότι τα ζητήματα αυτά συζητούνταν παρουσία υπουργών εξωτερικών των μελών ή και κάποιων συναρμόδιων υπουργείων (υγείας, περιβάλλοντος, αγροτικής ανάπτυξης κ.ά.). Σταδιακά όμως, και κατόπιν προτροπών του Γενικού Γραμματέα (ΓΓ) των Ηνωμένων Εθνών, από το 2007 ενθάρρυνε τα κράτη-μέλη να εκπροσωπούνται σε τέτοιου είδους συζητήσεις όχι απλοί αντιπρόσωποι αλλά οι ίδιοι οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων²³. Στο πλαίσιο αυτό, ο ΓΓ ξεκίνησε να διοργανώνει, υπό την αιγίδα του, συναντήσεις κορυφής προκειμένου να τονίσει τη σπουδαιότητα του εγχειρήματος για την αντιμετώπιση των αιτιών της κλιματικής αλλαγής αλλά, κυρίως, για να κεντρίσει το ενδιαφέρον των πολιτικών ηγετών, οι οποίοι, εν τέλη, είναι αυτοί που έχουν τον τελικό λόγο για τη λήψη κοινών αποφάσεων.

Σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 12 της Συμφωνίας του Παρισιού, *“η κλιματική αλλαγή αποτελεί κοινό μέλημα των ανθρώπων, τα μέρη θα πρέπει, κατά τη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, να σέβονται, να προωθούν*

²³Orr C., Robert (2017). The New Climate Governance Paradigm. Council of Foreign Relations, σελ. 39-42.

και να εξετάζουν τις αντίστοιχες υποχρεώσεις τους σε σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα, [...] και την ισότητα μεταξύ των γενεών”. Μάλιστα, η δήλωση για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν έχει αντίστοιχη αναφορά ούτε στη UNFCCC ή ούτε στο πρωτόκολλο του Κιότο και η εισαγωγή της στη Συμφωνία του Παρισιού είναι αποτέλεσμα χρόνιων προσπαθειών της κοινωνίας των πολιτών²⁴. Η πρόβλεψη αυτή στη Συμφωνία του Παρισιού υπενθυμίζει την υποχρέωση των συμβεβλημένων κρατών προωθούν και να εξετάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα μέσω δράσεων για την κλιματική αλλαγή. Παρόλο που η Συμφωνία του Παρισιού δεν δημιουργεί αυτόνομες υποχρεώσεις που σχετίζονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα κράτη θα πρέπει να αναγνωρίσουν την υποχρέωση συμμόρφωσης με τα ανθρώπινα δικαιώματα κατά την εκτέλεση των ενεργειών που σχετίζονται με την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής²⁵. Βέβαια, αν και η συμπερίληψη ρητής αναφοράς για τα ανθρώπινα δικαιώματα στο προοίμιο είναι ευπρόσδεκτη, θα ήταν προτιμότερο και θα παρείχε ισχυρότερες εγγυήσεις αν αντίστοιχες αναφορές περιλαμβάνονταν και στο λειτουργικό της μέρος (operational part)²⁶.

Παράλληλα, στο σκεπτικό 15 της Σύμβασης του Παρισιού δίνεται έμφαση και στη σημασία της εκπαίδευσης, της κατάρτισης, της ευαισθητοποίησης, της συμμετοχής και πρόσβασης του κοινού σε πληροφορίες που αφορούν την εν λόγω Συμφωνία. Περαιτέρω ανάλυση θα γίνει στο κεφάλαιο 2 ενότητα 2.3.4.

Η παρουσία των πολιτικών ηγετών αποδεικνύει και ένα ακόμη άκρως σημαντικό γεγονός. Η κλιματική αλλαγή προκειμένου να αντιμετωπιστεί απαιτεί συντονισμένη προσπάθεια όχι μόνο ενός ή δύο συναρμόδιων υπουργείων αλλά είναι μία συντονισμένη προσπάθεια που απαιτεί καθολικό συντονισμό πολιτικών, σχεδίων, δράσεων και δεσμεύσεων. Η παρουσία των αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων παρείχε μία “άτυπη” δέσμευση αυτών προς ενσωμάτωση, των όσων οι ίδιοι είχαν συζητήσει και δεσμευτεί ότι θα εφαρμόσουν, στις εθνικές τους πολιτικές. Η εκπροσώπηση των κρατών-μελών στα όργανα του ΟΗΕ με ολοένα και μεγαλύτερες συνθέσεις ήταν ορατή. Εξειδικευμένοι σύμβουλοι αλλά και στελέχη της Διοίκησης αναφορικά με ζητήματα που άπτονταν της εκάστοτε ατζέντας για την κλιματική αλλαγή έπρεπε να παρίστανται ώστε να επικουρούν τους πολιτικούς τους προϊσταμένους. Ανάλογη εικόνα παρουσιάζουν και οι συνεδριάσεις της ομάδας

²⁴ Mayer, B. (2016). Human Rights in the Paris Agreement, Koninklijke Brill, σελ. 109-110.

²⁵ Ομοίως, σελ. 113-114.

²⁶ Galvão Ferreira, P. (2016). Did the Paris Agreement Fail to Incorporate Human Rights in Operative Provisions?, C. Hurst and Company, σελ. 3-6.

G20²⁷. Το συντονισμένο εύρος των συνεδριάσεων αυτών σε συνδυασμό με την υψηλού επιπέδου εκπροσώπηση των κρατών-μελών αποδεικνύει την αλλαγή της στάσης σε διεθνές επίπεδο για την κλιματική αλλαγή.

Σημαντικό γεγονός αποτελεί, επίσης, και η συμμετοχή ΜΚΟ και επιστημονικών φορέων. Αρχής γενομένης από τη διάσκεψη του Ρίο, στην οποία συμμετείχε για πρώτη φορά πληθώρα ΜΚΟ και επιστημονικών φορέων, το γεγονός της συμμετοχής τους σε σχετικές συνδιασκέψεις και fora αποδεικνύει τη γενικότερη αντίληψη ότι οι εν λόγω φορείς μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην ευαισθητοποίηση του κοινού αλλά και στην άσκηση πίεσης προς την υιοθέτηση βιώσιμων πολιτικών και δράσεων, γεγονότα τα οποία αποτυπώθηκαν και στην Υπουργική Διακήρυξη του Μάλμε της Σουηδίας το 2000 (παράγραφοι 69-71)²⁸. Η τάση για συμμετοχή ολοένα και περισσότερων ενδιαφερόμενων φορέων και ιδίως των ΜΚΟ μπορεί να θεωρηθεί απόρροια του νέου μοντέλου “καλής διακυβέρνησης” καθώς και του παρατηρούμενου ελλείμματος νομιμοποίησης, τόσο σε εθνικό, όσο και σε διεθνές επίπεδο, πόσο μάλλον αν αναλογιστεί κανείς τη σημασία και σοβαρότητα των αποφάσεων που αφορούν δράσεις για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής που επηρεάζουν την παρούσα αλλά και τις μελλοντικές γενιές²⁹.

Σε Ευρωπαϊκό Επίπεδο πλέον, με την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία (European Green Deal - EGD) η Ευρωπαϊκή Ένωση καλείται να αναλάβει ρόλο παγκόσμιου ηγέτη για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής μέσω των πρωτοβουλιών που καλείται να λάβει³⁰. Ήδη από το 2011 οι πρωτοβουλίες για το κλίμα και σε μικρότερο βαθμό για την ενέργεια, έχουν ήδη βασιστεί σε διπλωματικές πρακτικές και συναναστροφές σε Ενωσιακό επίπεδο. Συνεπώς, απαιτείται η ΕΕ να αξιοποιήσει την εμπειρία της πάνω στη νέα διπλωματία (EGD diplomacy) που να βασίζεται σε μια προσεκτική αναθεώρηση των χαμένων ευκαιριών. Με τον τρόπο αυτό, η Πράσινη Συμφωνία θα μπορέσει να επηρεάσει προς το θετικό τρίτους

²⁷Είναι ένα διεθνές φόρουμ για τις κυβερνήσεις και τους διοικητές των κεντρικών τραπεζών από τις 20 μεγάλες οικονομίες του πλανήτη.

²⁸United Nations Environment Programme: report of the Governing Council on the work of its 6th special session, 29-31 May 2000, Supplement No. 25 (A/55/25), σελ. 10.

²⁹Καραγεώργου, Β. (2021). Η Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Η επιρροή της Σύμβασης Aarhus και του Ενωσιακού Δικαίου, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 71-72.

³⁰Schunz, S. (2022). The ‘European Green Deal’ – a paradigm shift? Transformations in the European Union’s sustainability meta-discourse, Routledge Taylor & Francis Group, σελ. 2-5.

δρώντες προς τον πράσινο μετασχηματισμού που οραματίζεται³¹. Στο πλαίσιο αυτό, με την EU Climate Pact δίνεται η ευκαιρία σε πολίτες, κοινότητες και οργανισμούς να συμμετάσχουν σε δράσεις για το κλίμα και το περιβάλλον με κατεύθυνση την ανάπτυξη εφαρμογών και λύσεων, την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση για την κλιματική αλλαγή καθώς και την ανταλλαγή απόψεων με άλλα ενδιαφερόμενα μέρη. Ως μέρος της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας, στοχεύει να δημιουργηθεί ένας ζωντανός χώρος (πλατφόρμα) ανταλλαγής πληροφοριών και συζητήσεων για ζητήματα που αφορούν την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης λαμβάνοντας υπόψη το ότι οι λύσεις που περιγράφονται στην Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία μπορούν να επιτευχθούν μόνο με την ενεργή συμμετοχή και ανάληψη δράσεων όλων³².

Το παράδειγμα αλλάζει. Η μέχρι πρότινος αποκλειστικότητα των διακυβερνητικών διαπραγματευτών, υποστηριζόμενη από επιστημονικές και ακτιβιστικές κοινότητες, μετασχηματίζεται σε ένα πιο ενεργό μέλημα ενός ευρύτερου συνόλου δρώντων από διαφορετικά επίπεδα και σκοπιές (π.χ. εθνικές κυβερνήσεις, επιχειρήσεις, κοινωνία των πολιτών)³³.

Τα κυρίαρχα κράτη είναι αυτά που μπορούν να αυτοδεσμευτούν για να υλοποιήσουν τις όποιες δράσεις για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής αλλά αυτό από μόνο του δεν αρκεί για να επιτευχθεί η πολυπόθητη αλλαγή παραδείγματος. Υπάρχουν και κάποιοι άλλοι παράγοντες που άλλοτε συνδυάζονται και άλλοτε ανταγωνίζονται μεταξύ τους και οι οποίοι διαμορφώνουν καθημερινά, τόσο τις ληφθείσες αποφάσεις, όσο και τις πρωτοβουλίες δράσεων προς τον απώτερο σκοπό που είναι η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής³⁴.

Ως πρώτο και σημαντικότερο βήμα, απαιτείται η ενημέρωση των πολιτών για την κλιματική αλλαγή, είτε με δικές τους πρωτοβουλίες είτε μέσω διαφόρων ενημερωτικών μηνυμάτων που εκπέμπονται από συνειδητοποιημένες οργανώσεις και την κοινωνία των πολιτών. Κάθε πολίτης θα πρέπει να είναι συνειδητοποιημένος για οτιδήποτε σχετικό με την κλιματική αλλαγή λαμβάνει χώρα γύρω του. Στο πλαίσιο αυτό, δεν θα πρέπει να εναπόκειται αποκλειστικά στις ενημερώσεις και τις πολιτικές κάθε χώρας καθώς, σύμφωνα με σχετικές μελέτες, τυχόν εξάλειψη των υπαρχουσών

³¹Petri, F. (2020). Revisiting EU Climate and Energy Diplomacy: A Starting Point for Green Deal Diplomacy?, Egmont Institute, σελ. 1-7.

³²https://climate-pact.europa.eu/about/about-pact_en

³³Orr, R. (2017). Report Part Title: The New Climate Governance Paradigm, Council on Foreign Relations, σελ. 39-44.

³⁴Kollmuss, A., Agyeman, J.(2002). Mind the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior?. Environmental Education Review, Vol. 8, σελ. 239 – 260.

διαφωνιών μεταξύ των πολιτικών ηγετών και των αποφάσεων που λαμβάνουν για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής δεν επηρεάζει την δράση των συνειδητοποιημένων πολιτών³⁵. Ο ενημερωμένος πολίτης, μπορεί να κάνει τη διαφορά.

1.5 Ο Ρόλος της Σύμβασης Aarhus στην ευαισθητοποίηση των πολιτών

Η ΕΕ, υπέγραψε, από κοινού με τα κράτη-μέλη, το 1998, τη Σύμβαση Aarhus³⁶. Η Σύμβαση αυτή, η οποία θεωρείται, σύμφωνα με τον πρώην ΓΓ του ΟΗΕ Κόφι Ανάν, *ως το πιο φιλόδοξο τόλμημα στο πεδίο της «περιβαλλοντικής δημοκρατίας», το οποίο είχε αναληφθεί από τα Ηνωμένα Έθνη*, συνιστά ένα σημαντικό νομικό εργαλείο, καθώς κατοχυρώνει τα περιβαλλοντικά διαδικαστικά δικαιώματα, τα οποία αποτελούν την απόρροια της διασύνδεσης των κλασσικών διαδικαστικών δικαιωμάτων όπως το δικαίωμα πληροφόρησης, το δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτική ζωή και το δικαίωμα για δίκαιη δίκη με την διάσταση της περιβαλλοντικής προστασίας³⁷. Κύριος στόχος της είναι η εκχώρηση δικαιωμάτων στο κοινό η υποχρέωση των συμβαλλόμενων μερών και, ιδίως, των δημοσίων αρχών, να επιτρέπουν τις ανωτέρω δεσμεύσεις προ τους πολίτες. Η διευκόλυνση της πρόσβασης του κοινού στις πληροφορίες και γενικώς η ανεμπόδιστη συμμετοχή του στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων είναι εξαιρετικά μεγάλης σπουδαιότητας για την εξασφάλιση της ευαισθητοποίησής τους καθώς και για την αρτιότερη εφαρμογή της σχετικής νομοθεσίας. Συνεπώς, η Σύμβαση αυτή συμβάλλει καθοριστικά στον αποτελεσματικό προγραμματισμό και εφαρμογή των πολιτικών για την προστασία του περιβάλλοντος³⁸. Η ΕΕ έχει προσχωρήσει στην Σύμβαση Aarhus με σχετική απόφαση του Συμβουλίου (Απόφαση 2005/370). Σύμφωνα με το άρθρο 216 ΣΛΕΕ η Σύμβαση Aarhus αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της Ενωσιακής έννομης τάξης και συνιστά «μικτή συμφωνία» υπό την έννοια ότι δεσμεύονται από αυτή τόσο τα κράτη-μέλη όσο και η Ευρωπαϊκή Ένωση.

³⁵ Stoutenborough, J. W., Vedlitz, A. (2014). The effect of perceived and assessed knowledge of climate change on public policy concerns: An empirical comparison, *Environmental Science & Policy*. Vol. 37, σελ. 23-33.

³⁶ Σύμφωνα με το Άρθρο 216 ΣΛΕΕ παρ. 1 «Η Ένωση μπορεί να συνάπτει συμφωνία με μία ή περισσότερες τρίτες χώρες ή διεθνείς οργανισμούς όταν το προβλέπουν οι Συνθήκες ή όταν η σύναψη συμφωνίας είναι αναγκαία για την επίτευξη, στο πλαίσιο των πολιτικών της Ένωσης, ενός εκ των στόχων που καθορίζονται από τις Συνθήκες, ή προβλέπεται σε νομικά δεσμευτική πράξη της Ένωσης ή ακόμη ενδέχεται να επηρεάσει κοινούς κανόνες ή να μεταβάλλει την εμβέλειά τους».

³⁷ Καραγεώργου, Β. , όπ.π (σημ. 29), σελ. 90-91.

³⁸ Η υπ' αριθ. 2003/0249 (CNS) Πρόταση Απόφασης του Συμβουλίου (<https://unece.org/DAM/env/pp/EU%20texts/conventioningreek.pdf>) .

Η Σύμβαση τονίζει, επίσης, τον ιδιαίτερο ρόλο που διαδραματίζουν οι ΜΚΟ για την προώθηση της συμμετοχής και ευαισθητοποίησης των πολιτών για τα περιβαλλοντικά ζητήματα. Παρά τις σχετικές υποχρεώσεις των μερών, η ευαισθητοποίηση των πολιτών δεν επιδιώκεται συστηματικά πλην όμως, όταν εφαρμόζεται σωστά, η συμμετοχή μπορεί να αποβεί εξαιρετικά επωφελής³⁹. Ορισμένα από τα εμπόδια για τη συμμετοχή των πολιτών περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την απουσία εμπιστοσύνης προς τη δημόσια διοίκηση και κατ' επέκταση προς τους δημόσιους υπαλλήλους. Η ιδέα της ενθάρρυνσης της συμμετοχής των πολιτών αποτέλεσε κεντρική αντίληψη του περιβαλλοντικού κινήματος, βάσει του ότι η συμμετοχή μπορεί να έχει πολλαπλά οφέλη, όχι μόνο για τη δημόσια διοίκηση αλλά και για τον ίδιο τον πολίτη⁴⁰.

Ειδικότερα, στις διατάξεις της προβλέπεται η επιταγή να διασφαλιστεί η νομιμοποίηση, η διαφάνεια και η λογοδοσία των δημοσίων αρχών, όταν λαμβάνονται αποφάσεις που αφορούν το περιβάλλον, κατοχυρώνοντας τρία δικαιώματα που συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους, ήτοι:

- α) το δικαίωμα πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία (άρθρ. 4 & 5),
- β) το δικαίωμα συμμετοχής του κοινού (με την ευρύτερη έννοια του όρου που περιλαμβάνει όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη όπως τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ) στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (άρθρ. 6 & 7), και
- γ) το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη (άρθρ. 9).

Όλα τα προαναφερόμενα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στη Σύμβαση Aarhus αποτελούν το ευρύτερο περιεχόμενο του νέου προωθούμενου μοντέλου συμμετοχικής περιβαλλοντικής δημοκρατίας, το οποίο έχει ως κύριο περιεχόμενο την προστασία του περιβάλλοντος ως συλλογικού αγαθού μέσω της συμμετοχής όσο το δυνατόν περισσότερων δρώντων⁴¹.

Πέραν των ανωτέρω δικαιωμάτων, σημαντικός είναι και ο ρόλος που αναγνωρίζεται στις δημόσιες αρχές. Οι αρχές των κρατών που συμμετέχουν στη Σύμβαση Aarhus, ως αποδέκτες των σχετικών επιταγών, οφείλουν κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους να σέβονται και να διαφυλάσσουν τα προαναφερόμενα δικαιώματα. Χαρακτηριστικό της σημασίας εμπλοκής των

³⁹Kasymova, J., Gaynor, T. S. (2014). Effective Citizen Participation in Environmental Issues: What Can Local Governments Learn? State and Local Government Review, Volume 46 Issue 2, σελ. 138-145.

⁴⁰Ομοίως, σελ. 138-139

⁴¹Καραγεώργου, Β. όπ.π (σημ.29), σελ. 91-92.

δημοσίων αρχών αποτελεί, μεταξύ άλλων, και η διατύπωση του άρθρου 2 παρ. 2 της Σύμβασης όπου οι δημόσιες αρχές προσδιορίζονται με το λειτουργικό κριτήριο⁴² ώστε να διασφαλίζεται ότι οι προβλέψεις της Σύμβασης εφαρμόζονται από όσους φορείς ασκούν δημόσια λειτουργία ή παρέχουν δημόσια υπηρεσία⁴³.

1.6 Συμπεράσματα 1ου Κεφαλαίου

Σύμφωνα με την ανάλυση που προηγήθηκε, η διεθνής κοινότητα κατάλαβε, ενδεχομένως καθυστερημένα, τις επιπτώσεις που είχε η δίχως όρια χρήση των πλουτοπαραγωγικών πηγών, οι οποίες χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά για τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κρατών αλλά και την ανάπτυξη σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, αδιαφορώντας όμως για τις επιπτώσεις των επιλογών τους στο φυσικό περιβάλλον. Αν και τα δείγματα γραφής που προλόγιζαν αυτές τους τις επιλογές υπήρχαν και ήταν ορατά, επέλεξαν να εθελουφλούν καθώς σημασία είχε το σήμερα και το βραχυχρόνιο αύριο. Χρειάστηκαν αρκετές προσπάθειες οι οποίες ξεκίνησαν από έρευνες, δημοσιεύματα και δράση κινημάτων προκειμένου να πειστεί η διεθνής κοινότητα να αναλάβει δράση για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής τόσο σήμερα όσο και για το μακροχρόνιο αύριο. Ο ρόλος της Σύμβασης Aarhus ήταν ιδιαίτερα σημαντικός ως προς την κατοχύρωση περιβαλλοντικών διαδικαστικών δικαιωμάτων, δίνοντας έμφαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση με απώτερο αποτέλεσμα τον ενημερωμένο πολίτη. Τα ζητήματα που αφορούν την κλιματική αλλαγή είναι πολυδιάστατα. Για το λόγο αυτό επηρεάζουν κάθε τομέα της καθημερινής δραστηριότητας και απαιτούν τεράστια προσοχή από όλους τους δρώντες, πόσο μάλλον όσους συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

⁴²ΣτΕ 1570/2000: Ως λειτουργικό κριτήριο, η νομολογία χαρακτηρίζει την άμεση επιδίωξη συγκεκριμένου δημοσίου σκοπού στο πλαίσιο των διατάξεων που διέπουν τη διοικητική δράση.

⁴³Καραγεώργου, Β., ό.π (σημ. 29), σελ. 93.

Κεφάλαιο 2^ο: Περιβαλλοντική εκπαίδευση και η σημασία της για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής

2.1 Η έννοια της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Η αποτελεσματική αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και των περιβαλλοντικών προβλημάτων που αυτή επιφέρει, απαιτεί μία πολυεπίπεδη προσέγγιση στην οποία συνδράμουν διάφορες επιστήμες και τομείς σε συνδυασμό με την υιοθέτηση ενός νέου τρόπου ζωής και δράσης, ώστε να γίνονται αντιληπτές σε μεγαλύτερο βαθμό οι αλληλοεπιδρώμενες αυτές σχέσεις, με γνώμονα την καλύτερη, αποτελεσματικότερη και αποδοτικότερη αντιμετώπιση των προβλημάτων.

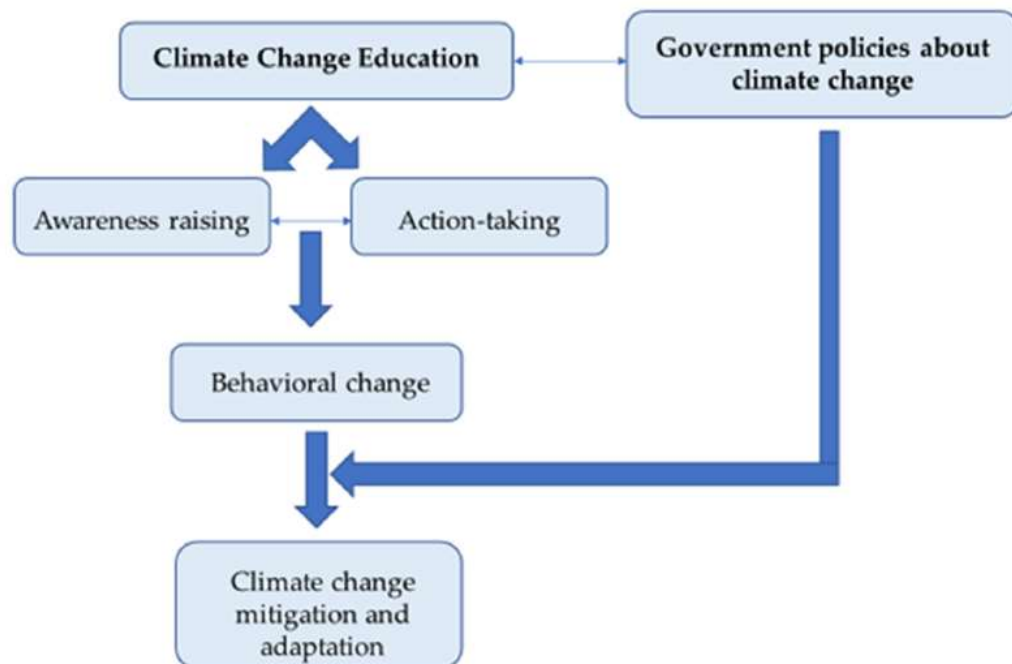
Προκειμένου να καταστεί αυτό εφικτό, καθοριστική είναι η συνδρομή της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης των δρώντων. Για να γίνει αυτό, θα πρέπει όλοι να συνειδητοποιήσουν ότι επιβάλλεται η αλλαγή της τρέχουσας κουλτούρας η οποία θα πρέπει να αλλάξει ώστε να υποβοηθήσει τη δημιουργία νέων περιβαλλοντικών δεξιοτήτων, προτύπων και αξιών με απώτερο σκοπό την ολιστική συνεκτίμηση της περιβαλλοντικής κατάστασης. Με τον τρόπο αυτό, οι δημόσιοι υπάλληλοι που εμπλέκονται στις διεργασίες που αφορούν τη λήψη αποφάσεων και πραγματοποίηση δράσεων για την αντιμετώπιση των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής αλλά και της λήψης αποτρεπτικών μέτρων, θα είναι προετοιμασμένοι ώστε να ανταποκριθούν στις αυξανόμενες προκλήσεις και απαιτήσεις της Agenda 2030 και εν γένει της βιώσιμης ανάπτυξης που, όπως έχει ήδη αναφερθεί, αποτελούν τη νέα αναπτυξιακή πραγματικότητα του 21ου αιώνα⁴⁴.

Η ραγδαία επιδείνωση των φαινομένων που οφείλονται στην κλιματική αλλαγή έχει επαγρυπνήσει τους πολίτες που ενδιαφέρονται για το μέλλον του πλανήτη ώστε να συνεχίσει να υπάρχει και να παραδοθεί στις μελλοντικές γενιές όσο το δυνατό λιγότερο κατεστραμμένος. Η ανάγκη ενημερωμένων και ευαισθητοποιημένων πολιτών αποτελεί επιταγή των τρεχουσών εξελίξεων. Εφόσον οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής προέρχονται από πολυάριθμους παράγοντες, η λύση ή ο μετριασμός αυτών ομοίως απαιτούν αλληλοεπιδρώμενες λύσεις ή προσπάθειες επίλυσης. Σημαντικό ρόλο σε αυτό διαδραματίζει η ύπαρξη φιλοπεριβαλλοντικής κουλτούρας, η οποία γεννιέται από την περιβαλλοντική εκπαίδευση. Η εξοικείωση του ανθρώπου με αυτή από μικρές ηλικίες αποτελεί *conditio sine qua non* για την αποτελεσματική συνειδητοποίηση του ρόλου του

⁴⁴Ράγκου, Π., ό.π. (σημ.2), σελ. 114-115.

καθενός στην πολυπαραγοντική αυτή εξίσωση. Από την αποτελεσματική αξιοποίηση των φυσικών πόρων, την ενσωμάτωση βιώσιμων συνηθειών στην καθημερινότητα των ανθρώπων μέχρι και την ενεργό συμμετοχή στη λήψη πολιτικών και ριζοσπαστικών διοικητικών αποφάσεων που συμβάλλουν στο μετριασμό των σχετικών περιβαλλοντικών προβλημάτων, όλα προέρχονται από τα αποτελέσματα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης⁴⁵.

Στο παρακάτω σχήμα⁴⁶ αποτυπώνεται η συμβολή της εκπαίδευσης για την κλιματική αλλαγή στην αλλαγή της συμπεριφοράς των ανθρώπων, της εφαρμοζόμενης πολιτικής σε συνδυασμό πάντοτε με την ευαισθητοποίηση των πολιτών και την ανάληψη πρωτοβουλιών.

Επιταγή της Διεθνούς, Ενωσιακής και Εθνικής έννομης τάξης είναι η βιωσιμότητα και αειφορία καθώς, με την υιοθέτηση της Agenda 2030, ορίζεται ένα νέο πλαίσιο παγκόσμιας διακυβέρνησης για τη βιώσιμη ανάπτυξη στο οποίο κανένας δεν πρέπει να υστερήσει⁴⁷. Ωστόσο, δεν αρκεί μόνο να λαμβάνονται προληπτικά μέτρα προς το σκοπό αυτό. Παρά τη θεσμοθέτηση σχετικών μέτρων, τα προβλήματα παραμένουν αν δεν έχουν οξυνθεί. Δεν είναι εφικτό να αλλάξουμε το τρέχον

⁴⁵Ράγκου, Π. ό.π (σημ. 2), σελ. 115.

⁴⁶Moshou, H., Drinia, H. (2023). Climate Change Education and Preparedness of Future Teachers—A Review: The Case of Greece, Sustainability, σελ. 3

⁴⁷Δημαδάμα, Ζ., (2021). Βιώσιμη Οικονομική Ανάπτυξη. Η ενσωμάτωση των 17 στόχων του ΟΗΕ (οικονομικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις), Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 225-239.

καταναλωτικό παράδειγμα συνεχίζοντας να διάγουμε τον ίδιο βίο. Προκειμένου η περιβαλλοντική εκπαίδευση να αρχίσει να παράγει καρπούς απαιτείται να αμφισβητήσουμε όλες τις δομές που οδήγησαν στην τρέχουσα πραγματικότητα. Συνεπώς, η περιβαλλοντική εκπαίδευση είναι κάτι παραπάνω από ένα απλό μάθημα οικολογίας καθώς μελετά το περιβάλλον σε σχέση με τη σχέση όλων των λοιπών παραγόντων και κυρίως με τον άνθρωπο και την αξιακή του πυραμίδα. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι ο καθένας να αξιολογήσει τις επιλογές που κάνει όχι μόνο σε σχέση με τους οικείους του αλλά κυρίως ως προς το ευρύτερο περιβάλλον στο οποίο δρα. Για το λόγο αυτό, ως πολυδιάστατο πρόβλημα, απαιτείται η συνεργασία πολλών επιστημών προκειμένου η περιβαλλοντική εκπαίδευση που λαμβάνει κάποιος να είναι αποτελεσματική⁴⁸.

Βέβαια, η περιβαλλοντική εκπαίδευση με την παραδοσιακή της μορφή δεν αρκεί. Απαιτείται εκείνη η εκπαίδευση που θα ωθήσει τον άνθρωπο να ασχοληθεί και να πληροφορηθεί, τόσο για τις ευθύνες και τις παραλείψεις της διοίκησης, όσο και για τα συμφέροντα που υποφώσκουν κάτω από τα πολυδιάστατα προβλήματα. Το 40% των ενηλίκων παγκοσμίως δεν έχουν ακούσει για την κλιματική αλλαγή και για το λόγο αυτό, απαιτείται εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση η οποία να είναι φιλική προς τον εκπαιδευόμενο με απώτερο στόχο την αλλαγή των τρεχουσών συνηθειών και συνειδητοποίηση του κρίσιμου ρόλου του καθενός προς τον τελικό στόχο⁴⁹.

Η εννοιολογική αυτή προσέγγιση της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης συναντάται με ένα από τα τρία επιστημολογικά παραδείγματα του Habermas, που επηρέασαν την εκπαιδευτική έρευνα, το Κοινωνικά Κριτικό Παράδειγμα 1 (Craib 1984, Huckle 1993), έτσι όπως το μετέφεραν στην περιβαλλοντική εκπαίδευση οι Robottom και Hart (1993), που υποστηρίζουν ότι «η υιοθέτηση ενός παραδείγματος (συνειδητά ή όχι) προκαθορίζει ιδεολογικά τις δραστηριότητες που θα αναλάβει κανείς σε πολλούς εκπαιδευτικούς τομείς»⁵⁰.

⁴⁸Ράγκου, Π. (σημ. 2). σελ.116-118.

⁴⁹Vigneswaran, S., Leelamani, A., Divya, S., Divya, K. (2017). Communicating Climate Change Importance through Interactive Multimedia FrameWork for Promoting Education and Effective Public Awareness on Climate Change, International Journal of Applied Environmental Sciences, Volume 12, Number 3, σελ. 411.

⁵⁰Ομοίως.

2.2 Εκπαίδευση και βιώσιμη ανάπτυξη

Η συμμετοχή των πολιτών στην όλη διαδικασία δεν αναφέρεται στην απλή εμπλοκή κάθε κατηγορίας ενδιαφερομένων, αλλά εστιάζει περισσότερο στις προσπάθειες για την ενδυνάμωση των ανθρώπων να προβληματιστούν για τη ζωή και να συμμετέχουν στις δημοκρατικές και συλλογικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Με τον τρόπο αυτό, οι πολίτες παίρνουν μέρος σε μια ευρύτερη προσπάθεια εκμάθησης και με την ενδυνάμωσή τους αυτή μπορούν να συμμετέχουν ως ενεργοί πολίτες για θέματα που σχετίζονται με τη βιώσιμη ανάπτυξη⁵¹.

Είναι σημαντικό να γνωρίζουμε τη σημασία όχι της απλής και παθητικής συμμετοχής αλλά αντίθετα της κριτικής συμμετοχής ως δυνητικού μέρους για την ανάπτυξη νέων μορφών διακυβέρνησης.

Αυτή η μορφή διάκρισης γίνεται εξίσου σημαντική όταν στο πεδίο έρευνας και ανάλυσης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης λαμβάνει χώρα μία μορφή πάλης μεταξύ εξουσίας και γνώσης, όπως συμβαίνει με τη βιώσιμη ανάπτυξη και την εκπαίδευση που σχετίζεται με αυτή. Στο πλαίσιο αυτό, σημαντικός είναι ο ρόλος της των υπαλλήλων που συμμετέχουν σε εκπαιδεύσεις σχετικές με τη βιώσιμη ανάπτυξη καθώς με το δημοκρατικό προσανατολισμό της, θα μπορέσει να καθοριστεί η σπουδαιότητά της και η άμεση εμπλοκή της σε κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο καθώς και οι λόγοι που είναι απαραίτητη για την εν γένει ανάπτυξη μέσω αυτής⁵².

Αναφορικά με τη συμμετοχή στην εκπαίδευση για τη βιώσιμη ανάπτυξη, πρέπει να προσεγγίσουμε τη θεωρία αλλά και την πρακτική κριτικά βάσει των αντιλήψεων και των ιδανικών των εκπαιδευομένων. Η ουσία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και η εκπαίδευση για τη βιώσιμη ανάπτυξη δεν είναι σταθερές και αμετάβλητες διαδικασίες αλλά αποτελούν αντικείμενα συνεχών τροποποιήσεων ένεκα νέων επιστημονικών και πραγματικών δεδομένων, συνυφασμένα πλήρως με το πολυδιάστατο φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής. Επειδή οι αλλαγές που επέρχονται στη φύση και στο κλίμα είναι συνεχείς και αλληπάλληλες, οι στρατηγικές και οι προσπάθειες για την προστασία του περιβάλλοντος πρέπει να αλλάζουν ομοίως με τις κοινωνικές και οικονομικές πτυχές της βιώσιμης ανάπτυξης παράλληλα με τις συζητήσεις σε πολιτικό επίπεδο⁵³.

⁵¹Læssøe, J. (2010). Education for sustainable development, participation and socio-cultural change. Environmental Education Research Vol. 16, No. 1, February 2010, σελ. 39–41.

⁵²Ομοίως, σελ. 43.

⁵³Ομοίως, σελ. 50.

Παρόμοια εικόνα παρουσιάζουν και οι κοινωνικοί μας θεσμοί, οι δομές και ολόκληρος ο πολιτισμός που χαρακτηρίζονται από έναν συνεχή και επιταχυνόμενο εκσυγχρονισμό. Οι κοινωνιολόγοι έχουν περιγράψει την κοινωνικο-πολιτισμική αλλαγή στις δυτικές, κυρίως, βιομηχανοποιημένες και αναπτυγμένες κοινωνίες ως μια σταδιακή αλλαγή θεσμών, παραδόσεων και κοινωνικών δράσεων με μια αυξανόμενη διάσπαση των κοινωνικών λειτουργιών, διαφοροποίηση των υπαρχόντων συστημάτων και με κυρίαρχη την φιλελεύθερη οικονομία στην αγορά. Σημαντικός είναι και ο ρόλος των μέσων ενημέρωσης καθώς ασκούν μεγάλη επιρροή στο κοινό, μεταμορφώνοντας τις συνθήκες για τη δημοκρατία, την ενεργή συμμετοχή των πολιτών και, τέλος, την εκπαίδευση για τη βιώσιμη ανάπτυξη έχοντας άμεση επίδραση στον τρόπο με τον οποίο καθένας προσεγγίζει και ενεργεί στο πρόβλημα⁵⁴.

Εάν θέλουμε ενεργούς πολίτες, θα πρέπει να κατανοήσουμε περισσότερα γι' αυτούς παρά απλώς τι σκέφτονται και τι κάνουν σε σχέση με το περιβάλλον και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Αυτές οι κοινωνικο-πολιτιστικές και ψυχολογικές αλλαγές προκαλούν τους φορείς της εκπαίδευσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη να επανεξετάζουν τις στρατηγικές και τις πρακτικές που εφαρμόζουν με μεγάλη ταχύτητα. Το να προσαρμόζει κάποιος το πρόγραμμα δράσης του και να παρακολουθεί ταυτόχρονα τις αλληπάλληλες αλλαγές στον ίδιο τομέα, αποτελεί σημαντική πρόκληση για τον καθένα. Ωστόσο, χρειάζεται ένας μινιμαλισμός για να επέλθει ο πολυπόθητος μετασχηματισμός της περιβαλλοντικής πολιτικής και της αειφόρου ανάπτυξης, όπως με την περίπτωση χωρών της Βόρειας Ευρώπης κατά τη δεκαετία του 1990. Οι αλλαγές, δεν επηρέασαν μόνο την κατάρτιση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και τη διενέργεια των εκπαιδύσεων αλλά κυρίως τις αντιλήψεις για τη συμμετοχή σε σχέση με τα σημαντικά αυτά ζητήματα⁵⁵.

2.3 Πρωτοβουλίες σε Διεθνές επίπεδο για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και η σχέση τους με την περιβαλλοντική εκπαίδευση

2.3.1 Συμφωνία-Πλαίσιο για την Κλιματική Αλλαγή (UNFCCC)

Στο πλαίσιο της Συνδιάσκεψης του Ρίο ντε Τζανέιρο, Βραζιλία (Rio Earth Summit), η οποία πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 1992 και αποτέλεσε τη διεθνή συνάντηση-σταθμό στην παγκόσμια περιβαλλοντική ιστορία, τέθηκε ως βασικός στόχος όλων των συμμετεχόντων μελών η προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και η αντιμετώπιση

⁵⁴Læssøe, J., όπ.π (σημ. 51), σελ. 44.

⁵⁵Ομοίως, σελ. 40-43.

των περιβαλλοντικών προκλήσεων. Ένα από τα σημαντικότερα αποτελέσματα της Διάσκεψης του Ρίο αποτελεί και η υπογραφή της Συμφωνίας-Πλαίσιο για την Κλιματική Αλλαγή (UNFCCC)⁵⁶. Αυτή η συμφωνία προέβλεπε τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου και τη δημιουργία εθνικών σχεδίων δράσης για τον περιορισμό της κλιματικής αλλαγής.

Στο σημείο αυτό, είναι άκρως σημαντικό να αναφερθεί ότι το 1987, με την "Έκθεση της Επιτροπής Brundtland για την Περιβαλλοντική και Αναπτυξιακή Αειφορία," η οποία δημοσιεύθηκε το 1987 από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (World Health Organization - WHO), εξετάστηκε για πρώτη φορά ο τρόπος με τον οποίο η ανάπτυξη μπορεί να συνδυαστεί με την προστασία του περιβάλλοντος και τη διασφάλιση της αειφορίας για τις μελλοντικές γενιές. Η έκθεση αυτή (έμεινε γνωστή με το όνομα "Έκθεση Brundtland") επισημαίνει την ανάγκη για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της ανάπτυξης που λαμβάνει υπόψη τις κοινωνικές, περιβαλλοντικές και οικονομικές διαστάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης (3 πυλώνες βιώσιμης ανάπτυξης). Η έκθεση παρέχει τον κλασικό ορισμό της αειφορίας, που αναφέρεται στην ικανότητα να ικανοποιηθούν οι ανάγκες των σημερινών γενεών χωρίς να θέτουν σε κίνδυνο τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες⁵⁷. Παράλληλα, καλεί όλα τα κράτη να συνεργαστούν προκειμένου να επιλυθούν τα παγκόσμια περιβαλλοντικά προβλήματα, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για διακρατική δράση και στενή συνεργασία αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων κρατών⁵⁸.

Η έκθεση Brundtland αποτέλεσε σημαντική καμπή στην ανάπτυξη των εννοιών της αειφορίας και της βιώσιμης ανάπτυξης και επηρέασε την παγκόσμια περιβαλλοντική πολιτική και την κοινωνική συνείδηση, διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στην προετοιμασία της Διάσκεψης του Ρίο το 1992 και των αποτελεσμάτων της, στο πλαίσιο της οποίας υπεγράφη η UNFCCC.

Στο άρθρο 6 της UNFCCC προβλέπεται η γενικότερη υποχρέωση των μερών για την ενεργή συμμετοχή των πολιτών στα προβλήματα που επιφέρει η κλιματική αλλαγή προτρέποντάς τους συνεισφέρουν, τόσο σε τοπικό, όσο και σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο⁵⁹. Στο πλαίσιο αυτό, απαιτείται από αυτούς η απόκτηση

⁵⁶Davidson, J. (1992). The Earth Summit. Taylor & Francis, Ltd, σελ. 201-203

⁵⁷Keeble, B. (1988). The Brundtland Report: 'Our Common Future'. Medicine and War, Vol. 4, No. 1 (JANUARY-MARCH 1988), Taylor & Francis, Ltd, σελ. 17-25.

⁵⁸<http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>

⁵⁹UNFCCC, άρθρο 6.

απαραίτητων γνώσεων για το πολύπλοκο αυτό ζήτημα και ιδιαιτέρως για τις αιτίες της κλιματικής αλλαγής ώστε να γνωρίζουν πως πρέπει να δρουν στην καθημερινότητά τους με πλήρη επίγνωση της κατάστασης που ο ίδιος ο άνθρωπος έχει φέρει το περιβάλλον μέσω των αποφάσεών του ως καταναλωτής. Η κοινωνία των πολιτών μέσω της πίεσης που μπορεί να ασκήσει, εφόσον όμως έχει την απαραίτητη γνώση, θα συμβάλει σε έναν δημόσιο διάλογο με γνώμονα την αντιμετώπιση των αιτιών της κλιματικής αλλαγής, εμπλέκοντας όσους εμπλέκονται στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και διάλεγε στη διαμόρφωση της πολιτικής για το κλίμα. Πέραν αυτών, τα τελευταία χρόνια αναπτύσσονται από τις κυβερνήσεις και την κοινωνία των πολιτών εκπαιδευτικές στρατηγικές ευαισθητοποίησης για το κλίμα οι οποίες, αν και διαφέρουν μεταξύ τους, έχουν ξεκινήσει να ενσωματώνουν την εκπαίδευση για την κλιματική αλλαγή σε όλα τα επίπεδα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων⁶⁰.

Καθώς το μέλλον διαμορφώνεται βάσει των συλλογικών αποφάσεων και πράξεων των ενδιαφερομένων, γεννάται μια συνεχόμενη ανάγκη για παροχή εκπαίδευσης σε για όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Σε οργανωτικό επίπεδο, η εκπαίδευση ενισχύει τις ικανότητες των υπαλλήλων της δημόσιας διοίκησης αλλά και των μη κυβερνητικών οργανώσεων και των διεθνών οργανισμών, βοηθώντας τους να δοκιμάσουν και να εφαρμόσουν στρατηγικές καθώς επίσης και να ενθαρρύνουν την υιοθέτηση νέων πρακτικών και πολιτικών για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής⁶¹.

Κατά τη διάρκεια της τρίτης συνδιάσκεψης των μερών (COP-3) στην Ιαπωνία, τα μέλη κατέληξαν σε μία πολύ σημαντική συμφωνία, γνωστή ως Πρωτόκολλο του Κιότο, το οποίο είναι ένα νομικό εργαλείο, δεσμευτικού χαρακτήρα, που σχετίζεται με τον έλεγχο των εκπομπών ρύπων υπεύθυνων για την αύξηση της παγκόσμιας θερμοκρασίας⁶². Το πρωτόκολλο αυτό υπογράφηκε τον Δεκέμβριο του 1997 και τέθηκε σε ισχύ το 2005. Αποτέλεσε ένα από τα πιο σημαντικά εργαλεία για τον περιορισμό των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου και την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, εξειδικεύοντας τη UNFCCC.

Η ΕΕ προσχώρησε σε UNFCCC και Κιότο μαζί με τα Κ-Μ. Επιχείρησε να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του Κιότο υιοθετώντας σειρά νομικών εργαλείων με

⁶⁰<https://unfccc.int/topics/education-and-outreach/workstreams/education-and-training>

⁶¹Ομοίως.

⁶²Δημαδάμα, Ζ. ό.π.π (σημ.47), σελ 189-200.

βασικό την Οδηγία 2003/87 (Σύστημα Εμπορεύσιμων Δικαιωμάτων Εκπομπών - ΣΕΔΕ), παρά την υφιστάμενη τότε τάση για ενίσχυση της φορολογίας, το μέτρο αυτό αρχικά αντιμετωπίστηκε με επιφυλακτικότητα για το νέο αυτό μέτρο πλην όμως κατέληξε ως το κύριο εργαλείο της ΕΕ για την κλιματική αλλαγή. Αν και το ΣΕΔΕ πρόκειται για ένα εργαλείο που ρυθμίζεται από τους μηχανισμούς της αγοράς, υπάρχει ανάγκη για ισχυρό ρυθμιστικό πλαίσιο με επέμβαση της Ένωσης και αυστηρή παρακολούθηση, τόσο από την ΕΕ όσο και από τις αρμόδιες αρχές των κρατών-μελών⁶³.

2.3.2 Η Δεκαετία Εκπαίδευσης του ΟΗΕ για την αειφόρο ανάπτυξη

Το 2002, η ΓΣ του ΟΗΕ ενέκρινε ψήφισμα με το οποίο εισήγαγε την ανάγκη εισαγωγής της εκπαίδευσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη για τη δεκαετία 2005-2014 με κύριο στόχο την «ενσωμάτωση των αξιών που είναι εγγενείς στη βιώσιμη ανάπτυξη σε όλες τις πτυχές της μάθησης ώστε να επέλθουν αλλαγές στη συμπεριφορά για μια βιώσιμη και δίκαιη κοινωνία για όλους». Ο λόγος πίσω από αυτή την πρωτοβουλία του ΟΗΕ ήταν η μεταρρύθμιση, καθώς αναγνώρισε τη ραγδαία επιδείνωση του κλίματος και την επιβάρυνση του περιβάλλοντος ως παγκόσμια προβλήματα και ως μόνος τρόπος επίλυσής τους ήταν η αλλαγή του τρέχοντος παραδείγματος (αξίες, τρόπος ζωής και πολιτικές). Το όραμα της δεκαετούς αυτής εκπαίδευσης ήταν η δημιουργία ενός κόσμου όπου όλοι θα έχουν την ευκαιρία να επωφεληθούν από την εκπαίδευση ώστε να διάγουν ένα βιώσιμο τρόπο ζωής για ένα ευοίωνο μέλλον μέσω του κοινωνικού μετασχηματισμού⁶⁴.

Το 2012, ίδια χρονιά με τη Συνδιάσκεψη του Ρίο+20, μια ομάδα εργασίας για την εκπαίδευση, η οποία αποτελούνταν από το Διεθνές Συμβούλιο για την Εκπαίδευση Ενηλίκων, το Παγκόσμιο Εκπαιδευτικό Φόρουμ, το Συμβούλιο Εκπαίδευσης Ενηλίκων της Λατινικής Αμερικής και λοιπούς εκπροσώπους εκπαιδευτικών οργανώσεων συνέταξε το έγγραφο με τίτλο “The education we need for the world we want-Rio+20 Education Group 2012” για την προώθηση των εκπαιδευτικών συμφερόντων της κοινωνίας των πολιτών. Το έγγραφο αυτό ανέλυε τις προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η κοινωνία από την κλιματική αλλαγή, η οποία συνιστά μία παγκόσμια κρίση, και καθόριζε μια εκπαιδευτική ατζέντα ως απάντηση των προκλήσεων. Σύμφωνα με τους συντάκτες του, γίνεται ιδιαίτερη μνεία

⁶³ Δημαδάμα, Ζ., όπ. π (σημ. 47), σελ 190-193.

⁶⁴ Huckle, j., E.J. Wals, A. (2015). The UN Decade of Education for Sustainable Development: business as usual in the end, Environmental Education Research, Vol. 21, No. 3, σελ. 491–493.

ότι η παγκόσμια κρίση είναι ταυτόχρονα κρίση της εκπαίδευσης καθώς τα εκπαιδευτικά ιδρύματα ανά τον κόσμο έχουν εγκαταλείψει «την εκπαίδευση ανθρώπων ικανών να σκέφτονται σημαντικά πολιτικά, περιβαλλοντικά, οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα της παγκόσμιας τάξης» και στρέφονται σε εναλλακτικές-ριζοσπαστικές λύσεις⁶⁵.

Επίσης, αναγνωρίζεται η ανάγκη αποκατάστασης της παραδοσιακής εκπαιδευτικής διαδικασίας με μια νέα που να έχει ως κύριο αντικείμενο την διαπαιδαγώγηση του παραδοσιακής πολίτη ώστε να εκδημοκρατίσει τις κοινωνίες και να διασώσει την εκπαίδευσης ως αναφαίρετο ανθρώπινο δικαίωμα, μέσω της πραγματικής ή προσομοιωμένης εμπλοκής των εκπαιδευομένων σε ζητήματα που αντιμετωπίζει η σημερινή κοινωνία. Χρειάζεται, συνεπώς, μια εκπαίδευση που να δίνει έμφαση στο μετασχηματισμό της σκέψης και που να σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα, προωθώντας την έννοια της συμμετοχικής δράσης των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, γενικά, αλλά και όσον αφορά τις δράσεις για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και τη βιώσιμη ανάπτυξη⁶⁶.

Ο πολίτης με εκπαίδευση στη βιώσιμη ανάπτυξη είναι αυτός που επιδεικνύει αειφορική συμπεριφορά σε κάθε πτυχή της καθημερινής του δραστηριότητας με γνώμονα τη δίκαιη κατανομή αγαθών και την ενεργή συμμετοχή, ως πολίτη, στις αποφάσεις που αφορούν τη λήψη αποφάσεων. Στο πλαίσιο αυτό, οι πολιτικές των κυβερνήσεων, των εταιρειών, των ΜΚΟ και των διαφόρων κοινωνικών κινημάτων θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τη σημασία συμμετοχής των πολιτών και να την ενθαρρύνουν, με απώτερο στόχο το βιώσιμο τρόπο ζωής από όλους.

Η ΓΣ του ΟΗΕ είναι μια συνέλευση κρατών και όχι μια συνέλευση των πολιτών του κόσμου και, συνεπώς, δεν μπορεί να εκπροσωπεί τα κοινά τους συμφέροντα στη βιώσιμη ανάπτυξη, με την απλή εξήγηση ότι τα συμφέροντα των πιο ισχυρών κρατών είναι στενά ευθυγραμμισμένα με εκείνα του παγκόσμιου κεφαλαίου και του καπιταλισμού. Το σκηνικό, όμως, φαίνεται να αλλάζει καθώς αρκετοί πολιτικοί έχουν πλέον μια αυξανόμενη πίστη στο “πρασίνισμα” του καπιταλισμού. (Brand 2012, UNHLP 2013). Η UNESCO, ως ένας εξειδικευμένος οργανισμός του ΟΗΕ με σκοπό την ειρηνική και ασφαλή προώθηση της διεθνούς συνεργασίας μέσω της εκπαίδευσης, της επιστήμης και του πολιτισμού, υποστηρίζει το “Learning to Live Together (LTLT). Το LTLT είναι ένα διαρκές εκπαιδευτικό πλαίσιο στο οποίο

⁶⁵Huckle, J., E.J. Wals, A., όπ.π (σημ. 64), σελ. 491-493.

⁶⁶https://almanaquefine.org/?page_id=2167 (ημερομηνία προσπέλασης: Πέμπτη 05.10.2023)

«η εκπαίδευση του πολίτη στον 21ο αιώνα μπορεί άνετα να εδραιωθεί» (UNESCO Bangkok 2014) για να προωθηθούν οι έννοιες της βιώσιμης ανάπτυξης, η κοινωνική συνοχή αλλά και ο δημοκρατικός διάλογος μεταξύ των ανθρώπων. Δύο παγκόσμιες εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες υπό την αιγίδα της UNESCO είναι το Education for International Understanding (EIU) και το DESD.

Εναπόκειται, όμως, στις επιμέρους πολιτικές για το αν η εκπαίδευση θα εφαρμοστεί και θα συνεχίσει να λειτουργεί προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός της ενσωμάτωσης της βιώσιμης ανάπτυξης σε κάθε πτυχή της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η γενική εκπαίδευση δεν επαρκεί για να αλλάξει η σημερινή πραγματικότητα καθώς η οικονομική ανάπτυξη συνεχίζει να κυριαρχεί με ελάχιστο σκεπτικισμό για το μέλλον, αλλά και το παρόν, σχετικά με τις πράξεις και παραλείψεις που μας οδήγησαν στο σημείο που βρισκόμαστε σήμερα.

Το ESD Lens (ESDL) αποτελεί ένα σύνολο 13 εργαλείων ανασκόπησης που επιτρέπουν στους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και τους επαγγελματίες να επαναπροσανατολίσουν την εκπαίδευση με έμφαση τη βιώσιμη ανάπτυξη, ενθαρρύνοντας τους εκπαιδευόμενους να «κοιτάζουν ξανά με νέα μάτια» τα υφιστάμενα εκπαιδευτικά προγράμματα⁶⁷. Τα εργαλεία αυτά ομαδοποιούνται σε τέσσερις ενότητες:

1. σχεδιασμός και προετοιμασία της ανασκόπησης,
2. ανασκόπηση της εθνικής πολιτικής,
3. ανασκόπηση ποιοτικών μαθησιακών αποτελεσμάτων, και
4. αναθεώρηση της πρακτικής)

Απευθύνονται σε διάφορους πιθανούς χρήστες, με έμφαση, όμως, εκείνους που εμπλέκονται στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και πραγματοποίησης ενεργειών που σχετίζονται με τη βιώσιμη ανάπτυξη και την κλιματική αλλαγή, όμως είναι οι υπάλληλοι της διοίκησης.

Το σύστημα παρακολούθησης και αξιολόγησης του ΟΗΕ για την παρακολούθηση της εκπαίδευσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη προσπαθεί να διευκρινίσει, μεταξύ άλλων, αν οι συνήθειες διαδικασίες εκμάθησης ευθυγραμμίζονται με την περιβαλλοντική εκπαίδευση καθώς και το κατά πόσοι ευκαιρίες μάθησης συμβάλλουν στη βιώσιμη ανάπτυξη.

⁶⁷Education for Sustainable Development Lens: A Policy and Practice Review Tool Education for Sustainable Development in Action, σελ. 17-27. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000190898>

Όσον αφορά την πολιτική διάσταση, από τη μελέτη 13 περιπτώσεων προκύπτει ένα ευρύ φάσμα συνεισφορών μέσω της σχετικής εκπαίδευσης σε οικονομικά, περιβαλλοντικά και κοινωνικά ζητήματα αλλά και ανάγκη αλλαγής των υφιστάμενων εκπαιδευτικών προγραμμάτων, ωστόσο δεν δίνεται όση έμφαση θα χρειαζόταν στην αλλαγή πολιτικών. Βέβαια, υπάρχουν αναφορές που παραπέμπουν στην ανάγκη αλλαγών, αλλαγή διακυβέρνησης κ.ά, αλλά τέτοιες αναφορές στερούνται κριτικής ανάλυσης. Η ίδια μελέτη παρατηρεί ότι ολοένα και περισσότερες έννοιες σχετικές με την ανάπτυξη κοινωνικής συνείδησης και της ανάγκης αλλαγής στάσης ξεκινούν να αποτυπώνονται στους στόχους των σχετικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων, δίνοντας το ερέθισμα να αναρωτηθεί κανείς τη σπουδαιότητα της εμπλοκής της ενημερωμένης και εκπαιδευμένης κοινωνίας αλλά και το λόγο για τον οποίο δίνεται τόσο μεγάλη έμφαση στην ατομική ενδυνάμωση και δράση, παρουσιάζοντάς τα ως την πηγή των αναγκών και επιβαλλόμενων αλλαγών⁶⁸.

Στο κείμενο των Huckle, j., E.J. Wals, A. (2015) αποτυπώνονται ορισμένα αποτελέσματα σύμφωνα με τα οποία, οι πρωτοβουλίες και δεσμεύσεις σε διεθνές επίπεδο στο τέλος καταλήγουν μια ρουτίνα, μία συνηθισμένη δουλειά (business as usual), και θέτουν το ερώτημα πως θα κινηθούμε στο εξής. Ως λύσεις προτείνονται οι ακόλουθες:

1. Θα πρέπει να επιδιωχθεί μεγαλύτερη συνέργεια μεταξύ των διεθνών εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών της UNESCO, όπως το εκπαιδευτικό φόρουμ που πραγματοποιήθηκε στην Μπανγκόκ τον Δεκέμβριο του 2013, είναι ικανά να ενισχύσουν την προβολή της GESC στο πλαίσιο προώθησης της βιώσιμης ανάπτυξης⁶⁹.
2. Θα πρέπει να αναγνωριστεί ότι η εκπαίδευση για τη βιώσιμη ανάπτυξη είναι ικανή να συμβάλει στη μετάβαση και μεταμόρφωση της κοινωνίας μέσω ενός προγράμματος σπουδών για τη διαπαιδαγώγηση του πολίτη⁷⁰.
3. Τέλος, η αύξηση της εκπροσώπησης των συνειδητοποιημένων πολιτών σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο κρίνεται απαραίτητη ώστε να ασκείται πίεση και εντός των “κεκλεισμένων θυρών” λήψης των αποφάσεων με τη

⁶⁸Huckle, j., E.J. Wals, A., όπ.π (σημ. 64), σελ. 500.

⁶⁹Huckle, j., E.J. Wals, A. , όπ.π (σημ. 64), σελ. 502.

⁷⁰Ομοίως.

συμμετοχή ενεργών πολιτών αλλά και πολιτικών παραγόντων ώστε να επιταχυνθεί η υλοποίηση των αρχών του Καταστατικού Χάρτη της Γης⁷¹.

2.3.3 Η Agenda 2030 και οι 17 Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ)

Βασικό αποτέλεσμα της συνδιάσκεψης του Ρίο+20 (2012) ήταν το κείμενο με τίτλο: “The future we want”, ένα κείμενο μη δεσμευτικού χαρακτήρα, το οποίο αναφέρονταν στην ανανέωση των πολιτικών δεσμεύσεων και τον επαναπροσδιορισμό των αρχών και σχεδίων δράσης του Ρίο 1992 με αναφορά σε συγκεκριμένα πεδία που έχρηζαν ιδιαίτερης προσοχής. Είχε προπαρασκευαστικό ρόλο για την προετοιμασία των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης 2015-2030 και την Agenda 2030. Το γενικότερο κλίμα μετά το πέρας της συνδιάσκεψης κατέδειξε τη γενικότερη αδυναμία υλοποίησης των στρατηγικών βιώσιμης ανάπτυξης ένεκα ανάγκης χρηματοδότησης και απουσίας υποστήριξης από τις ανεπτυγμένες χώρες. Επικράτησε απογοήτευση για τα αποτελέσματά της καθώς πολλοί διαπίστωσαν ότι οι συζητήσεις που έλαβαν χώρα καθώς και τα αποτελέσματα είχαν περισσότερο “διακοσμητικό” και “τελετουργικό” χαρακτήρα για τους πολιτικούς ηγέτες ενώ η λήψη σημαντικών και ίσως ριζοσπαστικών αποφάσεων σε διεθνές επίπεδο είτε αναβλήθηκαν είτε αποφεύχθηκαν⁷².

Το έναυσμα δόθηκε στην Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ για τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ) για την προετοιμασία του επόμενου σχεδίου στόχων. Μετά από 2,5 περίπου χρόνια προετοιμασίας, τα 193 κράτη του ΟΗΕ υιοθέτησαν, στη Σύνοδο Κορυφής στη Νέα Υόρκη (Νοέμβριος 2015) ένα ιδιαίτερα σημαντικό κείμενο, τόσο σημαντικό ώστε αξίζει να γραφτεί στην ιστορία της ανθρωπότητας, με τίτλο: “Μετασχηματίζοντας τον κόσμο μας: η Agenda 2030 για τη βιώσιμη ανάπτυξη”⁷³.

Οι στόχοι αυτοί, αποτελούν ένα στρατηγικό σχέδιο, μια συστηματική στρατηγική διακυβέρνησης, που έχει ως βασικό στόχο την εξάλειψη της φτώχειας, την προστασία του πλανήτη και την προώθηση της ειρήνης και ευημερίας μέχρι το 2030. Η δέσμευση όλων των κρατών είναι με την υιοθέτησή της να μην μείνει κανείς πίσω (leave noone behind). στο πλαίσιο αυτό κρίσιμη είναι η συνεργασία όλων.

⁷¹Ομοίως.

⁷²Khor, M. (2012). An Assessment of the Rio Summit on Sustainable Development. Economic and Political Weekly, σελ. 10-13.

⁷³Δημαδάμα, Ζ., όπ.π (σημ. 47), σελ. 222-249.

Οι 17 ΣΒΑ, που μπορούν να υπαχθούν σε 5 πυλώνες/άξονες (Planet - People - Peace- Prosperity - Partnership) δεν έχουν ιεράρχηση μεταξύ τους και καθιστούν περισσότερο από ποτέ αναγκαία την εξάλειψη της φτώχειας, των ανισοτήτων, την ανάγκη σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κ.ά.

Στον στόχο 4, υποστόχο 4.7 περιλαμβάνεται δέσμευση των κρατών έως το 2030 να διασφαλιστεί ότι όλοι όσοι συμμετέχουν σε εκπαιδευτικά προγράμματα θα πρέπει να τη γνώση και να καλλιεργήσουν τις δεξιότητες που χρειάζονται για να προάγουν τη βιώσιμη ανάπτυξη. Βασικό εργαλείο για την επίτευξη του στόχου αυτού αποτελεί η εκπαίδευση για τη βιώσιμη ανάπτυξη και τον βιώσιμο τρόπο ζωής καθώς και η αναγνώριση της πολιτιστικής ποικιλομορφίας και της συμβολής του πολιτισμού στη βιώσιμη ανάπτυξη⁷⁴.

2.3.4 Η Συμφωνία του Παρισιού (Paris Agreement)

Η Συμφωνία του Παρισιού (Paris Agreement), που υπογράφηκε κατά τη διάρκεια της 21ης Διάσκεψης των Μερών της Συμφωνίας-Πλαίσιο των "Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (COP 21)" στο Παρίσι το Δεκέμβριο του 2015 και τέθηκε σε ισχύ το 2016, έχει ως στόχο να περιορίσει την αύξηση της παγκόσμιας μέσης θερμοκρασίας κάτω από 2 βαθμούς Κελσίου, πάνω από τα προ-βιομηχανικά επίπεδα, με σκοπό την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Κάθε κράτος καταθέτει τις εθνικές του στρατηγικές για τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, γνωστές ως "Εθνικές Κατοχυρωμένες Συμβολικές Δεσμεύσεις" (Nationally Determined Contributions - NDCs). Οι χώρες καλούνται να ενημερώνουν τις συνεισφορές τους κάθε πέντε χρόνια, θέτοντας συνεχώς πιο φιλόδοξους στόχους. Επίσης, καθίσταται υποχρεωτική η παρακολούθηση και αναφορά των εκπομπών από τις χώρες, με στόχο την ενίσχυση της διαφάνειας και της αξιοπιστίας των πληροφοριών⁷⁵.

Η Συμφωνία του Παρισιού έχει επικυρωθεί από πολλές χώρες και αποτελεί ένα κρίσιμο εργαλείο στον αγώνα για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Είναι μια νομικά δεσμευτική Συμφωνία σύμφωνα με το copenhagen accord και αποτελεί framework Agreement. Έχει, βεβαίως, αναπτυχθεί αρκετή συζήτηση για το

⁷⁴Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων / Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης: Ελλάδα
[/https://gslegal.gov.gr/wp-content/uploads/2016/12/%CE%A3%CE%A4%CE%9F%CE%A7%CE%9F%CE%99-%CE%92%CE%99%CE%A9%CE%A3%CE%99%CE%9C%CE%97%CE%A3-%CE%91%CE%9D%CE%91%CE%A0%CE%A4%CE%A5%CE%9E%CE%97%CE%A3-EL.pdf](https://gslegal.gov.gr/wp-content/uploads/2016/12/%CE%A3%CE%A4%CE%9F%CE%A7%CE%9F%CE%99-%CE%92%CE%99%CE%A9%CE%A3%CE%99%CE%9C%CE%97%CE%A3-%CE%91%CE%9D%CE%91%CE%A0%CE%A4%CE%A5%CE%9E%CE%97%CE%A3-EL.pdf)

⁷⁵Ratha, K.C. (2019). Paris Climate Deal. Indian Journal of Asian Affairs, σελ. 68-79.

νομικό της χαρακτήρα που οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στη γλώσσα της. Υπάρχουν δεσμεύσεις αλλά όχι με πολύ νομικά δεσμευτική γλώσσα και αυτό γιατί αντί του δεσμευτικού “shall” χρησιμοποιείται περισσότερο το πιο “χαλαρό” “should”⁷⁶. Ωστόσο, το βασικό συμπέρασμα είναι ότι είναι μία νομική συμφωνία που διέπεται από τη Σύμβαση Βιέννης για δίκαιο συνθηκών, με κάποιες διατάξεις με χαλαρή δεσμευτικότητα.

Βασική διαφορά με Κιότο είναι ότι ενώ στο Κιότο οι στόχοι απευθύνονταν μόνο στις χώρες του Annex II και περιγράφονταν ήδη στο πρωτόκολλο (top-down), στη Συμφωνία του Παρισιού έχουμε bottom-up γενικούς στόχους και θεσπίζεται υποχρέωση των μελών να θεσπίζουν τις εθνικές τους συνεισφορές μείωσης εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, ώστε να συμβάλλουν στον κεντρικό στόχο, που είναι η συγκράτηση της αύξησης της θερμοκρασίας στους 2oC. Επειδή υπάρχει μεγάλη διακριτική ευχέρεια, γίνεται προσπάθεια ενισχυμένης διαφάνειας μέσω υποβολής και αξιολόγησης της πορείας κάθε κράτους καθώς και επανάθεσης στόχων με υποχρέωση κοινοποίησής τους⁷⁷.

Στο άρθρο 12 της Συμφωνίας προβλέπεται η υποχρέωση των μερών για συνεργασία με σκοπό τη λήψη μέτρων για την ενίσχυση της εκπαίδευσης για την κλιματική αλλαγή καθώς και την κατάρτιση και ευαισθητοποίηση του κοινού για το πολυσύνθετο ζήτημα όπως και η συμμετοχή του και η πρόσβασή του σε πληροφορίες που σχετίζονται με τη λήψη αποφάσεων για την κλιματική αλλαγή⁷⁸. Ο όρος που υιοθετήθηκε για να υποδηλώσει τις εργασίες για την υλοποίηση των δεσμεύσεων των μερών, τόσο για το άρθρο 6 της UNFCCC, όσο και για το άρθρο 12 της Συμφωνίας του Παρισιού είναι ο “Action for Climate Empowerment (ACE)” και παρουσιάζεται ως ακολούθως:

⁷⁶Mayer, B. (2018). The International Law on Climate Change. Cambridge University Press, σελ. 46-50.

⁷⁷Caytas, J.D. (2018). The COP21 Negotiations: One Step Forward. Two Steps Back. Columbia University, σελ. 3-10.

⁷⁸[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22016A1019\(01\)&from=NL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22016A1019(01)&from=NL)

Πηγή: <https://unfccc.int/topics/education-and-youth/big-picture/ACE>

2.4 Ευρωπαϊκή Ένωση και βιώσιμη ανάπτυξη

Σύμφωνα με την έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο σχετικά με την εφαρμογή της στρατηγικής της ΕΕ για την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, η περιοχή της Μεσογείου θα υποστεί, μεταξύ άλλων, τις μεγαλύτερες επιπτώσεις των υψηλών θερμοκρασιών, τη μείωση των υδάτινων πόρων, την απώλεια των οικοτόπων, την ενεργειακή ζήτηση για ψύξη και πολλές δασικές πυρκαγιές⁷⁹. Καμία χώρα της ΕΕ δεν προστατεύεται αποτελεσματικά από τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής και η Ευρώπη αναμένεται να πληγεί περισσότερο από ότι η αμερικανική ήπειρος και η νότια Ασία⁸⁰. Σύμφωνα με την ίδια έκθεση, οι ενδείξεις ότι η Ευρώπη είναι επίσης ευάλωτη στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής πέραν των συνόρων της αυξάνονται, καθώς αυξάνονται οι εμπορικές συναλλαγές, οι διεθνείς χρηματοοικονομικές ροές και η μετανάστευση.

Ο κλιματικός κίνδυνος δεν γνωρίζει σύνορα, λόγω των αναρίθμητων πολύπλοκων και παγκόσμιων διασυνδέσεων μεταξύ προσώπων, οικοσυστημάτων και οικονομιών και βοηθώντας άλλες χώρες να προσαρμοστούν, οι χρηματοδότης χώρες βοηθούν επίσης τον εαυτό τους⁸¹.

Το 2018, θεσπίστηκε ο Κανονισμός 2018/1999 (τροποποιήθηκε με τον Ευρωπαϊκό Κλιματικό Νόμο) που υποχρεώνει τα Κ-Μ να υιοθετούν σε 10ετή βάση Εθνικά Σχέδια για την Ενέργεια και το Κλίμα που θα θέτουν ποσοστά ενέργειας που θα παράγουν από ΑΠΕ και άλλα μέτρα προκειμένου να πετύχουν στόχους. Για πρώτη φορά έχουμε σύνθεση 2 πολιτικών (ενέργεια και κλίμα) βάσει επιταγών της αρχής

⁷⁹<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0738> σελ. 2-3.

⁸⁰Ομοίως, σελ. 4.

⁸¹Ομοίως, σελ.3.

της ενσωμάτωσης (ΣΛΕΕ 11). Τα σχέδια αυτά, αν και καταρτίζονται από τα Κ-Μ , εγκρίνονται από την ΕΕ, η οποία ενημερώνεται για την πρόοδό τους και θα πρέπει υποχρεωτικά να περιέχουν μέτρα, τόσο για το μετριασμό, όσο και για την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή⁸².

Έκτοτε, έχουν ληφθεί αρκετές πρωτοβουλίες και μέτρα προς την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, καθώς η ΕΕ ανέλαβε ρόλο παγκόσμιου ηγέτη προς το σκοπό αυτό σύμφωνα με το άρθρο 191 της ΣΛΕΕ, ορισμένα εκ των οποίων παρουσιάζονται παρακάτω.

2.4.1 Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία (European Green Deal - EGD)

Η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία αποτελεί ένα σημείο καμπής της ΕΕ για ζητήματα περιβάλλοντος και βιώσιμης ανάπτυξης⁸³ καθώς επιδιώκει την επίτευξη των 17 ΣΒΑ με ένα νέο μοντέλο πολιτικής, το οποίο περιλαμβάνει τα παρακάτω:

- προώθηση μοντέλου ανάπτυξης αποσυνδεδεμένου από τη χρήση φυσικών πόρων,
- προώθηση μοντέλου ανάπτυξης με σεβασμό στο περιβάλλον και τα οικοσυστήματα,
- θέτει στόχο μηδενικών εκπομπών μέχρι το 2050 (με απώτερο στόχο να καταστεί η 1η ουδέτερη κλιματικά Ήπειρος),
- μετασχηματισμός οικονομίας που θα απαιτήσει δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις,
- θέτει στόχο της συμπερίληψης, δεδομένου ότι η μετάβαση θα έχει κοινωνικό και οικονομικό κόστος για τους ευάλωτους (leave noone behind).

Επίσης, παρουσιάζεται ως μια πολιτική απάντηση για τους Ευρωπαίους σε μια κατάσταση εκτεταμένης και κοινής ευπάθειας και ενισχύει, μέσω της βοήθειας και των επιχειρούμενων αλλαγών, να αυξήσει την εμπιστοσύνη σε καταστάσεις δυσπιστίας⁸⁴.

Το 2021, σε συνέχεια της Πράσινης Συμφωνίας, η ΕΕ εξέδωσε τον Ευρωπαϊκό Κλιματικό Νόμο (Κανονισμός 2021/1999) θέτοντας δύο βασικούς στόχους:

⁸²<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R1999&from=EL>

⁸³Sabato, S., Fronteddu, B. (2020). A socially just transition through the European Green Deal?. Working Paper 2020.08, European trade union institute, σελ. 12.

⁸⁴Van Zeben, J. (2021). The European Green Deal: The future of a polycentric Europe?. Kaleidoscope 1 The Future Of Europe: Taking Policy Reform Seriously, Wiley, σελ. 302.

1. ένας απώτερος στόχος κλιματικής ουδετερότητας μέχρι 2050
2. ένας ενδιάμεσος στόχος μείωσης εκπομπών κατά 55% σε σχέση με 1990 μέχρι το 2030⁸⁵.

Οι εν λόγω στόχοι, ένεκα του ότι έχουν θεσπιστεί με Κανονισμό, είναι νομικά δεσμευτικοί, άρα αποτελούν αντικείμενο προσφυγής της ΕΕ κατά Κ-Μ στο ΔΕΕ για παραβίαση Ενωσιακής Νομοθεσίας ή επίκληση της αντίθεσης των εθνικών μέτρων στους τεθέντες στόχους ενώπιων των Εθνικών Δικαστηρίων για παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας.

Τον Ιούλιο του 2021, η ΕΕ υιοθέτησε σειρά μέτρων για τη συμβολή στην επίτευξη του ενδιάμεσου στόχου⁸⁶ με τίτλο “Fit for 55” τα οποία αναθεωρούν όλες τις υπάρχουσες βασικές οδηγίες (ΣΕΔΕ, ΑΠΕ, ενίσχυση αποδοτικότητας) με δύο νέα στοιχεία, ήτοι:

- νέο σύστημα, παράλληλο με το υπάρχων, για εμπορεύσιμα δικαιώματα εκπομπών σε μεταφορές και κτίρια
- πρόταση νέου εργαλείου μηχανισμού συνοριακής προσαρμογής άνθρακα.

Η Πράσινη Συμφωνία και το πακέτο νομοθετικών με τίτλο Fit for 55 θεσπίζουν δύο νέα μέτρα που αφορούν αντιμετώπιση κοινωνικών επιπτώσεων της ενεργειακής και κλιματικής μετάβασης:

1. μηχανισμός δίκαιης μετάβασης: ενίσχυση περιοχών και πολιτών που υφίστανται τις πιο σοβαρές επιπτώσεις στις περιοχές που πλήττονται από την ενεργειακή μετάβαση
2. Κοινωνικό ταμείο για το κλίμα (ευάλωτα νοικοκυριά και μικρομεσαίες επιχειρήσεις που πλήττονται στο πλαίσιο ΣΕΔΕ για κτίρια και μεταφορές).

Το απρόβλεπτο γεγονός του πολέμου Ρωσίας - Ουκρανίας έθεσε νέα δεδομένα στην ΕΕ σχετικά με τα περιβαλλοντικά μέτρα αλλά και την επάρκεια του ενεργειακού εφοδιασμού των Κ-Μ, ένεκα της υπερ-εξάρτησης από το φυσικό αέριο της Ρωσίας. Η ΕΕ αντέδρασε ταχύτατα και τον Μάιο 2022 υιοθέτησε το REPOWER EU που αναπροσαρμόζει τους στόχους χωρίς, όμως, να μεταβάλλει την ουσία, ήτοι:

1. μείωση ενεργειακής εξάρτησης από τη Ρωσία, ήτοι τα ορυκτά της καύσιμα,
2. διαφοροποίηση και εμπλουτισμός ενεργειακού εφοδιασμού,
3. διασφάλιση προσιτής ενέργειας για όλους, και

⁸⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R1119>

⁸⁶ <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/green-deal/fit-for-55-the-eu-plan-for-a-green-transition/>

4. αύξηση παραγωγής ενέργειας μέσω ΑΠΕ (45% ενέργειας να προέρχεται από ΑΠΕ) καθώς αύξηση της ενεργειακής αποδοτικότητας⁸⁷.

Στο πλαίσιο αυτό έχουν γίνει αρκετές παρεμβάσεις στους υφιστάμενους Κανονισμούς και Οδηγίες της ΕΕ ή πρόκειται να αναληφθούν νέες νομοθετικές πρωτοβουλίες με σκοπό την επίτευξη των τιθέμενων στόχων. Φαίνεται ότι το νέο πλαίσιο που δημιουργείται απαιτεί αρκετά μεγάλη εξειδίκευση αλλά και απόκτηση νέων γνώσεων για το περιβάλλον και το κλίμα. Όσοι καλούνται είτε να λάβουν κάποια σχετική απόφαση είτε να πραγματοποιήσουμε κάποια σχετική ενέργεια θα πρέπει να είναι πλήρως ενημερωμένοι και συνειδητοποιημένοι. Ταυτόχρονα, καθώς όλες οι πολιτικές και δράσεις επηρεάζουν τους πολίτες, τόσο άμεσα, όσο και έμμεσα θα πρέπει και αυτοί να είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται το λόγο αλλά, κυρίως, τη σπουδαιότητα εφαρμογής τους για το μέλλον του πλανήτη.

Ένεκα των νομοθετικών παρεμβάσεων που είτε ιδρύουν νέα εργαλεία είτε τροποποιούν υφιστάμενες οδηγίες και κανονισμούς, απαιτείται η εκπαίδευση των υπαλλήλων της διοίκησης προκειμένου να είναι σε θέση να υλοποιήσουν τις νέες δεσμεύσεις των κρατών αλλά ταυτόχρονα να αποτελούν και οι ίδιοι το μέσο για την ευαισθητοποίηση και επαρκή των πολιτών για την κλιματική αλλαγή. Ορισμένα από τα εργαλεία αυτά περιγράφονται παρακάτω.

2.4.1.1 Αναθεώρηση της Οδηγίας για τα Εμπορεύσιμα Δικαιώματα Εκπομπών

Με την αναθεώρηση αυτή, επεκτείνεται το πεδίο εφαρμογής του ΣΕΔΕ και εμπεριέχεται η ναυσιπλοΐα και οι θαλάσσιες μεταφορές. Επίσης, περιορίζεται ακόμη περισσότερο η παροχή δωρεάν δικαιωμάτων, τα οποία θα δίνονται με πιο αυστηρά κριτήρια βάσει κριτηρίων (benchmarks), λαμβάνοντας υπόψη τη χρήση καινοτόμων τεχνολογιών. Ακόμη, υπάρχει απόφαση για το αποθεματικό ασφαλείας των αγορών και συγκράτηση και αποθήκευση δικαιωμάτων εκπομπών όταν υπάρχουν περίσσια δικαιώματα στην αγορά⁸⁸. Συνεπώς, απαιτείται περαιτέρω ενημέρωση και εξειδίκευση του προσωπικού των αρχών που εμπλέκονται με τις σχετικές κρατικές αδειοδοτήσεις ώστε να τηρούνται οι όροι της Οδηγίας.

⁸⁷ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_el

⁸⁸ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0246_EL.html

2.4.1.2 Μηχανισμός Συνοριακής Προσαρμογής άνθρακα (Carbon border Adjustment Mechanism - CBAM)

Μέσω του μηχανισμού αυτού, θα επιβάλλεται μία τιμή σε εισαγόμενο προϊόν στις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα οι οποίες έχουν εκπεμφθεί για την παραγωγή του εν λόγω προϊόντος σε χώρα εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εφόσον στις χώρες αυτές οι τιμές διοξειδίου του άνθρακα είτε δεν φορολογούνται καθόλου είτε φορολογούνται ελάχιστα. Μέσω αυτού επιδιώκεται η αντιμετώπιση της διαρροής άνθρακα καθώς εταιρείες που πρέπει να εφαρμόσουν μέτρα μείωσης εκπομπών στο πλαίσιο του παγκόσμιου ανταγωνισμού μπορούν να μεταφέρουν την παραγωγή τους σε άλλες χώρες που εφαρμόζουν λιγότερο αυστηρά μέτρα για περιορισμό των εκπομπών και να επωφεληθούν από την ευνοϊκότερη φορολόγηση και τις λιγότερες υποχρεώσεις εφαρμογής μέτρων⁸⁹.

Πρόκειται για ένα περιβαλλοντικό μέτρο με εξωγενείς συνέπειες. Στο μηχανισμό αυτό υπάγονται προϊόντα όπως α) σίδηρος χάλυβας και κάποια παράγωγα, β) τσιμέντο, γ) αλουμίνιο, δ) λιπάσματα, ε) ηλεκτρικό ρεύμα, στ) υδρογόνο. Οι κατηγορίες αυτές μπορεί να επεκταθούν. Οι επιχειρήσεις που θα συμμετέχουν θα πρέπει, για την εισαγωγή των προϊόντων αφορούν κυρίως πρώτες ύλες, να λαμβάνουν πιστοποιητικό διασυνοριακής προσαρμογής το οποίο θα καταθέτουν στις αρμόδιες αρχές για να τους επιτραπεί η εισαγωγή στην Ευρωπαϊκή Ένωση⁹⁰ και δεν θα μπορούν (τα πιστοποιητικά) να αποτελέσουν αντικείμενο αγοραπωλησίας. Στις 01.10.2023, ο CBAM τέθηκε σε εφαρμογή στη μεταβατική του φάση, με την πρώτη περίοδο αναφοράς για τους εισαγωγείς να λήγει στις 31 Ιανουαρίου 2024⁹¹.

Από τα παραπάνω φαίνεται ξεκάθαρα η απαίτηση ενημερωμένων υπαλλήλων που εμπλέκονται στο νέο αυτό μηχανισμό προκειμένου να συμβάλλουν επικουρικά στην αποτελεσματική του εφαρμογή μέσω της άσκησης των καθημερινών τους καθηκόντων. Η σπουδαιότητα επαρκούς ενημέρωσης φαίνεται εξίσου και από το γεγονός ότι θα έρχονται σε επαφή και με πολίτες τρίτων κρατών οι οποίοι ενδέχεται να μην είναι επαρκώς ενημερωμένοι, τόσο με ζητήματα που άπτονται των

⁸⁹ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/qanda_21_3661

⁹⁰ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/qanda_21_3661

⁹¹ <https://energyin.gr/2023/08/18/ee-%CF%80%CF%81%CE%AC%CF%83%CE%B9%CE%BD%CE%BF-%CF%86%CF%89%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B2%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D%CF%82-%CE%BA%CE%B1/> (ημερομηνία προσπέλασης: Σάββατο 11.11.2023).

γενικότερων παγκόσμιων δεσμεύσεων όλων των κρατών για μείωση των ρύπων, όσο και για το όραμα της Ένωσης προς ένα πιο πράσινο μοντέλο ανάπτυξης αποσυνδεδεμένο από τη χρήση φυσικών πόρων. Επομένως, η εκπαίδευση όλων των υπαλλήλων σε σχετικά θέματα για ενημέρωση πολιτών αλλά και για την αποτελεσματική εκτέλεση των καθηκόντων τους είναι επιτακτική.

2.4.1.3 Αναθεώρηση της Οδηγίας για την Ενεργειακή Αποδοτικότητα

Μέσω της τροποποίησης της Οδηγίας αυτής, μπαίνουν πολύ φιλόδοξοι στόχοι σε σχέση με την αρχική οδηγία εξελίσσοντας την έννοια της ενεργειακής απόδοσης. Όλα τα Κράτη-μέλη θα πρέπει να αναθεωρήσουν τα εθνικά σχέδια για την ενέργεια και το κλίμα. Πέραν τούτου, θεσπίζεται μία καινούργια αρχή “The energy efficiency first” principle. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, σε όλα τα σχέδια και τις πολιτικές και σε όλους τους τομείς θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η ενεργειακή αποδοτικότητα⁹².

Η αρχή αυτή κερδίζει σημαντική αναγνώριση, τόσο σε επίπεδο Διεθνούς, όσο και Ευρωπαϊκού Δικαίου καθώς στοχεύει στην ενσωμάτωση της διάστασης του περιβάλλοντος στην πολιτική αλλά και σε οποιαδήποτε μέτρα λαμβάνονται σε όλους τους τομείς, ακόμη και εκτός του Περιβαλλοντικού Δικαίου, συνδεόμενη αρρήκτως με τη βιώσιμη ανάπτυξη⁹³.

Πρωτοεμφανίστηκε στο άρθρο 13 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης και συνδέθηκε στενά με την ιδέα του σχεδιασμού των πολιτικών. Έπειτα, επανεμφανίστηκε στην Έκθεση Brundtland, συνδεόμενη με τη βιώσιμη ανάπτυξης, καθώς και στο άρθρο 4 της Διακήρυξης του Ρίο. Έκτοτε, συνέχισε να εμφανίζεται και σε άλλα σημαντικά κείμενα πολιτικής, όπως στο σχέδιο εφαρμογής του Γιοχάνεσμπουργκ, στο έγγραφο που εγκρίθηκε από τη Διάσκεψη του Ρίο +20 καθώς και στην Agenda 2030⁹⁴.

Στο πλαίσιο αυτό, διαφαίνεται ξεκάθαρα ο ηγετικός ρόλος που αναλαμβάνει ο δημόσιος τομέας μέσω πρωτοβουλιών εστιασμένων στην εφαρμογή της νέας αυτής αρχής που μετασχηματίζει τα παρόντα σχέδια και απαιτεί την ενσωμάτωσή της σε

⁹²ΣΥΣΤΑΣΗ (ΕΕ) 2021/1749 ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ της 28ης Σεπτεμβρίου 2021 για την προτεραιότητα στην ενεργειακή απόδοση: από τις αρχές στην πράξη — Κατευθυντήριες γραμμές και παραδείγματα για την εφαρμογή της αρχής κατά τη λήψη αποφάσεων στον ενεργειακό τομέα και πέραν αυτού.

⁹³Karageorgou, V. (2023). The Environmental Integration Principle in EU Law: Normative Content and Functions also in Light of New Developments, such as the European Green Deal, European Papers, σελ. 160-161.

⁹⁴Ομοίως, σελ. 161.

όλα τα μελλοντικά σχέδια και προγραμματισμούς των διοικήσεων, γεγονός που απαιτεί επαρκή εκπαίδευση και ενημέρωση των δημοσίων υπαλλήλων.

2.4.1.4 Αναθεώρηση της Οδηγίας Repower-EU

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αντέδρασε πάρα πολύ γρήγορος τα ζητήματα ενέργειας και που δημιουργηθεί. αναθεωρεί περισσότερο την παραγωγή ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές πηγαίνοντας στο στόχο από 40% σε 45%⁹⁵. Αξίζει να σημειωθεί ότι με τον τρόπο αυτό επιχειρείται πρωτοφανής επήρεια της ΕΕ στην αδειοδότηση των ΑΠΕ με παρέμβαση του Ενωσιακού νομοθέτη στη διαδικασία αδειοδότησης από τις εθνικές διοικητικές αρχές.

Ακόμη, υπάρχει απουσία πρόβλεψης για τη συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για τις περιοχές που θα εγκατασταθούν οι ΑΠΕ. Η απουσία αυτή αποτελεί πρόβλημα στη διαβούλευση και θέτει ζήτημα που αντιβαίνει στην σύμβαση Aarhus. Πέραν αυτού, υπάρχει επίσης και πρακτικό ζήτημα καθώς η επιβολή αυτή μπορεί να δημιουργήσει αντιδράσεις των τοπικών κοινωνιών, με αποτέλεσμα να γεννηθούν δικαστικές διαμάχες που θα κρατήσουν αρκετό καιρό και να επηρεάσουν την όποια αξιοποίηση της οδηγίας αυτής και τους στόχους της Ένωσης για την επιτάχυνση της αδειοδότησης. Επιπροσθέτως, δημιουργείται ενδοπεριβαλλοντική σύγκρουση καθώς ο Ενωσιακός νομοθέτης εισέρχεται σε μία σχέση θυσίας περιβαλλοντικών αγαθών με πρωτοφανή προτεραιοποίηση μεταξύ τους. Στην εθνική μας νομολογία έχουμε μία απόφαση του ΣτΕ (2579/2018) που για πρώτη φορά ερμηνεύεται το σύνταγμα με ιδιαίτερο τρόπο για αδειοδότηση ΑΠΕ σε αναδασωτέες περιοχές. Αποτέλεσμα όλων των ανωτέρω είναι ότι η “ζυγαριά” γέρνει γενικά και σε Ενωσιακό επίπεδο προς τις ΑΠΕ ακόμα και με τη θυσία άλλων περιβαλλοντικών αγαθών.

2.4.1.5 Μηχανισμός Δίκαιης Μετάβασης

Ο μηχανισμός αυτός θέλει να βοηθήσει περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης που πλήττονται από την ενεργειακή μετάβαση αφού έχουν μονάδες παραγωγής Ηλεκτρικής Ενέργειας από άνθρακα και βαριά βιομηχανία με πολλές εκπομπές υπάρχει ανάγκη χρηματοδότησης δραστηριότητας αλλαγής του οικονομικού

⁹⁵ <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/carriage/revision-of-the-renewable-energy-directive/report?sid=7401>

μοντέλου των περιοχών και εκπαίδευση των εργαζομένων των εν λόγω βιομηχανιών για απόκτηση νέων δραστηριοτήτων και εξεύρεση νέας εργασίας⁹⁶.

Βάσει των όσων αναφέρθηκαν παραπάνω, φαίνεται ξεκάθαρα η ανάγκη αλλαγής στάσης και νοοτροπίας σε συνδυασμό με την εφαρμογή νέων προγραμμάτων εκπαίδευσης και εξειδίκευσης των υπαλλήλων της διοίκησης με έμφαση στη συνειδητοποίηση του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής και την ενσυναίσθηση του ρόλου της διοίκησης και, συνεπώς, των ίδιων στη λήψη και εφαρμογή σχετικών μέτρων για την αντιμετώπισή της.

2.5 Το παράδειγμα της Δανίας αναφορικά με τη συμμετοχική εκπαίδευση για τη βιώσιμη ανάπτυξη

Προκειμένου να προσδιοριστεί η επίδραση του οικολογικού εκσυγχρονισμού και η σχέση της συμμετοχής των πολιτών με τη βιώσιμη εκπαίδευση, τέλη του 20ου αιώνα και αρχές του 21ου, έλαβαν χώρα ορισμένες σχετικές έρευνες στη Δανία. Η πρώτη μελέτη αφορούσε τη συμμετοχή των πολιτών στον τοπικό σχεδιασμό, η δεύτερη αφορούσε χώρους εργασίας και τη συμμετοχή των εργαζομένων σε περιβαλλοντικά ζητήματα, ενώ η τρίτη αφορούσε μια μελέτη εθνικών προγραμμάτων για την προώθηση της συμμετοχής των καταναλωτών στη βιώσιμη ανάπτυξη και την εκπαίδευση για τη βιώσιμη ανάπτυξη⁹⁷.

Αναφορικά με την πρώτη έρευνα, παρόλο που η διαδικασία αφορούσε πολλούς πολίτες, η δύναμη και τα συμφέροντα άλλων παραγόντων κυριάρχησαν στα τελικά αποτελέσματα καθώς οι εμπλεκόμενοι ειδήμονες της κεντρικής διοίκησης δεν ήθελαν να χάσουν την εξουσία και τελικά επικράτησαν οι δικές τους προτάσεις. Το αποτέλεσμα αυτό οδήγησε τους εμπλεκόμενους πολίτες να εγκαταλείψουν την πίστη τους στη συμμετοχική δημοκρατία. Συνεπώς, τα αποτελέσματα της εν λόγω έρευνας δεν ταιριάζουν με τα ιδεώδη του οικολογικού εκσυγχρονισμού που βασίζονται στη συναίνεση, παρόλο που η συμμετοχική διαδικασία έδωσε αφορμή για κοινωνική εκμάθηση και ευαισθητοποίηση.

Τα αποτελέσματα της δεύτερης έρευνας έδειξαν ότι, παρά το ενδιαφέρον της διοίκησης για την προώθηση της συμμετοχής και της ανάπτυξης ικανοτήτων σε σχέση με περιβαλλοντικά ζητήματα, ανέκυψαν ορισμένα προβλήματα που

⁹⁶ Karageorgou, V. (2023). The EU Just Transition Concept and Its Application in the Case of the Just Transition Mechanism, *Journal for European Environmental & Planning Law*, σελ. 298-299.

⁹⁷ Læssøe, J., ό.π. (σημ. 51), σελ. 46-50.

σχετίζονταν με τη σχετική προσέγγιση, ιδίως όσον αφορά την ευελιξία που μπορεί να υπονομεύσει τη σταθερότητα και αποδοχή των εργαζομένων.

Τέλος, η τρίτη έρευνα απέδειξε ότι έλαβε χώρα μια σημαντική αλλαγή στα τέλη του 1980 και κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 μέσω της πίεσης προς τους πολιτικούς από πολίτες και ΜΚΟ, ενισχύοντας την ενεργή συμμετοχή. Αν και από ιστορικής άποψης ο εφαρμοσμένος, τότε, τρόπος προσέγγισης της συμμετοχής μέσω της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και της εκπαίδευσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη αύξησαν τη συμμετοχή των πολιτών, ωστόσο η έμφαση σε πρακτικά έργα που βασίζονται στη συναίνεση, σε συνδυασμό με την ελεύθερη (*laissez-faire*) προσέγγιση, δημιουργήθηκαν δομικά εμπόδια και κοινωνικές συγκρούσεις που σχετίζονται με τη βιώσιμη ανάπτυξη. Συνεπώς, η συναίνεση μπορεί να είναι μια καλή αφετηρία, αλλά μπορεί επίσης να αποτελέσει εμπόδιο για περαιτέρω ανάπτυξη.

Αν και τα παραπάνω αποτελέσματα αφορούν τη Δανία και τη Βόρεια Ευρώπη, αποτελούν ταυτόχρονα μία μια απεικόνιση της γενικότερης εικόνας ότι η προσέγγιση για την εκπαίδευση για τη βιώσιμη ανάπτυξη θα πρέπει να βασίζεται στην κατανόηση του συγκεκριμένου χωροχρονικού πλαισίου. Η ενεργοποίηση των πολιτών να συμμετέχουν και να διαμορφώνουν (*bottom-to-top*) τις δράσεις για το περιβάλλον έχει ξεκινήσει, αν και όπως αποδεικνύεται από τα προαναφερθέντα αποτελέσματα ερευνών, πολλές φορές είναι αποτέλεσμα μεγαλύτερων συμφερόντων, γεγονός που επηρεάζει την ουσιαστική συμμετοχική διαδικασία και τα μαθησιακά αποτελέσματα. Υπό τις προαναφερθείσες συνθήκες, επιβάλλεται η διαφάνεια καθώς και η ουδετερότητα της ικανότητας δράσης σε συνδυασμό με την πλουραλιστική ενημέρωση από πλευράς των δρώντων μέσω αποτελεσματικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων, τόσο σε εθνικό, όσο και σε διεθνές επίπεδο⁹⁸.

2.6 Συμπεράσματα 2ου Κεφαλαίου

Στη σημερινή πραγματικότητα, σύμφωνα με τα στοιχεία που αποτυπώθηκαν παραπάνω, φαίνεται ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση καθώς και η εκπαίδευση για την κλιματική αλλαγή διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην πολυπόθητη αλλαγή στάσης των πολιτών αλλά και όσων εμπλέκονται με τη λήψη αποφάσεων που αφορούν το κλίμα και το περιβάλλον, όπως είναι οι υπάλληλοι της διοίκησης. Η εκπαίδευση μπορεί να συμβάλλει στη μεγαλύτερη κατανόηση της κρισιμότητας της

⁹⁸ Læssøe, J., ό.π. (σημ. 51), σελ. 50–52.

κατάστασης καθώς και στη συνειδητοποίηση του ρόλου του καθενός για την αλλαγή στάσης και ενεργοποίησης. Τα πολυάριθμα προβλήματα που ανακύπτουν, από την πανδημία μέχρι τους πολέμους και τις ορατές πλέον συνέπειες της κλιματικής αλλαγής, αποδεικνύουν το πόσο ευμετάβλητος είναι ο κόσμος και αναδεικνύουν το σημαντικό ρόλο των κυβερνήσεων των χωρών και των δημοσίων διοικήσεων για την ανάληψη πρωτοβουλιών, αν και παράγοντες όπως οι βραχυπρόθεσμες πολιτικές εξαγγελίες, οι ανταγωνιστικές πολιτικές προτεραιότητες και τα οικονομικά συμφέροντα, εμποδίζουν τη λήψη δραστικών μέτρων.

Κεφάλαιο 3ο: Ο ρόλος των Κυβερνήσεων και των Δημοσίων Διοικήσεων στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής - από τη συνειδητοποίηση στην πράξη

Η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής αποτελεί ένα από τα πιο πιεστικά θέματα με παγκόσμια σημασία, γεγονός τα τελευταία πενήντα χρόνια συνετέλεσε στη λήψη πρωτοβουλιών για συντονισμένες διεθνείς προσπάθειες προς την εξεύρεση σημαντικών λύσεων. Από την ιστορική συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης το 1972, όπου πρωτοεμφανίστηκαν πρωτοβουλίες για την προστασία του περιβάλλοντος, μέχρι τη διάσκεψη του Ρίο+20 το 2012 και τη Συμφωνία του Παρισιού το 2015, όπου επικεντρώθηκε στην ανάγκη σύνδεσης της βιώσιμης ανάπτυξης με την προστασία του περιβάλλοντος, η διεθνής κοινότητα έχει καταβάλει σημαντικές προσπάθειες για την επίλυση αυτού του παγκόσμιου προβλήματος.

Αρκετά αργότερα, πάντως, από τις αρχικές πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, το 1993, μία πολύ σημαντική πολιτική μορφή είχε δηλώσει ότι η διάσωση του περιβάλλοντος θα πρέπει να καταστεί κεντρική αρχή οργάνωσης του πολιτισμού⁹⁹. Η δήλωση αυτή δεν ανήκει σε κανένα άλλο πέραν του Albert Arnold Gore Jr. αμερικανός πολιτικός, περιβαλλοντολόγος και συγγραφέας, ο οποίος υπηρέτησε ως 45ος Αντιπρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών, από το 1993 έως το 2001. Σύμφωνα με τον ίδιο, όλα τα κράτη θα πρέπει να εγκαθιδρύσουν ένα κοινό στόχο που να έχει ως κεντρικό θέμα τη διάσωση του περιβάλλοντος και τη διατήρηση του οικολογικού συστήματος, όπως έχει ήδη εντοπίσει η διεθνής κοινότητα. Προς το σκοπό αυτό, παρότρυνε την κινητοποίηση όλων των εμπλεκόμενων φορέων και κρατών για την αντιμετώπιση των εν λόγω προσκλήσεων, τόσο σε εθνικό (Αμερική), όσο και σε διεθνές επίπεδο.

Η κινητοποίηση, βέβαια, προκειμένου να είναι αποτελεσματική θα πρέπει να συνοδεύεται από ενημερωμένα στελέχη που εμπλέκονται στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

Αυτό είναι σημαντικό καθώς η διακυβέρνηση είναι ικανή να επηρεάσει σημαντικά την πολιτική κυρίως μέσω της εφαρμογής των σχετικών μέτρων και αποφάσεων, αφού οι εμπλεκόμενοι στη διαδικασία διακυβέρνησης επιδιώκουν να ενσωματώσουν τις προσωπικές τους στοχεύσεις και προσεγγίσεις στην πολιτική,

⁹⁹Fiorino, D. (2010). Sustainability as a Conceptual Focus for Public Administration. Public Administration Review, σελ.578.

δίνοντάς της νέο περιεχόμενο, ρυθμίζοντας τα σχετικά πεδία μέσω της εφαρμογής και ανατροφοδοτούν το σχεδιασμό του συστήματος μέσω αυτής της εμπλοκής¹⁰⁰.

Η ιεραρχική και γραφειοκρατική μορφή των δημοσίων υπηρεσιών περιορίζει σε μεγάλο βαθμό τη δυνατότητα δι-υπηρεσιακής συνεργασίας για τα ζητήματα της αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής¹⁰¹. Βέβαια, οι δημόσιοι υπάλληλοι αναγνωρίζουν την ανάγκη και την επιπρόσθετη αξία που έχει η δι-υπηρεσιακή συνεργασία για την αποτελεσματική λήψη μέτρων και εφαρμογής πολιτικών που συνδέονται με την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, πλην όμως διαπιστώθηκε από τους ίδιους η έλλειψη επιστημονικής πληροφόρησης και εξειδικευμένης γνώσης για το εν λόγω αντικείμενο¹⁰². Άλλη μία διαπίστωση από τους ίδιους τους υπαλλήλους είναι ότι δεν δίνουν όλοι έμφαση στις επιστημονικές πληροφορίες που αφορούν την κλιματική αλλαγή παρά μόνο όσοι ασχολούνταν πιο στενά με το αντικείμενο, είτε ακαδημαϊκά είτε εργασιακά, εφόσον η ενασχόλησή τους στο πλαίσιο της καθημερινής τους ενασχόλησης είχε συνάφεια και σχέση με την κλιματική αλλαγή¹⁰³.

Σε γενικό επίπεδο, φαίνεται να υπάρχει κενό μεταξύ θεωρίας/ρητορικής/εξαγγελιών και πράξης με τον καλύτερο συντονισμό να είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη λήψη μέτρων προσαρμογής και μετριασμού σε όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης¹⁰⁴. Για το λόγο αυτό, ο κάθετος συντονισμός (top-to-bottom), συστήνοντας συντονιστικά όργανα σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, είναι απαραίτητος για τις εθνικές διοικήσεις, οι οποίες καλούνται πλέον να αναλάβουν ηγετικό ρόλο για το φλέγον πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής ένεκα της δυνατότητας άσκησης νόμιμης δημόσιας εξουσίας και της εμπλοκής της διοίκησης σε ολόένα και περισσότερες υποθέσεις που σχετίζονται με την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής¹⁰⁵.

Η σχέση μεταξύ οικονομικού, περιβαλλοντικού και πολιτικού συστήματος είναι αρκετά πολύπλοκη. Ξεκάθαρα, μέχρι ενός ορισμένου σημείου, η διοίκηση θα

¹⁰⁰Πλατιάς, Χ.(2020), Πολιτική της ΕΕ για το περιβάλλον και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Ζητήματα Πολιτικής και Διακυβέρνησης, Εκδόσεις Σιδέρης, σελ. 118-120.

¹⁰¹Temby, O., Sandall, J., Cooksey, R., Hickey, G.M. (2016), How do civil servants view the importance of collaboration and scientific knowledge for climate change adaptation?, Australian Journal of Environmental Management, Vol 23, Taylor and Francis Group, σελ. 6.

¹⁰²Ομοίως, σελ. 11-12.

¹⁰³Ομοίως, σελ. 14.

¹⁰⁴Clar, C. (2019), Coordinating climate change adaptation across levels of government: the gap between theory and practice of integrated adaptation strategy processes, Journal of Environmental Planning and Management, Taylor and Francis Group Routledge, σελ. 2166.

¹⁰⁵Ομοίως, σελ. 2168-2174.

πρέπει να επεμβαίνει και να ρυθμίζει καταστάσεις για την εξασφάλιση της προστασίας του περιβάλλοντος μετουσιώνοντάς τις σε πράξεις¹⁰⁶. Η μετάβαση από την περιβαλλοντική προστασία στην περιβαλλοντική βιωσιμότητα εφαρμόζεται συνεχώς σε ολόένα και περισσότερες χώρες, επιφέροντας αλλαγές στην οικονομία, στις θέσεις εργασίας, στην ανάπτυξη και την καθημερινότητα όλων, όπως αποδεικνύεται και από τις συνεχείς συζητήσεις σε πολιτικό επίπεδο¹⁰⁷.

Όπως είναι βέβαια γνωστό, η διοίκηση λειτουργεί μέσα στα όρια που επιτάσσει η αρχή της νομιμότητας. Βάσει της αρχής αυτής, η δράση της διοίκησης στο χώρο της οργάνωσης και της καθημερινής της λειτουργίας, περιορίζεται κατά το μέτρο που προβλέπεται από τους νόμους. Η διοίκηση, συνεπώς, ως επιτετραμμένη εξουσία, μπορεί να ενεργήσει μόνο για όσα προβλέπονται στις πηγές του διοικητικού δικαίου, υπαγόμενη πλήρως στα όσα επιτάσσει το δημόσιο δίκαιο και μπορεί να πράξει παρά μόνο ό,τι προβλέπεται¹⁰⁸.

Η ιδέα της βιωσιμότητας απαιτεί την ενσωμάτωση και τη λήψη αποφάσεων από τη διοίκηση για την προώθηση της ευημερίας των πολιτών, μέσω του αναγκαίου και αναπόφευκτου, όπως όλα δείχνουν, μετασχηματισμού της διοίκησης στην εκπαίδευση, την πρακτική εφαρμογή και την έρευνα, λαμβάνοντας υπόψη ότι η ιδέα της βιωσιμότητας δεν έχει πολύ μεγάλη επίδραση στη δημόσια διοίκηση, σε αντίθεση με την οικονομία που προσαρμόζεται πιο γρήγορα. Η διάδοση φιλοπεριβαλλοντικών θεσμών και πολιτικών σε ολόένα και περισσότερα επίπεδα διακυβέρνησης ξεκίνησε να διαμηνύει μια προσπάθεια να φέρει το σύστημα περιβάλλοντος και οικονομίας σε μια ισορροπία, μια κατάσταση η οποία ήταν το βασικό ζήτημα στις πολιτικές συζητήσεις από τη δεκαετία του '70. Αυτό γιατί, είτε εάν τα μέρη αυτά του συστήματος βρίσκονται σε σύγκρουση, είτε αν το πολιτικοκοινωνικό σύστημα δεν έχει καμία επαφή με την ευρύτερη έννοια και ιδέα της βιωσιμότητας, η τελευταία χάνει την αξία της¹⁰⁹.

Για τους ανωτέρω λόγους, είναι άκρως απαραίτητη η αλλαγή, ιδίως, του τρόπου και περιεχομένου εκπαίδευσης των δημοσίων υπαλλήλων. Θα πρέπει να αναπτυχθούν νέα μοντέλα προγραμμάτων σπουδών για την περιβαλλοντική βιωσιμότητα, ενσωματώνοντας την αειφορία στα υπάρχοντα μαθήματα και να

¹⁰⁶Fiorino, D. όπ. π (σημ. 97), σελ.582.

¹⁰⁷Ομοίως.

¹⁰⁸Γέροντας, Α., Λύτρας, Σ., Παυλόπουλος, Π., Σιούτη, Γ., Φλογαΐτης, Σ., (2015), Διοικητικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 1-5.

¹⁰⁹Fiorino, D. όπ. π (σημ. 97), σελ.581.

σχεδιασθούν, επίσης, προγράμματα ενδιάμεσης επανεκπαίδευσης. Παράλληλα, έμφαση θα πρέπει να δοθεί, τόσο από τους φορείς χρηματοδότησης, όσο και την ακαδημαϊκή κοινότητα ώστε να επηρεαστεί η ερευνητική ατζέντα. Καθώς η λογική της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας θέτει νέες πιέσεις και απαιτήσεις στη διακυβέρνηση, η ζήτηση για στελέχη με ικανότητα ανάλυσης, αξιολόγησης και ενσωμάτωσης πολιτικής και διοίκησης από την άποψη της βιωσιμότητας θα αυξηθεί και θα τους δοθεί η ευκαιρία προσωπικής και επαγγελματικής εξέλιξης¹¹⁰.

3.1 Η αποτυχία των Κυβερνήσεων να λάβουν αποτελεσματικά μέτρα για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και η συναφής νομολογία των δικαστηρίων

Όπως είναι ευρέως γνωστό στην επιστημονική κοινότητα, οι διαφορές για το κλίμα έχουν πλέον εξελιχθεί. Ομάδες πίεσης, ΜΚΟ και ακτιβιστές μαζί με νομικούς μελετητές ωθούν ένα ανερχόμενο φαινόμενο ευρείας κλίμακας που επηρεάζει άμεσα κυβερνήσεις, επιχειρήσεις αλλά και την ίδια την κοινωνία. Οι στρατηγικές αντιδικίες είναι μια αναδυόμενη τάση παγκόσμιας κλίμακας, με κύριο στόχο την ευρύτερη κοινωνική αλλαγή, στρατηγική η οποία συνδέεται άμεσα με τις δεσμεύσεις για μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Ακόμη, επιδιώκουν στο να επηρεάσουν ευρύτερα όλο και περισσότερους δρώντες ώστε να αλλάξουν την παρούσα κατάσταση και αντίληψη, επιφέροντας αλλαγές από τη δημόσια πολιτική για το κλίμα και την ευαισθητοποίηση των πολιτών μέχρι και τους παραγωγούς προϊόντων και υπηρεσιών¹¹¹.

Οι ανωτέρω ενέργειες, αν και σημαντικές, δεν αρκούν από μόνες τους για να επηρεάσουν ευρέως την αλλαγή στάσης, ιδίως των κρατών. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι δικαστικές αποφάσεις. Ακολουθούν τρεις (3) ενδεικτικές αλλά ταυτόχρονα σημαντικές υποθέσεις που ωθούν/επιβάλλουν την ανάγκη λήψης μέτρων από τις κυβερνήσεις και τη δημόσια διοίκηση.

1. **Υπόθεση Urgenda Foundation εναντίον Ολλανδίας**: ήταν η πρώτη υπόθεση στρατηγικής αντιδικίας και στην οποία, σύμφωνα με το δικαστήριο, η Κυβέρνηση έχει νομικό καθήκον να αποτρέψει την επικίνδυνη κλιματική αλλαγή καθώς και στην οποία αναδείχθηκε η σημασία προβολής επιχειρημάτων και η σχέση της κλιματικής αλλαγής με παραβίαση των

¹¹⁰Fiorino, D. όπ. π (σημ. 97), σελ. 583-585.

¹¹¹Pouikli, K. (2022). Editorial: a short history of the climate change litigation boom across Europe, ERA 2022, σελ. 572-576.

δικαιωμάτων του ανθρώπου¹¹². Στην υπόθεση αυτή, το Ανώτατο Δικαστήριο της Ολλανδίας, ακολούθησε τη θέση του Δευτεροβάθμιου Δικαστηρίου και κατέληξε στο ότι είναι απαραίτητο να μειωθούν από τον «προϋπολογισμό άνθρακα» οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου της Ολλανδίας κατά 25% έως το 2020¹¹³.

2. **Υπόθεση VZW Klimaatzaak εναντίον Βελγίου** (βασίστηκε στην υπόθεση Urgenda): Στην υπόθεση αυτή, οι ενάγοντες ισχυρίστηκαν ότι σύμφωνα με το άρθρο 1382 του βελγικού ΑΚ, η Κυβέρνηση έπρεπε να υιοθετήσει πολύ πιο φιλόδοξους στόχους για τη λήψη μέτρων μετριασμού. Η υπόθεση βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη.
3. **Υπόθεση Commune de Grande-Synthe εναντίον Γαλλίας**: Το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της Γαλλίας αποφάσισε ότι η γαλλική κυβέρνηση δεν είχε λάβει επαρκή μέτρα για τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής, διατάσσοντάς τη να λάβει πρόσθετα μέτρα ως αποτέλεσμα της αναποτελεσματικής της πολιτικής δράσης¹¹⁴. Ειδικότερα, στην μη οριστική Απόφαση του ΣτΕ της Γαλλίας, το δικαστήριο έλαβε υπόψιν όχι μόνο τις εκθέσεις του IPCC αναφορικά με τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην περίπτωση της σταθερής αύξησης της θερμοκρασίας αλλά και τις σχετικές εθνικές εκθέσεις του Ανώτατου Συμβουλίου για το κλίμα. Τέλος, στην οριστική Απόφαση του δικαστηρίου εξετάστηκαν οι ο «προϋπολογισμός άνθρακα» για τα έτη 2019-2023 και 2024-2028, στο πλαίσιο της Εθνικής Στρατηγικής για τη μείωση των εκπομπών άνθρακα, ώστε να καταλήξει σε συμπεράσματα ως προς το αν οι στόχοι που έχουν τεθεί είναι ή όχι αποτελεσματικοί¹¹⁵.

Τα παραπάνω παραδείγματα αποτελούν χαρακτηριστικές περιπτώσεις στις οποίες οι εθνικές κυβερνήσεις παραβίασαν υποχρεώσεις τους που προέρχονται από επιταγές του Διεθνούς Δικαίου, είτε με τις πράξεις τους είτε με τις παραλείψεις τους,

¹¹²Καραγεώργου, Β. (2022). Κλιματική Αλλαγή και ανθρώπινα δικαιώματα ενώπιον των Εθνικών Δικαστηρίων: Μια νέα εντεινόμενη τάση ως αφετηρία για καινοτομικές προσεγγίσεις. Το βιώσιμο κράτος, Τιμητικός Τόμος για την Κατερίνα Σακελλαροπούλου, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 516-518.

¹¹³Καραγεώργου, Β. (2022). Τα ζητήματα της κλιματικής αλλαγής ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων: Οι προκλήσεις για τον δικαστικό έλεγχο, Τιμητικός Τόμος εις μνήμη Γεώργιου Χ. Παναγιωτόπουλου με τίτλο: «Σύ και δικαστής άριστος», σελ. 587-588.

¹¹⁴Commune de Grande-Synthe v. France, Climate Case Chart 2021: http://climatecasechart.com/climate-change-litigation/wp-content/uploads/sites/16/non-us-case-documents/2019/20190123_Not-Yet-Available_press-release-1.pdf.

¹¹⁵Καραγεώργου, Β., ό.π (σημ. 113), σελ. 589.

και περιλαμβάνονται στην Συμφωνία του Παρισιού. Τα επιχειρήματα των εγκαλούντων αναφορικά με τη μη συμμόρφωση με τις εθνικές δεσμεύσεις για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής εδραζόμενα στο διεθνές δίκαιο αυξάνονται συνεχώς. Κύρια επιδίωξη είναι να επιτευχθεί η λογοδοσία των Κυβερνήσεων για τις αποτυχημένες πολιτικές τους όχι μόνο σε εθνικό επίπεδο αλλά και σε παγκόσμιο, μέσω της εμπλοκής κάθε κράτους στην παγκόσμια κοινή προσπάθεια για τη λήψη μέτρων μετριασμού και προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή.

Όπως αποδεικνύεται από τις προαναφερθείσες υποθέσεις, τα δικαστήρια των χωρών έχουν ξεκινήσει να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τους τα πορίσματα των εκθέσεων του IPCC και άλλων επιστημονικών και συμβουλευτικών οργάνων σε εθνικό επίπεδο κατά την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των εθνικών στόχων μείωσης των εκπομπών αλλά και των σχετικών μέτρων¹¹⁶.

Πέραν των μέτρων που οφείλουν να εφαρμόζουν οι Κυβερνήσεις, η Δημόσια Διοίκηση εμπλέκεται σε διάφορες ενέργειες που αφορούν, άμεσα ή έμμεσα, το περιβάλλον και το κλίμα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των αδειοδοτήσεων. Συναφώς, τα στελέχη που συμμετέχουν σε επιτροπές λήψης αποφάσεων αλλά και εξέτασης ενστάσεων αναφορικά με αιτήσεις αδειοδοτήσεων θα πρέπει να είναι πλήρως ενημερωμένα, ιδιαιτέρως για εκείνες τις περιπτώσεις που αφορούν αδειοδότηση δραστηριοτήτων που συμβάλλουν στην αύξηση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, όπως τα έργα του ενεργειακού τομέα. Αυτές οι περιπτώσεις περιλαμβάνουν αρκετές προκλήσεις στις διαδικασίες έγκρισης, ιδίως για έργα εξόρυξης και χρήσης ορυκτών καυσίμων, όπως ανθρακωρυχεία.

Όλες οι κυβερνήσεις πρέπει να επιταχύνουν τις προσπάθειές τους για ανάληψη δράσης ώστε να αντιμετωπίσουν την πρόκληση της βιώσιμης ανάπτυξης, καθώς παρά την ύπαρξη πολλών διαθέσιμων εργαλείων για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, οι όποιες προσπάθειες αποτυγχάνουν¹¹⁷.

Όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω, η οικονομική ανάπτυξη δεν μπορεί να συνεχίσει να δρα εις βάρος της κλιματικής αλλαγής και της υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Η ραγδαία αύξηση του πλαστικού στις θάλασσες, η οποία προβλέπεται ότι θα τριπλασιαστεί σε όγκο τα επόμενα 20 χρόνια, γεγονός που επιφέρει τρομακτικές συνέπειες στα οικοσυστήματα, την υγεία των έμβιων όντων και

¹¹⁶Καραγεώργου, Β., όπ.π (σημ. 113), σελ. 591-592.

¹¹⁷https://www.ey.com/en_gl/government-public-sector/six-ways-that-governments-can-drive-the-green-transition, συγγραφέας George Atalla, EY Global Government & Public Sector Leader, (ημερομηνίαπροσπέλασης: Δευτέρα 30.10.2023).

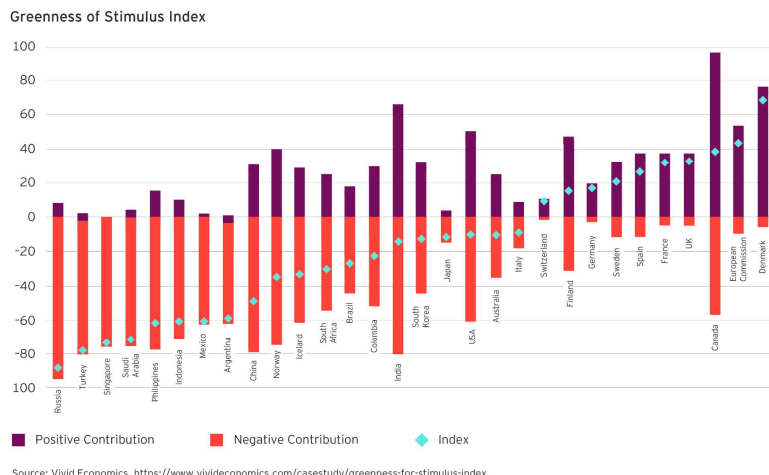
του περιβάλλοντος καθώς και στην παγκόσμια οικονομία σε συνδυασμό με την πληθυσμιακή αύξηση, είναι ορισμένοι από τους παράγοντες που επιδεινώνουν την ήδη κακή κατάσταση. Απαιτείται ένας θεμελιώδης μετασχηματισμός όλων των τομέων, συμπεριλαμβανομένης της ενέργειας, των μεταφορών, των υποδομών, της γεωργίας και της χρήσης γης παράλληλα με την αναθεώρηση των υπαρχόντων τρόπων παραγωγής και κατανάλωσης.

Η αγορά από μόνη της δεν είναι σε θέση να λύσει τα προαναφερθέντα προβλήματα που διογκώνονται συνεχώς. Το βάρος φέρουν οι κυβερνήσεις των χωρών και οι δημόσιες διοικήσεις που πρέπει να αναλάβουν ηγετικό ρόλο αλλαγής πλεύσης. Αν και πολλές κυβερνήσεις έχουν θέσει εθνικούς στόχους για την επίτευξη μηδενικών εκπομπών άνθρακα τα επόμενα έτη, απαιτείται άμεσα δράση, σήμερα.

Οι κυβερνήσεις έχουν τη δυνατότητα επιλογής από ένα ευρύ φάσμα παρεμβάσεων πολιτικής και χρηματοδοτικών μέτρων για την επίτευξη του επιθυμητού μετασχηματισμού. Πολλά κράτη υιοθετούν την προσέγγιση “καρότο-μαστίγιο”, όπως πράσινοι φόροι, αυστηρότερη νομοθεσία και νέα πρότυπα πιστοποίησης για ενεργειακή απόδοση, με παράλληλη φορολογική έκπτωση για την τήρηση αυτών των προτύπων, χορήγηση δανείων και επιχορηγήσεων για πράσινες επενδύσεις (λ.χ. βιώσιμη γεωργία, ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, ενεργειακά αποδοτικά κτίρια, υποδομές ηλεκτρικών οχημάτων) και επιδοτήσεις ερευνητικών ιδρυμάτων για την ενίσχυση της καινοτομίας και την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών για ένα πιο “πράσινο” μέλλον μέσω του νέου τρόπου παραγωγής και κατανάλωσης.

Οι χρηματοδοτήσεις για την ανάκαμψη των επιπτώσεων της πανδημίας του COVID-19, έδωσαν μια ευκαιρία στις κυβερνήσεις να ενσωματώσουν ορισμένα μέτρα για την ανάκαμψη των οικονομιών στους στόχους της νέας ανάπτυξης (με την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης), με χαρακτηριστικό τη χρηματοδότηση από το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (RRF). Ωστόσο, αυτό που παρατηρείται είναι ότι ορισμένα κράτη αρνούνται να εφαρμόσουν την ταξινόμηση λόγω της αρνητικής αξιολόγησης των επενδύσεων που σχετίζονται με ορυκτά καύσιμα ενώ άλλα κράτη ζητούν ακόμη υψηλότερα όρια για την ένταξη έργων αερίου, με συνέπεια να μην υλοποιούνται οι σχετικές δεσμεύσεις¹¹⁸.

¹¹⁸Van Zeben, J., όπ.π (σημ. 84), σελ. 316.

Ο δείκτης Greenness of Stimulus αξιολόγησε τον περιβαλλοντικό αντίκτυπο 17,2 τρισεκατομμυρίων δολαρίων ΗΠΑ σε κίνητρα σε 30 χώρες και βρήκε περισσότερες αρνητικές παρά θετικές παρεμβάσεις περιβαλλοντικής πολιτικής.

Παράλληλα, οι εθνικές κυβερνήσεις δεν είχαν ηγετικό ρόλο στη βιώσιμη ανάπτυξη, γεγονός που αποδεικνύει περίτρανα την ανάγκη για πιο αποφασιστικές κρατικές παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση των αυξανόμενων παγκόσμιων προκλήσεων. Γεννάται επομένως το εύλογο ερώτημα: Τι εμποδίζει τις κυβερνήσεις από την ανάληψη δράσης; Ορισμένοι από τους παράγοντες αυτούς είναι οι παρακάτω¹¹⁹:

1. **Βραχυπρόθεσμες πολιτικές εξαγγελίες**: αν και στις ρητορικές τους οι κυβερνώντες πολιτικοί υπόσχονται αλλαγές στις τρέχουσες πρακτικές που οδηγούν στην επιδείνωση της τρέχουσας κατάστασης του κλίματος, οι κυβερνήσεις συχνά επηρεάζονται από διάφορα συμφέροντα και ενώ η λήψη μέτρων μετριασμού και προσαρμογής απαιτούν αρκετό σχεδιασμό και ακόμα περισσότερο χρόνο εφαρμογής τους, ο περιορισμένος προϋπολογισμός, σε συνδυασμό με ανεφάρμοστες δεσμεύσεις δυσκολεύουν την πρόοδο προς την αντιμετώπιση του κυρίου προβλήματος.
2. **Ανταγωνιστικές πολιτικές προτεραιότητες**: Η ανάκαμψη από την πανδημία σε συνδυασμό με άλλες απρόβλεπτες εξελίξεις σε περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο, όπως ο πόλεμος Ρωσίας-Ουκρανίας ή η επικείμενη σύρραξη στη Μέση Ανατολή συνιστούν επιβαρυντικούς παράγοντες των

¹¹⁹https://www.ey.com/en_gl/government-public-sector/six-ways-that-governments-can-drive-the-green-transition, συγγραφέας George Atalla, EY Global Government & Public Sector Leader, (ημερομηνίαπροσπέλασης: Δευτέρα 30.10.2023).

διατιθέμενων χρηματοδοτικών πηγών κάθε κυβέρνησης, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στην αντιμετώπιση λοιπών προβλημάτων και το δημοσιονομικό υπόλοιπο να μην επαρκεί για την πραγματοποίηση πράσινων επενδύσεων ώστε να αλλάξουν οι προτεραιότητες για τη δράση για το κλίμα. Οι αντικρουόμενες αυτές πολιτικές επηρεάζουν, επίσης, τη συνεργασία μεταξύ των δημοσίων υπηρεσιών, εμποδίζοντας τη συντονισμένη περιβαλλοντική προσπάθεια.

3. **Οικονομικά συμφέροντα**: Αρκετή πίεση ασκείται στις κυβερνήσεις και στους πολιτικούς από ισχυρά πρόσωπα που δραστηριοποιούνται στον τομέα της παραδοσιακής, μέχρι σήμερα, βιομηχανίας (παραγωγή ενέργειας με χρήση άνθρακα, αεροπορικές εταιρείες, εταιρείες μεταποιήσεων) προκειμένου να συνεχίσουν τη δραστηριότητά τους με τη συνέχιση χρήσης βλαβερών τεχνολογιών. Η πίεση αυτή προέρχεται από τη συνεισφορά έκαστης βιομηχανίας στο εθνικό ΑΕΠ.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι οι κυβερνήσεις θα πρέπει να λάβουν δραστικά μέτρα άμεσα. Οι ενέργειες που απαιτείται να ληφθούν θα πρέπει να είναι σε θέση να μετασχηματίσουν τον κόσμο, βάζοντάς τον σε μια πορεία προς ένα πιο βιώσιμο μέλλον που εξισορροπεί τα περιβαλλοντικά, οικονομικά και κοινωνικά αποτελέσματα. Τέτοιες προτεραιότητες μπορούν να είναι οι ακόλουθες¹²⁰:

- Παροχή λεπτομερών σχεδίων δράσης με υπευθυνότητα και δέσμευση στην υλοποίηση.
- Παροχή κινήτρων είτε υπαρχόντων είτε νέων προς την αγορά και επιβολή των αλλαγών στην κάθε χώρα.
- Ενίσχυση της καινοτομίας μέσω κρατικής και ιδιωτικής χρηματοδότησης.
- Βελτιστοποίηση του σχεδιασμού και της υλοποίησης πράσινων πρωτοβουλιών.
- Η ίδια η διοίκηση να λειτουργήσει ως πρότυπο αειφορίας μέσω των ενεργειών και πρωτοβουλιών της στις δημόσιες υπηρεσίες.
- Κοινωνιοκεντρική προσέγγιση και προώθηση σχετικών πολιτικών.

¹²⁰ https://www.ey.com/en_gl/government-public-sector/six-ways-that-governments-can-drive-the-green-transition, συγγραφέας George Atalla, EY Global Government & Public Sector Leader, (ημερομηνίαπροσπέλασης: Δευτέρα 30.10.2023).

3.2 Το νέο Δημόσιο Μάνατζμεντ

Όπως γίνεται αντιληπτό, ένεκα της επιπρόσθετης υποχρέωσης των Κρατών-Μελών για αποτελεσματική αναφορά και παρακολούθηση των στόχων που έχουν τεθεί από πλευράς ΕΕ, απαιτείται κατάλληλη εκπαίδευση και ενημέρωση της διοίκησης και των δημοσίων υπαλλήλων, τόσο για τους στόχους και πολιτικές, όσο και για την περιβαλλοντική συνείδηση και την ανάγκη αλλαγής των τρεχουσών συνηθειών που οδήγησαν στην κλιματική αλλαγή και τις σοβαρές της επιπτώσεις.

Το νέο δημόσιο μάνατζμεντ (New Public Management) έχει ξεκινήσει να χρησιμοποιείται ως μέτρο σύγκρισης με τη δημόσια διακυβέρνηση με την κλασική της έννοια ως μέτρο απεικόνισης της αλλαγής των υφιστάμενων αντιλήψεων της δημόσιας διοίκησης στο πλαίσιο που διαμορφώνεται από τις νέες ατζέντες. Σύμφωνα με τον Stephen P. Osborne, το νέο δημόσιο μάνατζμεντ είναι ένα μεταβατικό στάδιο για την στάδιά εξέλιξη της παραδοσιακής δημόσιας διοίκησης¹²¹. Αμφότερες οι ανωτέρω έννοιες έχουν γίνει αντικείμενο ακαδημαϊκών μελετών τα τελευταία χρόνια καθώς αποτελούν τις δύο κυρίαρχες τάσεις που αφορούν τη γενικότερη μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης βάσει των επιταγών της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας.

Ο όρος “νέο δημόσιο μάνατζμεντ” χρησιμοποιείται περισσότερο ως ευρύτερος ορισμός για να περιγράψει τα διάφορα μοτίβα που χρησιμοποιούνται την τελευταία εικοσαετία για τις μεταρρυθμίσεις που εφαρμόζονται στη δημόσια διοίκηση, παντρεύοντας τη νέα θεσμική οικονομική (new institutional economics) με τις επιστημονικές φιλοσοφίες που χρησιμοποιούνται στη διοίκηση επιχειρήσεων, στοχεύοντας, πρωτευόντως, στη διαχείριση των επιμέρους στοιχείων εντός του ίδιου του οργανισμού με έμφαση στην αποδοτικότητα και επάρκεια των παρεχόμενων υπηρεσιών προς το κοινό. Στο πλαίσιο των υπηρεσιών που προσφέρουν οι Δημόσιες Υπηρεσίες, έχουν μπει εδώ και αρκετό καιρό, αυτές που συνδέονται με τη διαχείριση υποθέσεων (αδειοδοτήσεις, συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και πληροφόρηση) για περιβαλλοντικά ζητήματα, τα οποία, όπως αναλύθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, σχετίζονται ολοένα και περισσότερο με την κλιματική αλλαγή και τις συνέπειές τις. Συχνά, οι νέες αυτές προσπάθειες του δημοσίου μάνατζμεντ είναι γνωστές ως 3Es (economy - efficiency - effectiveness / οικονομία - αποδοτικότητα - αποτελεσματικότητα).

¹²¹Lapenta, A., Fattore, G., Dubois, H. (2012). Measuring New Public Management and Governance in Political Debate, Wiley, σελ. 218-220.

Ομοίως, ως ευρύτερος όρος, χρησιμοποιείται και το δημόσιο μάνατζμεντ. Εδώ, πελάτες, προμηθευτές και παραγωγοί είναι συμπαραγωγοί του τελικού προϊόντος/υπηρεσίας. Εφόσον το τελικό αποτέλεσμα είναι ένα συνεργατικό προϊόν, δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στη συνεργασία παρά τον ανταγωνισμό. Η διάχυση της διοικητικής δράσης, η αύξηση των εμπλεκόμενων εταίρων και της πολιτικής επιρροής εκτός των κυβερνητικών κύκλων, βρίσκονται στο επίκεντρό του. Συνεπώς, απαιτούνται βελτιωμένες δεξιότητες στη διαπραγμάτευση και στο συντονισμό των συναρμόδιων εταίρων παρά τις μέχρι πρότινος “top-to-bottom” πρακτικές διαχείρισης των υποθέσεων της διοίκησης. Πλέον, η δημόσια διοίκηση θα πρέπει να διαχειρίζεται κάθε υπόθεση ως σύνολο, ένεκα της πολυπαραγοντικής και δυναμικής συνεργασίας για την επίτευξη του τελικού αποτελέσματος.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι ένα άκρως πολυδιάστατο ζήτημα, αυτό της κλιματικής αλλαγής το οποίο επηρεάζει όλους μας, απαιτεί τη συνεργασία όλων των δρώντων στο δρόμο για τη λήψη αποτελεσματικών μέτρων, τόσο για το μετριασμό, όσο και για την προσαρμογή στις συνέπειές της. Η πολιτική και η διακυβέρνηση στο δημόσιο τομέα αλλάζει. Απαιτείται όχι μόνο δι-υπηρεσιακή αλλά και δια τομεακή συνεργασία που να ξεπερνά τα στενά όρια της παραδοσιακής διάκρισης ιδιωτικού και δημόσιου τομέα. Στο πλαίσιο αυτό, οι δημόσιοι υπάλληλοι εν γένει αλλά κυρίως όσοι έχουν ως αντικείμενο της εργασίας τους, μέσω εμπλοκής των Υπηρεσιών τους, τη διαχείριση περιβαλλοντικών και συναφών ζητημάτων απαιτείται όχι μόνο να είναι πλήρως ενημερωμένοι για την κλιματική αλλαγή αλλά και να έχουν την απαιτούμενη διάθεση για την ανάπτυξη κουλτούρας συνεργασίας με τους λοιπούς, πλέον, εταίρους τους. Οι υπάλληλοι της δημόσιας διοίκησης θα πρέπει να είναι προετοιμασμένοι να διαχειριστούν ζητήματα που θα αντιμετωπίζουν ολοένα και περισσότεροι πολίτες, ένεκα της ραγδαίας πληθυσμιακής αύξησης, με όσες ιδιαιτερότητες ανακύπτουν. Το ερώτημα που γεννάται όμως είναι αν οι δημόσιοι υπάλληλοι είναι έτοιμοι να ανταπεξέλθουν στις αυξανόμενες ιδιαιτερότητες της μοντέρνας κοινωνικής πραγματικότητας, όχι μόνο ως απλά στελέχη αλλά και ως μελλοντικοί επικεφαλής δημοσίων υπηρεσιών¹²².

Στην περίπτωση που οι δημόσιες υπηρεσίες και οργανισμοί θέλουν να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον εργασίας στο οποίο τα στελέχη τους θα είναι ικανά να εκπληρώσουν και να ικανοποιήσουν τις προσωπικές τους φιλοδοξίες και ανάγκες ενώ

¹²²Sabharwal, M., Hijal-Moghrabi, I., Royster, M. (2014). Preparing Future Public Servants: Role of Diversity in Public Administration, SPAEF, σελ. 207-209.

παράλληλα θα επιτυγχάνουν τους στόχους της διοίκησης, η αποτελεσματική διαχείριση του προσωπικού επιβάλλει να επιτυγχάνουν κατανόηση και την εκτίμηση των επιμέρους διαφορών¹²³. Η παραδοσιακή δημόσια διοίκηση και οι τρόποι που επιλαμβανόταν στις διάφορες υποθέσεις με την κυρίαρχη γραφειοκρατική αντίληψη δεν ταιριάζει στο νέο δημόσιο μάνατζμεντ. Ταυτόχρονα, η αντίληψη των ίδιων των υπαλλήλων και τα μέχρι πρότινος προσόντα τους, με τα οποία γαλουχήθηκαν από τους έμπειρους συναδέλφους τους και τις κατά καιρούς εκπαιδεύσεις που λάμβαναν δεν είναι πλέον εφαρμόσιμα. Για τους ανωτέρω λόγους, οι εθνικές σχολές δημόσιας διοίκησης θα πρέπει να προσαρμόσουν τα προγράμματα σπουδών τους στις μεταβαλλόμενες ανάγκες και συνθήκες που θα κληθούν να επιληφθούν οι δημόσιοι υπάλληλοι προκειμένου να διεκπεραιώνονται οι σχετικές υποθέσεις με επάρκεια και αποτελεσματικότητα, μεταμορφώνοντας το γραφειοκρατικό σύστημα και τον εμπειρικό τρόπο δράσης. Οποιαδήποτε αδυναμία στο να προσαρμοστεί η δημόσια διοίκηση με τις επιταγές της εποχής ισοδυναμεί με αποτυχία, τόσο της ίδιας, όσο και των υπαλλήλων της στο να προσφέρουν τις υπηρεσίες στους πολίτες τους οποίους οφείλουν να εξυπηρετούν.

Στην ελληνική πραγματικότητα, ο ν. 2880/2001 (ΦΕΚ 9/Α/30-1-2001), θέσπισε το πρόγραμμα «Πολιτεία» με κύριο αντικείμενο τη μεταρρύθμιση και τον εκσυγχρονισμό της δημόσιας διοίκησης και κεντρικό το ρόλο της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας. Η υιοθέτηση των σχετικών αρχών μπορούσε να δημιουργήσει μια νέα αντίληψη της διοίκησης η οποία να επιτρέπει τη συμμετοχικότητα και την αποδοτικότερη συνεργασία μεταξύ των υπαλλήλων αλλά με άλλους φορείς, προς όφελος του οργανισμού αλλά και των ίδιων των εργαζομένων¹²⁴.

Όπως είναι γνωστό από την παραμικρή και παραδοσιακή εμπειρία μας ως πολίτες, η ελληνική δημόσια διοίκηση είναι δομημένη και οργανωμένη με βάση τη γραφειοκρατική λογική πλην όμως, δεν κατάφερε να λειτουργήσει με τους σχετικούς κανόνες λειτουργίας και με τα χαρακτηριστικά που διέθεταν οργανώσεις βεβηρωμένου τύπου, όπως προσδιορισμένη ιεραρχία, επαγγελματισμό, διαφάνεια και αξιοπιστία παρά τις όποιες διοικητικές μεταρρυθμίσεις. Πλέον, η κυρίαρχη μορφή συγκρότησης του κρατικού μηχανισμού, δεν κατάφερε να αποβάλλει τα αρνητικά χαρακτηριστικά όπως οι πελατειακές σχέσεις, ο νομικισμός και η γραφειοκρατία, με όποιες συνέπειες,

¹²³Sabharwal, M., Hijal-Moghrabi, I., Royster, M., όπ.π (σημ 122), σελ. 211-213.

¹²⁴Κέφης, Β. (2005). Ολοκληρωμένο μάνατζμεντ: Βασικές αρχές για σύγχρονες οικονομικές μονάδες, Κριτική, σελ. 229-237.

ή μάλλον καλύτερα, ασυνέπειες στον τρόπο λειτουργίας και εξυπηρέτησης του κοινού¹²⁵.

3.3 Πρωτοβουλίες ΕΕ για την επιμόρφωση των διοικητικών στελεχών

Τη δεκαετία του 1990, η ΕΕ δημιούργησε ένα πολύ σημαντικό οικονομικό εργαλείο για το περιβάλλον με την υποστήριξη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Το εργαλείο αυτό, γνωστό και ως LIFE (L'Instrument Financier pour l'Environnement), από την απαρχή της δημιουργίας του χρηματοδότησε πληθώρα προγραμμάτων για το περιβάλλον, όπως την ανάπτυξη καταλόγων πιθανών τοποθεσιών Natura 2000, δημιουργώντας έτσι έναν ξεχωριστό δεσμό μεταξύ του LIFE και του δικτύου Natura 2000¹²⁶.

Στόχος του προγράμματος LIFE είναι να συμβάλει στην εφαρμογή, τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής και κλιματικής πολιτικής και νομοθεσίας μέσω της συγχρηματοδότησης έργων με προστιθέμενη αξία για την Ευρώπη. Δικαιούχοι του Προγράμματος είναι δημόσιοι φορείς, μη κυβερνητικές οργανώσεις, πανεπιστήμια και ιδιωτικές εταιρείες¹²⁷. Για την περίοδο 2021-2027, σύμφωνα με τον σχετικό Κανονισμό¹²⁸, ο διατιθέμενος προϋπολογισμός για έκδοση προσκλήσεων υποβολής αιτημάτων για χρηματοδότηση δράσεων ανέρχεται σε 5,4 δις € και καλύπτει τις ακόλουθες θεματικές περιοχές¹²⁹:

- Φύση και βιοποικιλότητα,
- Κυκλική οικονομία και ποιότητα ζωής,
- Μετριασμός και προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή,
- Μετάβαση καθαρής ενέργειας.

Ειδικότερα για την Ελλάδα, το πρόγραμμα έχει χρηματοδοτήσει 296 έργα με 187 συντονιστές δικαιούχους και συνολικό προϋπολογισμό 463,5 εκατ. ευρώ¹³⁰, εκ

¹²⁵Καραστάθης, Δ. (2018). Το Νέο Δημόσιο Μάντζμεντ και ο Αντίκτυπος της Δημοσιονομικής Κρίσης στην Ελληνική Δημόσια Διοίκηση. (Διδακτορική διατριβή). Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, σελ. 71.

¹²⁶https://cinea.ec.europa.eu/programmes/life/history-life_en#ref-30-years-of-bringing-green-ideas-to-life (ημερομηνία προσπέλασης: Τρίτη 07.11.2023)

¹²⁷<https://www.adaptivegreece.gr/el-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1-life>

¹²⁸Κανονισμός (ΕΕ) 2021/783 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 29ης Απριλίου 2021 για τη θέσπιση του Προγράμματος για το Περιβάλλον και τη Δράση για το Κλίμα (LIFE) και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΕ) με αριθ. 1293/2013.

¹²⁹https://cinea.ec.europa.eu/programmes/life/history-life_en#ref-30-years-of-bringing-green-ideas-to-life

¹³⁰https://cinea.ec.europa.eu/system/files/2023-04/Greece_Update_EL_March23.pdf

των οποίων τα 281 έχουν ήδη ολοκληρωθεί με προϋπολογισμό 470,77 εκ. €¹³¹. Μεταξύ των χρηματοδοτούμενων δράσεων, περιλαμβάνονται τα κάτωθι έργα:

1. Το έργο με ακρωνύμιο “LIFE21-CET-ENERCOM-COMANAGE”, με ημερομηνία έναρξης: 01/11/2022 και λήξη: 31/10/2025, ενώ ο εκτιμώμενος προϋπολογισμός ανέρχεται σε 1,7 εκ. € (ποσοστό συγχρηματοδότησης: 95%). Το έργο αυτό έχει ως στόχο την αντιμετώπιση και την εξουδετέρωση των κύριων φραγμών διακυβέρνησης και διαχείρισης, συμπεριλαμβανομένων μιας σειράς νομικών, διοικητικών, οικονομικών, κοινωνικών και οργανωτικών εμποδίων που αντιμετωπίζουν οι ενεργειακές κοινότητες υπό την ηγεσία των πολιτών και με συμμετοχή του κοινού. Θα δημιουργηθεί ένα μεθοδολογικό και λειτουργικό Πλαίσιο Διακυβέρνησης Ενεργειακών Κοινοτήτων εξοπλίζοντας τις δημόσιες αρχές με ένα σύνολο ολοκληρωμένων υπηρεσιών, μηχανισμών υποστήριξης και εργαλείων που στοχεύουν στη διευκόλυνση της διαχείρισης και διακυβέρνησης των ενεργειακών κοινοτήτων¹³².

2. Το έργο με ακρωνύμιο “GR LTF plus” σκοπός του οποίου είναι η ανάπτυξη δράσεων για την τόνωση της συμμετοχής ή/και τη βελτίωση της ποιότητας των προτάσεων έργων LIFE που υποβάλλονται από Έλληνες αιτούντες¹³³.

Στο πλαίσιο του έργου αυτού εντάσσονται οι εξής στόχοι: (α) ενίσχυση της ικανότητας των Εθνικών Σημείων Επαφής του Προγράμματος LIFE για την παροχή κατάλληλων πληροφοριών, εκπαίδευσης και καθοδήγησης σε Έλληνες αιτούντες, (β) η βελτίωση της ποιότητας και της ποσότητας των επιλέξιμων προτάσεων για χρηματοδότηση από το Πρόγραμμα για την περίοδο 2023 – 2026.

3. Το έργο με ακρωνύμιο: “LIFE+ AdaptFor” το οποίο ασχολήθηκε με το πώς μπορεί να προσαρμοστεί η διαχείριση των δασών στην κλιματική αλλαγή στην Ελλάδα.

Το έργο αυτό κατέδειξε την προσέγγιση προσαρμογής της δασικής διαχείρισης, σε τοπικό επίπεδο, και έπειτα χρησιμοποίησε τα ευρήματα και τα αποτελέσματα για να καθοδηγήσει και να εκπαιδεύσει εκπροσώπους των Δασικών Υπηρεσιών σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο¹³⁴.

¹³¹<https://www.lifetaskforce.gr/el/> (ημερομηνία προσπέλασης: Σάββατο 09.12.2023).

¹³²<https://webgate.ec.europa.eu/life/publicWebsite/project/details/101076753>

¹³³www.lifetaskforce.gr (ημερομηνία προσπέλασης: Σάββατο 09.12.2023).

¹³⁴Layman’s report for the Project LIFE+ AdaptFor, πηγή: www.lifetaskforce.gr (ημερομηνία προσπέλασης: Σάββατο 09.12.2023)

Οι πρωτοβουλίες για την επιμόρφωση των διοικητικών στελεχών έχουν ξεκινήσει τα τελευταία έτη, σε Ενωσιακό, κυρίως, επίπεδο. Η ΕΕ στην ευρύτερη προσπάθειά της να γίνει η πρώτη ήπειρος με μηδενικό αποτύπωμα εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, έχει διαθέσει αρκετούς πόρους προς το σκοπό αυτό. Οι πρωτοβουλίες αυτές, μέσω συγχρηματοδοτούμενων δράσεων του Προγράμματος LIFE, στοχεύουν στην ευαισθητοποίηση όλων των ενδιαφερόμενων μερών όπως πολίτες, στελέχη δημόσιας διοίκησης, ιδιώτες αλλά και στην ανάπτυξη ικανοτήτων, μέσω ενεργειών κατάρτισης, στα στελέχη εκείνα που δραστηριοποιούνται σε τομείς που εμπλέκονται στη λήψη αποφάσεων και μέτρων για την προσαρμογή και τον μετριασμό στην κλιματική αλλαγή. Πέραν αυτών, το Πρόγραμμα LIFE χρηματοδοτεί δράσεις που αφορούν την υποστήριξη της επικοινωνίας, της διαχείρισης και της διάδοσης πληροφοριών για τη διευκόλυνση της ανταλλαγής γνώσεων (best practice sharing) και πλατφορμών συνεργασίας. Μεταξύ των απαραίτητων στοιχείων που θα πρέπει να δικαιολογήσουν οι φορείς υποβολής των προτάσεων προκειμένου να εξασφαλίσουν χρηματοδοτήσεις είναι να αποδείξουν ότι τα έργα εξυπηρετούν το περιβάλλον ή/και το κλίμα, γεγονός που αποδεικνύεται μέσω παροχής αξιόπιστων και ποσοτικοποιημένων δεικτών¹³⁵.

Η αρμοδιότητα για τη διαχείριση του Προγράμματος LIFE ανήκει στον Ευρωπαϊκό Εκτελεστικό οργανισμός για το Κλίμα, τις Υποδομές και το Περιβάλλον (CINEA) -πρώην Εκτελεστικός Οργανισμός Καινοτομίας και Δικτύων (INEA)- ο οποίος από την επίσημη ίδρυσή του (15 Φεβρουαρίου 2021), επιφορτίστηκε με την υλοποίηση ορισμένων προγραμμάτων της ΕΕ. Στο πλαίσιο αυτό, ο CINEA έχει καθοριστική συμβολή στην υποστήριξη της EGD μέσω της αποτελεσματικής εφαρμογής των κατ' εξουσιοδότηση προγραμμάτων του, προάγοντας την αποτελεσματική ανταλλαγή πρακτικών και γνώσεων αλλά και την ανάπτυξη συνεργειών μεταξύ των προγραμμάτων που διαχειρίζεται¹³⁶.

Μεταξύ του ευρύτερου φάσματος των έργων του Προγράμματος LIFE που διαχειρίζεται ο CINEA, περιλαμβάνονται:

1. στρατηγικά έργα για τη φύση, τα οποία υποστηρίζουν την επίτευξη προγραμμάτων δράσης στα κράτη μέλη, προκειμένου να ενσωματωθούν οι στόχοι της φύσης και της βιοποικιλότητας σε άλλες πολιτικές της ΕΕ.

¹³⁵https://cinea.ec.europa.eu/programmes/life/climate-change-mitigation-and-adaptation_en

¹³⁶<https://lifetaskforce.gr/attachments/article/543/Life-2021-pages.pdf> σελ. 5.

2. στρατηγικά ολοκληρωμένα έργα, τα οποία υλοποιούν, σε περιφερειακή, πολύ-περιφερειακή, εθνική ή υπερεθνική κλίμακα, περιβαλλοντικές ή κλιματικές στρατηγικές ή σχέδια δράσης που αναπτύσσονται από τις αρχές των κρατών μελών και που απαιτούνται από συγκεκριμένη νομοθεσία ή πολιτική της ΕΕ, ενώ παράλληλα διασφαλίζουν τη συμμετοχή ενδιαφερομένων μερών και προωθούν τον συντονισμό και την κινητοποίηση τουλάχιστον μίας άλλης Ενωσιακής, εθνικής ή ιδιωτικής πηγής χρηματοδότησης.
3. έργα τεχνικής βοήθειας, τα οποία υποστηρίζουν, μεταξύ άλλων, την ανάπτυξη ικανοτήτων ή άλλα μέτρα που απαιτούνται για την αναπαραγωγή των αποτελεσμάτων άλλων έργων που χρηματοδοτούνται από το Πρόγραμμα LIFE. Τα εν λόγω έργα μπορούν επίσης να περιλαμβάνουν ενίσχυση των δυνατοτήτων του δυναμικού των αρχών των κρατών, αποσκοπώντας σε μια ποιοσιαστική συμμετοχή στο Πρόγραμμα LIFE.
4. τυπικά έργα δράσης, τα οποία αποσκοπούν στην επίτευξη των ειδικών σκοπών του Προγράμματος LIFE, και
5. έργα που αφορούν σε άλλες δράσεις που απαιτούνται για την επίτευξη του γενικού σκοπού του Προγράμματος LIFE. Στα έργα αυτά περιλαμβάνονται εκείνα που περιλαμβάνουν δράσεις συντονισμού και στήριξης με απώτερο στόχο την ανάπτυξη ικανοτήτων, τη διάδοση πληροφοριών και γνώσεων και την ευαισθητοποίηση στο πλαίσιο της ευρύτερης προσπάθειας για τη μετάβαση προς τις ΑΠΕ και της αύξησης της ενεργειακής απόδοσης¹³⁷.

Βέβαια, μικρό μέρος των χρηματοδοτήσεων έχει αξιοποιηθεί για τους σκοπούς που προσδοκά η ΕΕ. Ειδικότερα, ως προς τη χρηματοδότηση προστασίας οικοτόπων, υπάρχει απόκλιση μεταξύ των κρατών ως προς την έμφαση που δίνουν για τη χρηματοδότησή τους. Μερικά κράτη έχουν επιδιώξει τη χρηματοδότηση ¼ των οικοτόπων τους, την ίδια στιγμή που άλλα έχουν χρηματοδοτήσεις περίπου το 75% των οικοτόπων. Παράλληλα με αυτό το πρόβλημα της ανισοκατανομής της χρηματοδότησης, εμφανίζεται και το ζήτημα της απουσίας της συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών¹³⁸. Αποτέλεσμα αυτού είναι να διαιωνίζονται οι προαναφερθείσες ανισότητες καθώς τα έργα υλοποιούνται, σχεδόν, αποκλειστικά στη χώρα-δικαιούχο και η ευρωπαϊκή διάσταση των συγχρηματοδοτούμενων αυτών προγραμμάτων τηρείται παρά μόνο στα χαρτιά, απλά και μόνο για να εξασφαλιστεί η χρηματοδότηση μέσω ευνοϊκής αξιολόγησης των προτάσεων. Απαιτείται, συνεπώς, ενίσχυση του ελέγχου της ΕΕ στις δράσεις που χρηματοδοτεί καθώς και περισσότερες ενέργειες ευαισθητοποίησης, προκειμένου να επιτυγχάνονται διακρατικές

¹³⁷ <https://lifetaskforce.gr/attachments/article/543/Life-2021-pages.pdf> σελ. 4.

¹³⁸ Mammides C, Kirkos G. An analysis of the European Union's conservation funding allocation by habitat and country. Environmental Conservation. 2020;47(2), σελ. 124-127.

συνεργασίες καθώς, όπως αναφέρθηκε πολλές φορές στα προηγούμενα κεφάλαια, η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής είναι συλλογική και όχι ατομική προσπάθεια που απαιτεί ατομική και πολιτική βούληση για αλλαγή του τρέχοντος παραδείγματος.

Η πολιτική για το περιβάλλον και τη βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί εύφορο έδαφος για την αξιοποίηση νέων μορφών διακυβέρνησης και νέων χρηματοδοτικών εργαλείων για στοχευμένες νέες παρεμβάσεις, εξέλιξης υπαρχόντων προσεγγίσεων, μετάβαση σε νέες προσεγγίσεις διακυβέρνησης με έμφαση στη συμμετοχή περισσότερων. Τα ανωτέρω αποτελούν κύριο περιεχόμενο της νέας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης που επιδιώκει να εφαρμόσει και προωθήσει η ΕΕ με σαφή τάση για ένα “εργαλειακό μείγμα” με τον συνδυασμό των παραδοσιακών και των νέων εργαλείων αξιοποιώντας τα πλεονεκτήματα καθενός συνδυαστικά με στόχο την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής μέσω της πολυπόθητης αλλαγής του τρέχοντος παραδείγματος¹³⁹.

Αντίστοιχη πρωτοβουλία αποτελεί το EUCF (European City Facility) υπό το ερευνητικό πρόγραμμα Horizon και τη συγχρηματοδότηση του LIFE που ξεκίνησε το Δεκέμβριο του 2022. Αποτελεί μία πρωτοβουλία της ΕΕ με στόχο την υποστήριξη των τοπικών αρχών και των δημόσιων φορέων από όλη την Ευρώπη για την ανάπτυξη επενδυτικών ιδεών για την επιτάχυνση των επενδύσεων για βιώσιμη ενέργεια καθώς και την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής μέσω των δεσμεύσεων όλων προς το σκοπό αυτό. Οι δήμοι, οι τοπικές αρχές αλλά και οι δημόσιοι φορείς έχουν τις απαιτούμενες δυνατότητες να οδηγήσουν την ενεργειακή μετάβαση στην Ευρώπη και να διαδραματίσουν βασικό ρόλο στην κινητοποίηση σημαντικών οικονομικών πόρων για την ενεργειακή μετάβαση. Το EUCF θα επιδιώξει να γεφυρώσει το χάσμα και να ξεκλειδώσει το δυναμικό των φορέων του δημοσίου για να αναπτυχθούν οι σχετικές επενδυτικές ιδέες¹⁴⁰.

Ανάλογες πρωτοβουλίες βέβαια λαμβάνονται και σε υψηλό πολιτικό επίπεδο. Στις 26 Απριλίου 2023 διοργανώθηκε, στο Στρασβούργο, ένα συνέδριο με θέμα: “Πράσινη Δημόσια Διοίκηση στο πλαίσιο της χρηστής δημοκρατικής διακυβέρνησης: Ανταλλαγή ορθής ευρωπαϊκής πρακτικής” από την από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη Δημοκρατία και τη Διακυβέρνηση (European Committee on Democracy and Governance - CDDG) σε συνεργασία με την Ισλανδική Προεδρία. Στο συνέδριο αυτό, συμμετείχαν εκπρόσωποι διεθνών, εθνικών και τοπικών αρχών οι οποίοι είχαν

¹³⁹Πλατιάς, Χ., όπ.π (σημ. 100), σελ.123-127.

¹⁴⁰<https://www.eucityfacility.eu/about/what.html> (ημερομηνία προσπέλασης: Τρίτη 07.11.2023).

την ευκαιρία να ανταλλάξουν απόψεις και εμπειρίες σχετικά με την Πράσινη Δημόσια Διοίκηση (GPA) καθώς και τις ευκαιρίες και προκλήσεις που έχει επιφέρει η πράσινη μετάβαση. Μεταξύ των συμπερασμάτων¹⁴¹ των συμμετεχόντων περιλαμβάνεται η συνειδητοποίηση του σημαντικού ρόλου της δημόσιας διοίκησης, η οποία θα πρέπει να αναλάβει ηγετικό ρόλο στη μετάβαση αυτή μέσω της προώθησης σχετικών πολιτικών για τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, την προστασία του περιβάλλοντος και την καλύτερη διαχείριση των φυσικών πόρων.

Ο ηγετικός αυτός ρόλος που καλείται να διαδραματίσει η Δημόσια Διοίκηση θα δώσει το έναυσμα και θα αποτελέσει επιπρόσθετο κίνητρο για την αποτελεσματικότερη και πιο συνειδητοποιημένη δράση ατόμων, οργανισμών και επιχειρήσεων προς τη νέα πραγματικότητα. Επίσης, στο κείμενο των συμπερασμάτων, πέρα από τη δέσμευση των μερών να επαναλάβουν τη διοργάνωση αντίστοιχων συνεδρίων για την ανταλλαγή καλών πρακτικών, αποτυπώνονται ορισμένα πολύ σημαντικά σημεία, για την εμπλοκή της Δημόσιας Διοίκησης στην πράσινη μετάβαση, όπως:

1. η επιδίωξη της χρηστής δημοκρατικής διακυβέρνησης σε όλα τα επίπεδα,
2. η σημασία της εκπαίδευσης στην εμπέδωση των δημοκρατικών αξιών, κλιματικών και περιβαλλοντικών ζητημάτων, συμπεριλαμβανομένης της προώθησης πράσινων πολιτικών και συνειδητοποίησης της ανάγκης για αλλαγή της παρούσας καταναλωτικής τάσης μέσω δράσεων για το κλίμα και το περιβάλλον όπως και της ανάγκης για καινοτόμες εκπαιδευτικές πρακτικές προς την επίτευξη των ανωτέρω,
3. η ανάγκη δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων και διάθεσης οικονομικών και ανθρώπινων πόρων για την αποτελεσματική εφαρμογή πράσινων πολιτικών, τονίζοντας εκ νέου την ανάγκη ανάληψης πρωτοβουλιών και συνειδητοποίησης του ρόλου της Δημόσιας Διοίκησης για την πράσινη μετάβαση¹⁴².

Η σπουδαιότητα της εμπλοκής της Δημόσιας Διοίκησης αποδεικνύεται και στην κοινή έκθεση για την περίοδο 2020-2022, στην οποία παρουσιάζεται η πρόοδος που αφορά την εφαρμογή μέτρων για την ολοκληρωμένη προσέγγιση για την

¹⁴¹<https://rm.coe.int/gpa-conference-takeaways-2773-9559-9367-v-1/1680ab1f82>

¹⁴²<https://www.coe.int/en/web/good-governance/-/green-public-administration-can-prevent-climate-change> (ημερομηνία προσπέλασης: Τρίτη 07.11.2023).

κλιματική αλλαγή και την ασφάλεια¹⁴³. Παρέχεται, επίσης, μια στρατηγική κατεύθυνση και μια έκκληση προς τα κράτη-μέλη να αναπτύξουν εθνικά σχέδια που να προετοιμάζουν τις ένοπλες δυνάμεις τους για την κλιματική αλλαγή.

Μεταξύ των κατευθύνσεων για τη μείωση της εξάρτησης από ορυκτά καύσιμα και την ανάγκη ενίσχυσης της ενεργειακής απόδοσης και βιωσιμότητας στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, περιλαμβάνεται και η ανάγκη κατάρτισης και ευαισθητοποίησης μέσω συντονισμένων δράσεων και προγραμμάτων σπουδών, με απώτερο στόχο την ανάπτυξη ειδικών εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο για τη συνειδητοποίηση της κατάστασης που σχετίζεται με το κλίμα. Στόχος είναι η καλύτερη χρήση των διαθέσιμων δεδομένων και αναλύσεων και η καλύτερη προσαρμογή των χρηστών, τόσο κατά τον προγραμματισμό, όσο και κατά τη λήψη αποφάσεων, με γνώμονα την προστασία του περιβάλλοντος και την ενσωμάτωση σχετικών δράσεων στις επιχειρησιακές δυνατότητες¹⁴⁴.

Πέραν των ανωτέρω δεσμεύσεων, η ΕΕ, σύμφωνα με την Κοινή Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο¹⁴⁵, θα αξιοποιήσει όλους τους διαύλους με διεθνείς οργανώσεις, όπως το NATO, η Αφρικανική Ένωση, η Ένωση Εθνών της Νοτιοανατολικής Ασίας κ.ά. καθώς και με τις G7 και G20, για την για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, της υποβάθμισης του περιβάλλοντος και της ασφάλειας.

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε τη σημασία που δίνεται σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινής δραστηριότητας των κρατών σε σχέση με τις πολιτικές και τα μέτρα που πρέπει να εφαρμοστούν για το μετριασμό και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή καθώς δεν αφορά μόνο τις δραστηριότητες που έχουν άμεση σχέση με την επίδραση στο περιβάλλον και το κλίμα, αλλά περιλαμβάνει ακόμη και δομές που ανήκουν στον στενό πυρήνα άσκησης της κρατικής εξουσίας, όπως ο στρατός. Βασικό χαρακτηριστικό, και σε αυτή τη δομή, αποτελεί η ανάγκη επαρκούς εκπαίδευσης για τη συνειδητοποίηση της κατάστασης αλλά και την αλλαγή των μέχρι σήμερα προτύπων καθημερινής δράσης.

¹⁴³ <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/progress%20report%20public.pdf> σελ. 2-5.

¹⁴⁴ <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/progress%20report%20public.pdf>

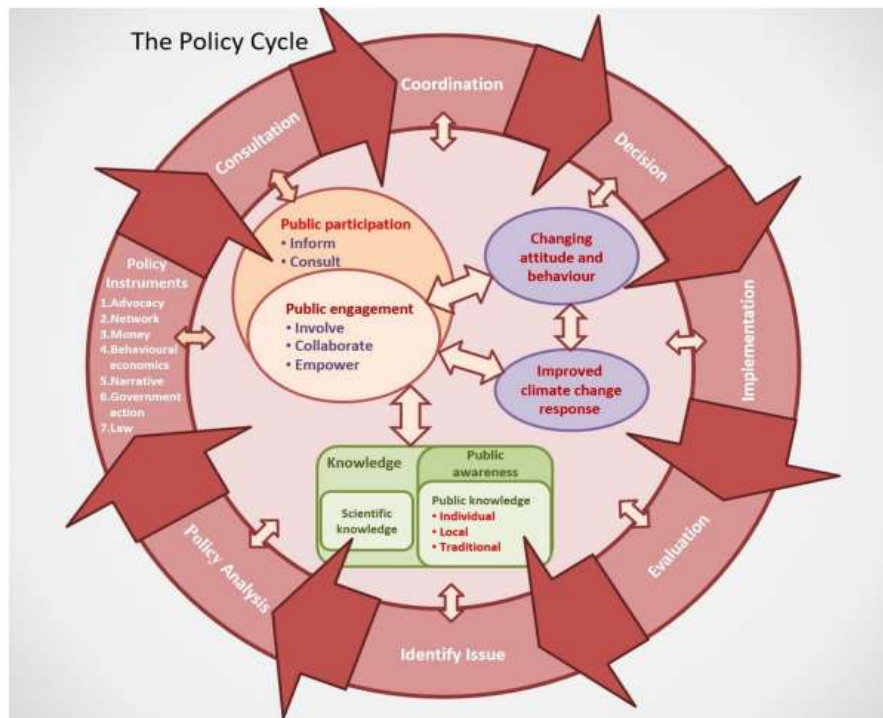
¹⁴⁵ JOIN(2023) 19 final - 28.06.2023

(https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2023/JOIN_2023_19_1_EN_ACT_part1_v7.pdf), σελ. 21.

3.4 Δημόσια Διαβούλευση και ευαισθητοποίηση πολιτών

Πολλές μελέτες υποδεικνύουν ότι η εμπλοκή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικών με τη λήψη μέτρων μετριασμού και προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή διαδραματίζει άκρως απαραίτητο ρόλο. Η χάραξη πολιτικής και η συμμετοχή του κοινού είναι αρκετά πολύπλοκες διαδικασίες και, συνεπώς, η μεταξύ τους αλληλεπίδραση στα διάφορα στάδια του κύκλου της πολιτικής για το κλίμα, εξαρτάται και από το επίπεδο γνώσης για το εν λόγω αντικείμενο. Η συμμετοχή του κοινού αφορά σε διάφορους τύπους δραστηριοτήτων και μπορεί να αξιοποιηθεί προκειμένου να ενσωματωθούν τα ενδιαφέροντα, οι ανησυχίες, οι ανάγκες και οι αξίες των πολιτών στις επικείμενες αποφάσεις και δράσεις της διοίκησης που επιφέρουν ή δύνανται να επιφέρουν σημαντικές αλλαγές στην καθημερινή ζωή των πολιτών μέσω των αποφάσεών τους. Η συμμετοχή του κοινού είναι το “κλειδί” για τη βελτίωση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων για τη λήψη μέτρων προσαρμογής και μετριασμού της κλιματικής αλλαγής¹⁴⁶.

Παρακάτω αποτυπώνεται διαγραμματικά η επίδραση της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων της διοίκησης καθώς και η αλληλεπίδραση αυτής της συμμετοχής στην τροφοδότηση του κύκλου πολιτικής¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Khatibi, F.S., Dedekorkut-Howes, A., Howes, M. et al. (2021), Can public awareness, knowledge and engagement improve climate change adaptation policies?. Discover Sustainability 2, 18, σελ. 1-2.

¹⁴⁷ Ομοίως, σελ. 2.

Το επίπεδοοικολογικής συνείδησης του κοινού είναι αρκετά σημαντικός δείκτης για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης σε τοπικό και εθνικό επίπεδο. Η επικοινωνία μεταξύ επιστημόνων, σχεδιαστών πολιτικής, διαχειριστών και των πολιτών είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχημένη διατήρηση της ποιότητας του περιβάλλοντος στους χώρους που επιχειρείται κάποια παρέμβαση. Η βασική ιδέα της συμμετοχής των πολιτών στην ευρύτερη διαδικασία είναι να συμπεριληφθούν όσο το δυνατόν περισσότεροι, αν όχι όλοι, οι ενδιαφερόμενοι στη διαδικασία σχεδιασμού, από την αρχή της, καθορίζοντας τους σχετικούς στόχους που επιδιώκεται να επιτευχθούν μέσω της παρέμβασης, μέχρι και το τέλος του εγχειρήματος και τη μετέπειτα παρακολούθηση εφαρμογής του¹⁴⁸.

Ο περιορισμός της συμμετοχής του κοινού στην όλη διαδικασία μπορεί να θεωρηθεί από πλευράς των πολιτικών ως ευκαιρία να υλοποιηθούν τα σχέδιά τους με λιγότερο κόπο και εμπόδια ένεκα των διαφορετικών στόχων που επιδιώκουν τα δύο μέρη. Ωστόσο, οι αποφάσεις που λαμβάνονται top-to-bottom έχουν το μειονέκτημα ότι οι πολίτες αισθάνονται να αποκλείονται από το σχεδιασμό και τη διαχείριση των χώρων πρασίνου και όσων επιχειρείται κάποια παρέμβαση με αποτέλεσμα να μην έχουν την αίσθηση ότι φέρουν και αυτοί ταυτόχρονα την ευθύνη για τη διατήρησή τους αλλά και της ιδιότητας του ενεργού πολίτη. Αν δίνεται η δυνατότητα στους πολίτες να εμπλακούν πιο ενεργά στη διαδικασία, η διοίκηση ενδέχεται να εξασφαλίσει τη συμμετοχή του κοινού ως εθελοντών, οι οποίοι, με τη σειρά τους, μπορούν να συνδράμουν στη διατήρηση της ποιότητας του περιβάλλοντος¹⁴⁹.

Παρόλα αυτά, τα τοπικά συμβούλια συχνά δεν θεωρούν τους εαυτούς τους ως ένα ενδιαφερόμενο μέρος στην ευρύτερη διαδικασία σχεδιασμού, αλλά ως έναν οργανισμό που βρίσκεται πάνω από όλους τους ενδιαφερόμενους και είναι σε θέση να κρίνει όλα τα συμφέροντα διαφορετικών ενδιαφερομένων μόνο του για να επιτευχθεί η σχεδιαζόμενη παρέμβαση και να επιτευχθούν οι τεθέντες στόχοι, γεγονός που αποτελεί τροχοπέδη για την εκπλήρωση των κατάλληλων συνθηκών για τη συμμετοχή του κοινού¹⁵⁰.

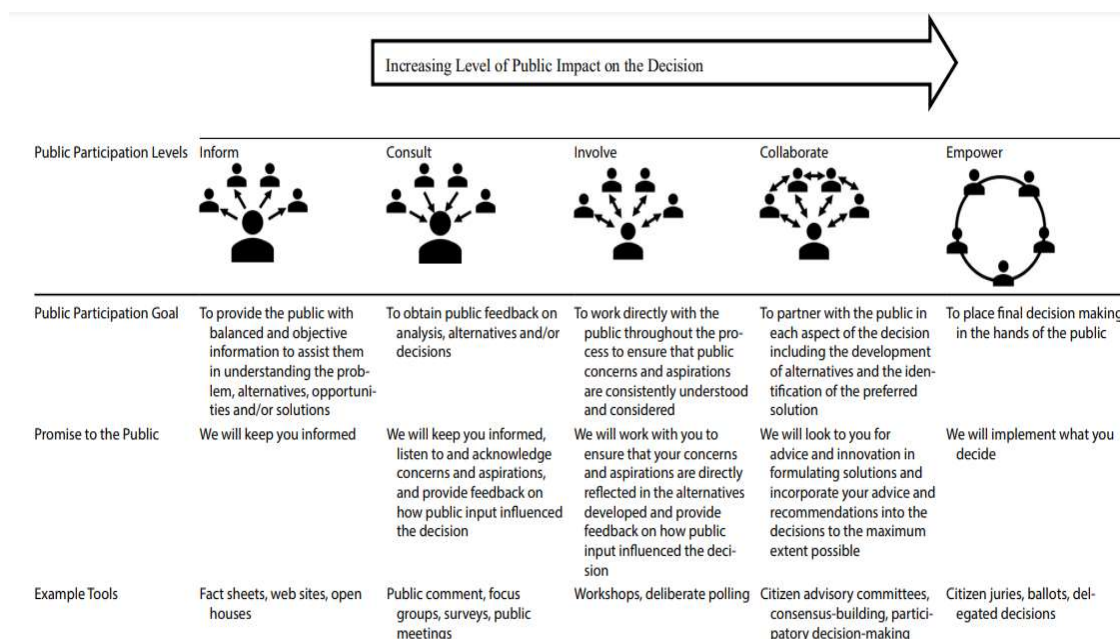
Στο παρακάτω σχήμα αποτυπώνεται διαγραμματικά η σημασία της εμπλοκής των πολιτών στη γενικότερη διαδικασία λήψης αποφάσεων που σχετίζονται με τη λήψη μέτρων μετριασμού και προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή, που ξεκινά από

¹⁴⁸Mabelis A, Maksymiuk G. Public participation in green urban policy: two strategies compared. *Int J Biodivers Sci Ecosyst Serv Manag.* 2009;5(2), σελ. 63-65.

¹⁴⁹Mabelis A, Maksymiuk G., όπ.π (σημ. 140), σελ. 63-75.

¹⁵⁰Ομοίως, 63-75.

την ενημέρωσή τους, την αποκόμιση σχολίων-feedback, την ενεργή συμμετοχή τους και τελειώνει με τη συνεργασία όλων και την ενίσχυση της συμμετοχικής δράσης¹⁵¹.

Η συμμετοχή του κοινού στις εν λόγω διαδικασίες αποτελεί μία από τις πιο κοινές αλλά ταυτόχρονα θεμελιώδεις μορφές ειρηνικής διαμάχης που αν πραγματοποιηθεί με επιτυχία, θα συμβάλλει στην αποτελεσματικότερη επίλυση κοινών προβλημάτων πριν από την έναρξη των σχετικών εργασιών¹⁵².

Η υποχρέωση ενημέρωσης του κοινού με πρωτοβουλία των αρμοδίων αρχών είναι πλέον κανόνας σε περιπτώσεις που η υγεία των πολιτών είναι δυνατόν να επηρεαστεί άμεσα μέσω της υποβάθμισης της ποιότητας ορισμένων συστατικών στοιχείων του περιβάλλοντος ή λόγω ύπαρξης τεχνολογικών κινδύνων¹⁵³. Η απαίτηση αυτή προβλέπεται, όπως αναφέρθηκε και στο 1ο κεφάλαιο (ενότητα 1.5) στα άρθρα 6 & 7 της Σύμβασης Aarhus και περιλαμβάνει το ευρύτερο δικαίωμα συμμετοχής του κοινού (και των περιβαλλοντικών ΜΚΟ) στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Παράδειγμα τέτοιας υποχρέωσης είναι η πρόβλεψη της Εθνικής Στρατηγικής για την Προσαρμογή στην Κλιματική Αλλαγή (ΕΣΠΚΑ). Ειδικότερα, πριν από την έγκρισή της κατατίθεται υποχρεωτικά σε δημόσια διαβούλευση για διάστημα

¹⁵¹ Ομοίως, 63–75.

¹⁵² Van Zeben, J., όπ.π (σημ. 84), σελ. 304.

¹⁵³ <https://nomosphysis.org.gr/8129/basikes-theseis-2/>

τουλάχιστον τριάντα (30) ημερών προκειμένου να είναι σε θέση η κοινωνία των πολιτών να τοποθετηθεί και να εκφράσει τις απόψεις της, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στη διαδικασία διαμόρφωσης της εθνικής στρατηγικής¹⁵⁴. Κατά τον οδηγό εφαρμογής της Σύμβασης Åarhus το χρονικό αυτό διάστημα θεωρείται ως εύλογο για να διασφαλιστεί μια ευέλικτη και κοινή προσέγγιση μεταξύ των διαβουλευόμενων μερών και δύναται να παρατείνεται λαμβάνοντας υπόψη τη φύση, την πολυπλοκότητα και το μέγεθος της σχετικής δραστηριότητας¹⁵⁵. Σύμφωνα με τον ίδιο οδηγό, οι δημόσιες αρχές θα πρέπει εφαρμόζουν μια διαφανή και αμερόληπτη διαδικασία διαβούλευσης, όπως αναφέρεται και στο άρθρο 3 παρ. 1 της Σύμβασης¹⁵⁶

Σημαντικό, βεβαίως, είναι να εξασφαλίζεται η σχετική δυνατότητα συμμετοχής σε όλες ανεξαιρέτως τις σχετικές πολιτικές. Για παράδειγμα, την Παρασκευή 24.02.2023 στο πλαίσιο σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας με τίτλο: “Διατάξεις για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και την προστασία του φυσικού και χωροταξικού περιβάλλοντος” τοποίό αναρτήθηκε για δημόσια διαβούλευση για την υποβολή παρατηρήσεων και σχολίων, δόθηκε πολύ μικρή προθεσμία μέχρι την Τρίτη 28.02.2023, ήτοι μόλις τρεις εργάσιμες ημέρες και μάλιστα πριν από Σαββατοκύριακο. Στα σχετικά σχόλια υπήρχαν αρκετά παράπονα αναφορικά με την εν λόγω προθεσμία¹⁵⁷.

Από τα παραπάνω παραδείγματα συμπεραίνουμε, πέραν των όποιων ζητημάτων που έρχονται σε αντίθεση με τα θεσπισμένα διαδικαστικά δικαιώματα που αναφέρθηκαν παραπάνω, ότι λείπει η σχετική διάθεση και βούληση της διοίκησης για αποτελεσματική διαβούλευση, πόσο μάλλον σε ένα άκρως σημαντικό τομέα των ΑΠΕ.

3.5 Συμπεράσματα 3ου Κεφαλαίου

Οι πρακτικές των Κυβερνήσεων για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής φάνηκαν αποτελεσματικές και πολλές φορές εμποδίζονται από το να λάβουν δράση και περισσότερα μέτρα ένεκα βραχυπρόθεσμων εξαγγελιών τους, ανταγωνιστικών προτεραιοτήτων και οικονομικών συμφερόντων. Παράλληλα, η Δημόσια Διοίκηση θα πρέπει να προσαρμοστεί στη νέα πραγματικότητα μέσω των απαιτήσεων

¹⁵⁴ Άρθρο 5, ν. 4936/2022 (ΦΕΚ 105/Α).

¹⁵⁵ https://unece.org/DAM/env/pp/Publications/Åarhus_Implementation_Guide_interactive_eng.pdf σελ. 137.

¹⁵⁶ Ομοίως, σελ. 184.

¹⁵⁷ <http://www.opengov.gr/minenv/?p=13120#comments> (ημερομηνία προσπέλασης: Τετάρτη 25.10.2023)

εφαρμογής του νέου δημόσιου management που απαιτεί συνεργασίες μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων στις διάφορες διεργασίες που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή. Η παραδοσιακή δημόσια αντίληψη (γραφειοκρατική) επιβάλλεται να αλλάξει ως πλέον αποτελεσματική με παράλληλη αλλαγή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των Σχολών Δημόσιας Διοίκησης. Επίσης, η ΕΕ, ανέλαβε πρωτοβουλίες για την επιμόρφωση δημοσίων υπαλλήλων μέσω χρηματοδοτικών πηγών προς το σκοπό αυτό, τη στιγμή που όλες οι κυβερνήσεις υποχρεούνται να λάβουν σημαντικά μέτρα για το μετριασμό και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή. Τέλος, παράλληλα με την υποχρέωση για ανάληψη “πράσινων” πρωτοβουλιών, υποχρεωτική είναι και η εμπλοκή της κοινωνίας των πολιτών σε όλη τη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικών με το περιβάλλον, μέσω της υποχρεωτικής δημόσιας διαβούλευσης.

Κεφάλαιο 4^ο: Η εκπαίδευση για την κλιματική αλλαγή - από τη θεωρία στην πράξη κυρίως σε επίπεδο στελεχών δημόσιας διοίκησης

4.1 Ευρήματα εκθέσεων αναφορικά με την ενσωμάτωση της εκπαίδευσης για την κλιματική αλλαγή στα εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα

Όπως αναφέρθηκε και στα προηγούμενα κεφάλαια, η διεθνής κοινωνία των κρατών, αν και με αρκετή καθυστέρηση, συνειδητοποίησε την ανάγκη εκπαίδευσης, ευαισθητοποίησης [climate change education and communication (CCEC)], συμμετοχής και πρόσβασης των πολιτών στις πληροφορίες και τις διαδικασίες που αφορούν τον μετριασμό της επικίνδυνης ανθρώπινης παρέμβασης στο περιβάλλον και το κλίμα. Το 2018, στην ειδική έκθεση της Διακυβερνητικής Επιτροπής για την Κλιματική Αλλαγή (IPCC) αναφέρονταν με ιδιαίτερη έμφαση ότι τα περιθώρια για δράση για τον περιορισμό της κλιματικής αλλαγής έχουν στενέψει, δίνοντας λίγο πάνω από 10 χρόνια για ρηξικέλευστες αλλαγές¹⁵⁸. Το μέσο που θα οδηγήσει στην επιθυμητή αλλά και επιτακτική αυτή αλλαγή είναι η εκπαίδευση και η επικοινωνία για το σοβαρό αυτό πρόβλημα που αγγίζει κάθε ένοικο του πλανήτη, παρόντα και μέλλοντα.

Οι αναφορές κάθε κράτους, αναφορικά με τα μέτρα που λαμβάνουν προς τους προαναφερθέντες στόχους στο πλαίσιο της UNFCCC, συμπεριλαμβανομένης της εκπαίδευσης και της ενημέρωσης των πολιτών, υποβάλλονται κάθε 4 χρόνια προς την αρμόδια υπηρεσία του ΟΗΕ. Στο σημείο αυτό, παρατηρούμε τη σημασία που έχει η κατάλληλη εκπαίδευση των υπαλλήλων των εθνικών μηχανισμών που συμμετέχουν στην προετοιμασία αλλά και υποβολή των εν λόγω αναφορών ώστε τα στοιχεία να είναι, τόσο αντιπροσωπευτικά της εθνικής εικόνας, όσο και αληθή. Αυτό που παρατηρείται, όμως, είναι ότι οι κατευθυντήριες οδηγίες δεν είναι πολύ συγκεκριμένες, όπως θα έπρεπε για την αποτελεσματική παρακολούθηση ενός τόσο φλέγοντος ζητήματος, και ταυτόχρονα η πλειοψηφία των κρατών δεν διαθέτουν μηχανισμούς για τη συλλογή των ζητούμενων στοιχείων¹⁵⁹.

Παράδειγμα αποτελούν οι 17 ΣΒΑ. Αν και για την παρακολούθηση των στόχων οι αναφορές περιλαμβάνουν ένα δείκτη παρακολούθησης της εκπαίδευσης για την κλιματική αλλαγή, ωστόσο, τα στοιχεία που αποτυπώνονται εστιάζονται στην επίσημη εκπαίδευση με την έλλειψη μη αυτοαναφερόμενων δεδομένων. Αν και

¹⁵⁸https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_19_5869

¹⁵⁹McKenzie, M. (2021), Climate change education and communication in global review: tracking progress through national submissions to the UNFCCC Secretariat, Environmental Education Research, VOL. 27, NO. 5, σελ. 1-2.

υπήρχαν διακυβερνητικές δεσμεύσεις για την εστιάζονται προώθηση του CCEC παγκοσμίως, υπάρχει έλλειψη διαθέσιμων δεδομένων. Η δημόσια διάθεση σχετικών δεδομένων μπορούν να βοηθήσουν σε μεγαλύτερη διαφάνεια και καλύτερη διακυβέρνηση για την επίτευξη των ΣΒΑ αλλά και στη συγκριτική αξιολόγηση μεταξύ των διαφόρων χωρών σε σχέση με τα στοιχεία που περιγράφονται στις σχετικές αναφορές¹⁶⁰.

Επισκοπώντας, την πρόοδο που αποτύπωσαν τα κράτη στις εθνικές τους αναφορές για το έτος 2019 στο πλαίσιο της UNESCO σε συνεργασία με την UNFCCC, μία σχετική μελέτη 377 συνεισφορών κατέληξε σε ορισμένα αρκετά αντιπροσωπευτικά συμπεράσματα για την προαναφερθείσα κατάσταση, μερικά εκ των οποίων αποτυπώνονται παρακάτω¹⁶¹:

1. Η εκπαίδευση για την κλιματική αλλαγή απαντάται από σχεδόν όλες τις εθνικές συνεισφορές των χωρών της UNFCCC, με εκείνες τις χώρες που ανέφεραν κάποιον ειδικότερο στόχο, πάνω από το 50% των αναφορών αφορούσαν σε τυπική εκπαίδευση.
2. Η ευαισθητοποίηση του κοινού είναι η πιο κοινή εκπαιδευτική προσέγγιση για την κλιματική αλλαγή.
3. Οι χώρες τείνουν να αναφέρουν περισσότερα για την «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση» παρά για την «Εκπαίδευση για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη».
4. Το 13% των αναφορών περιλάμβανε συγκεκριμένες δράσεις για την κλιματική αλλαγή σε σχέση με την εκπαίδευση για την κλιματική αλλαγή, με μεγαλύτερη έμφαση στην «προσαρμογή» και τον «μετριασμό» παρά στη «μείωση των επιπτώσεων» ή την «έγκαιρη προειδοποίηση». Ταυτόχρονα, συμπεριέλαβαν περισσότερο εκπαιδευτικό περιεχόμενο για την κλιματική αλλαγή με έμφαση στον «μετριασμό» στις εκθέσεις που αφορούσαν προηγούμενες δράσεις για την κλιματική αλλαγή παρά στα μελλοντικά τους σχέδια όπου η εστίαση είναι περισσότερο στη «μείωση των επιπτώσεων».
5. Όλες οι χώρες περιλάμβαναν παρόμοια περιεχόμενα και προσεγγίσεις για την εκπαίδευση για την κλιματική αλλαγή.
6. Πολύ λίγες συνεισφορές περιλάμβαναν ποσοτικά δεδομένα που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν στην παγκόσμια παρακολούθηση της προόδου.

¹⁶⁰McKenzie, M. όπ.π (σημ. 136), σελ. 1-2.

¹⁶¹Ομοίως, σελ. 5-8.

Παρά την έλλειψη ποσοτικών στοιχείων, που ίσως είναι ένα από τα πιο σημαντικά ευρήματα της παραπάνω έρευνας, τα δεδομένα παρέχουν μια αίσθηση τάσεων σε επιτεύγματα και κενά στην εφαρμογή του CCEC παγκοσμίως. Τα αποτελέσματα υποδηλώνουν, επίσης, μια σειρά επιπτώσεων και πιθανών μελλοντικών βημάτων, ιδίως για την ανάγκη αλλαγής πολιτικής. Σύμφωνα με την ίδια έρευνα, η έλλειψη συγκρίσιμων αλλά και ποσοτικών δεδομένων αποδεικνύουν την ανάγκη για καλύτερο συντονισμό από πλευράς ΟΗΕ, αλλά και την ταυτόχρονη επιταγή για ενημέρωση, ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση των όσων συμμετέχουν στη διαδικασία συλλογής και υποβολής των εν λόγω συνεισφορών. Αν και η UNESCO το 2020 είχε αναπτύξει κατευθυντήριες γραμμές για να υποστηρίξει τις χώρες στην υποβολή εκθέσεων, αυτές εξακολουθούν να παραμένουν προτάσεις επαφιόμενες στη βούληση των εθνικών διοικήσεων να τις εφαρμόσουν¹⁶².

Αυτές οι συστάσεις αποδεικνύουν ότι υφίστανται αρκετά σημαντικές προκλήσεις για την παροχή πιο συγκεκριμένων στατιστικών στοιχείων, συμπεριλαμβανομένης της ελαττωμένης ικανότητας των χωρών να συλλέγουν ή να έχουν πρόσβαση στα εν λόγω δεδομένα παράλληλα με τα όποια τεχνικής φύσεως εμπόδια που σχετίζονται με τις εφαρμοζόμενες διαδικασίες παρακολούθησης των αναφορών της UNFCCC σε συγκεντρωτικό επίπεδο. Για το λόγο αυτό, επιβάλλεται η ανάπτυξη συνεργασιών και η επικοινωνία μεταξύ ερευνητών και υπευθύνων χάραξης πολιτικών σε όλα τα επίπεδα με απώτερο στόχο την ενίσχυση, τόσο της ποιότητας, όσο και της ποσότητας της CCEC παγκοσμίως¹⁶³.

Στον αγώνα της αναγκαίας ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης όλων, σημαντικό ρόλο θα διαδραματίσουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και η συνεχώς μεταβαλλόμενη τεχνολογία. Αν και αρκετοί ίσως φοβούνται τη ραγδαία εξέλιξή της και τον αντίκτυπο των μέσων αυτών στην αποσύνδεση του ανθρώπου από το περιβάλλον, η προσβασιμότητα όλων στη σχετική πληροφόρηση μέσω ανοικτών πηγών ενημέρωσης και η ευκαιρίες που δίνονται για συγκεντρωτική ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση για την κλιματική αλλαγή υπερτερούν των όποιων μειονεκτημάτων¹⁶⁴.

¹⁶² McKenzie, M. ό.π. (σημ. 136), σελ. 3.

¹⁶³ Ομοίως, σελ. 14.

¹⁶⁴ Ardoin, N., Clark, C., Kelsey, E. (2012). An exploration of future trends in environmental education research. *Environmental Education Research*, Vol. 19, No. 4, σελ. 512-513.

4.2 Έρευνες στην Ελλάδα για την Κλιματική Αλλαγή: η αντίληψη των πολιτών

Το 2022 διεξήχθη από την εταιρεία Metron Analysis, για λογαριασμό του Υπουργείου Κλιματικής Κρίσης και Πολιτικής Προστασίας, Πανελλαδική Έρευνα για την Κλιματική Αλλαγή¹⁶⁵. Στην έρευνα αυτή συμμετείχαν συνολικά 2.005 άτομα ηλικίας 17 ετών και άνω (1.002 τηλεφωνικά και 1.003 online) και κλήθηκαν να απαντήσουν σε 28 σχετικά ερωτήματα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, κατά την άποψή μου, παρουσιάζουν τα κάτωθι ευρήματα (ο αριθμός αντιστοιχεί στις σχετικές ερωτήσεις και δεν αποτελεί αύξουσα αρίθμηση):

11. Οι εθνικές κυβερνήσεις αποτελούν, σύμφωνα με το 53,2% των ερωτηθέντων, του κύριους υπεύθυνους για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής με τους πολίτες να αποτελούν τη δεύτερη σε θέση κατηγορία υπευθύνων (36,5%). Η Ευρωπαϊκή Ένωση καταλαμβάνει την τρίτη θέση με ποσοστό 28,7% ενώ οΟΗΕ το 11,7% και οι ΟΤΑ Α΄ και Β΄ βαθμού θεωρούνται υπεύθυνοι σε ποσοστό 12,3%.

12. Το 80,7% θεωρεί ότι η Πολιτεία κάνει λίγα για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής με μόλις το 17% να απαντά ότι κάνει αρκετά.

13. Αντίστοιχο είναι το αποτέλεσμα για τις ενέργειες της ΕΕ για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής με το 76,1% να απαντά ότι κάνει λίγα σε αντίθεση με το 20,6% που θεωρεί ότι κάνει αρκετά.

15. Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων θεωρεί με ευθύνη και πρωτοβουλία της Πολιτείας θα πρέπει να γίνονται ενέργειες που απαιτούνται για τη μείωση των κινδύνων ρύπανσης και φυσικών καταστροφών, όπως η αποτροπή της δημιουργίας ανεξέλεγκτων χωματερών, η παρακολούθηση εφαρμογής μέτρων πυροπροστασίας από πολίτες και φορείς, ο καθαρισμός δασών από σκουπίδια και ο εκχιονισμός στο πεζοδρόμιο. Αντίθετα, οι πολίτες σε μεγάλο βαθμό (67,1%) θεωρούν ότι οι ίδιοι είναι αρμόδιοι για τον καθαρισμό των οικοπέδων τους ενώ περίπου ίδιο ποσοστό ευθύνες υπάρχει ανάμεσα σε Πολιτεία και πολίτες για τον καθαρισμό των παραλιών.

19. Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων δήλωσε ότι η προσωπική τους ευαισθησία ήταν αυτή που τους ώθησε στην ανάπτυξη δράσεων για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής το τελευταίο εξάμηνο, ακολουθεί η επιρροή από άλλους παράγοντες όπως οικογένεια/φίλοι και μέσα ενημέρωσης ενώ την τελευταία θέση καταλαμβάνει η ανάπτυξη δράσεων μετά από ενημέρωση μέσω δημόσιων/εκπαιδευτικών φορέων.

¹⁶⁵ Αντιλήψεις, ΑπειλέςκαιΠροκλήσειςγιαμιαΝέαΠεριβαλλοντικήΚουλτούρα, Ιούνιος 2022.

20. Σύμφωνα με τους ερωτηθέντες, περισσότεροι άνθρωποι θα μπορούσαν να αναλάβουν δράσεις για την προστασία του περιβάλλοντος αν λάμβαναν περισσότερη εκπαίδευση στο σχολείο αλλά και τους χώρους εργασίας, ενημερώνονταν σχετικά από την Πολιτεία και τους ΟΤΑ, καθώς επίσης και μέσω της παρακίνησης και προβολής σχετικών πρωτοβουλιών από τα μέσα ενημέρωσης και της ενημέρωσης των δράσεων των περιβαλλοντικών οργανώσεων.

26. Τέλος, σύμφωνα με τους ερωτηθέντες η ενημέρωση σχετικά με την κλιματική αλλαγή προέρχεται κυρίως από τα μέσα ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης καθώς και τους οικείους τους με την τελευταία θέση να καταλαμβάνει η ενημέρωση από το ραδιόφωνο και τις εφημερίδες.

Σε σχέση με τα αντίστοιχα αποτελέσματα της έρευνας για το Κλίμα που διεξήχθη το 2021 από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕΠΕπ)¹⁶⁶, παρατηρείται αύξηση της συνειδητοποίησης για την κλιματική αλλαγή και τις επιπτώσεις της. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το αποτέλεσμα σύμφωνα με το οποίο αρκετά μικρό ποσοστό των Ελλήνων (38%) θεωρεί ότι η χώρα θα πετύχει να μειώσει δραστικά τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα μέχρι το μακροπρόθεσμο στόχο του 2050, ενώ το 62% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι δεν θα καταφέρει να πετύχει τους σχετικούς στόχους.

Από τις απαντήσεις που αποτυπώθηκαν παραπάνω μπορούν να συναχθούν τα παρακάτω σημαντικά αποτελέσματα που έχουν σχέση με την αντίληψη των πολιτών προς τη δημόσια διοίκηση και την εκπαίδευση:

1. Αναγνωρίζεται η σημασία της ανάληψης πρωτοβουλιών από την πολιτεία και τη δημόσια διοίκηση για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής αλλά και την ευαισθητοποίηση των πολιτών, οι οποίοι, στις περισσότερες περιπτώσεις, δρουν από δική τους πρωτοβουλία παρά ένεκα παρότρυνσης από την πολιτεία. Ανάλογη είναι η αντίληψη για τη δράση της ΕΕ, απαιτώντας περισσότερες ενέργειες και από αυτή.
2. Αρκετοί θεωρούν ότι η κατεύθυνση της χώρας ως προς τη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής δεν είναι η σωστή και ότι θα πρέπει ο τρόπος διαχείρισης και δράσης να αλλάξει.
3. Η εκπαίδευση, τόσο στο σχολείο, όσο και στο χώρο εργασίας έχει πολύ μεγάλη σημασία για τους ερωτηθέντες ως προς την ενεργοποίησή τους για την αλλαγή στάσης ζωής και ανάληψης πρωτοβουλιών.

¹⁶⁶ <https://www.eib.org/en/press/all/2021-400-83-of-greeks-believe-that-tackling-climate-change-and-its-consequences-is-the-biggest-challenge-of-the-21st-century?lang=el> (ημερομηνία δημοσίευσης: Σάββατο 23.09.2023)

Επισημαίνεται ότι δεν κατέστη εφικτή η εξεύρεση περαιτέρω στοιχείων για την επιμόρφωση των διοικητικών στελεχών στην Ελλάδα μέσω του Προγράμματος LIFE Capacity Building.

4.3 Το παράδειγμα της Γαλλίας αναφορικά με την εκπαίδευση των δημοσίων υπαλλήλων για τις πολιτικές αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής

Το 2022, η Γαλλική Κυβέρνηση ξεκίνησε ένα “τολμηρό” πρόγραμμα με κύριο στόχο την παροχή επαρκούς εκπαίδευσης σε κυβερνητικά στελέχη και δημοσίου υπαλλήλους πάνω στην κλιματική αλλαγή και την οικολογική μετάβαση¹⁶⁷. Σύμφωνα με το σχετικό δελτίο τύπου, πρώτα θα εκπαιδεύονταν¹⁶⁸ τα ανώτατα στελέχη της εθνικής δημόσιας διοίκησης προκειμένου να δοθεί ο τόνος αλλαγής και για να δώσουν το παράδειγμα. Το εκπαιδευτικό αυτό πρόγραμμα αναπτύσσεται σε συνεργασία ακαδημαϊκούς εμπειρογνώμονες, την κοινωνία των πολιτών καθώς και εταίρων του ιδιωτικού τομέα και έχει σχεδιαστεί για να παρέχει στους δημοσίου υπαλλήλους, τόσο τις γνώσεις και τις δεξιότητες που χρειάζονται για να κατανοήσουν σε βάθος την κλιματική αλλαγή, όσο και για να ενσωματώσουν τις αποκτηθείσες γνώσεις στην καθημερινή τους εργασία.

Αυτό το νέο εκπαιδευτικό πρόγραμμα αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου σχεδίου για την αντιμετώπιση των προκλήσεων που απορρέουν από την κλιματική αλλαγή και την μετάβαση σε μια πιο βιώσιμη οικονομία και, σύμφωνα με τον Υπουργό Δημοσίων Μετασχηματισμών και Υπηρεσιών της Γαλλίας, θα εκπαιδευτούν όλα τα στελέχη από όλες τις βαθμίδες δημοσίων υπαλλήλων. Αναφορικά με το χρονοδιάγραμμα της εκπαίδευσης, φιλοδοξία της κυβέρνησης είναι να εκπαιδεύσει 25.000 ανώτερα στελέχη δημοσίων υπαλλήλων έως το τέλος του 2025 και όλους τους δημόσιους λειτουργούς (5,6 εκατομμύρια) έως το 2027¹⁶⁹.

Η πρωτοβουλία αυτή της Γαλλικής Κυβέρνησης είναι ιδιαιτέρως σημαντική καθώς κύριο αποτέλεσμα θα είναι καλύτερα εκπαιδευμένους δημοσίου υπαλλήλους με απαραίτητα εφόδια για την αντιμετώπιση των σύγχρονων προκλήσεων που έχουν σχέση με την κλιματική αλλαγή και τη μετάβαση σε μια πιο βιώσιμη οικονομία, όπως

¹⁶⁷<https://climateclarity.co.uk/french-state-training/> (ημερομηνία προσπέλασης: Σάββατο 30.09.2023).

¹⁶⁸ Αποτελεί μία πιλοτική πρωτοβουλία η οποία θα αναληφθεί από κοινού από τη διυπουργική αντιπροσωπεία για τα ανώτερα στελέχη δημόσιας διοίκησης (Délégation interministérielle à l'encadrement supérieur de l'État, DIESE), το Υπουργείο Οικολογικής Μετάβασης και το Γαλλικό Ινστιτούτο εξυπηρέτησης του δημοσίου συμφέροντος (Institut national de service public, INSP).

¹⁶⁹<https://climateclarity.co.uk/wp-content/uploads/2023/06/Ecological-Transition-Training-Translated-Press-Release.pdf>

ακριβώς επιτάσσει και η EGD, λαμβάνοντας τεκμηριωμένες αποφάσεις που υποστηρίζουν τη μετάβαση αυτή, με την ελπίδα να ακολουθήσουν το ίδιο παράδειγμα και άλλες χώρες.

Η εκπαίδευση χωρίζεται σε τρεις ενότητες μισής ημέρας, με βάση τα εξής θέματα¹⁷⁰:

1. **Κατανόηση**: θα επιτρέψει στους δημοσίους υπαλλήλους να κατανοήσουν σημαντικά κλιματικά ζητήματα, μέσω εργαστηρίων ευαισθητοποίησης και συνεδρίων.
2. **Φαντασία**: οι δημόσιοι υπάλληλοι, μέσω εργαστηρίων και επιτόπιων επισκέψεων, θα συναντήσουν εμπνευσμένους δρώντες που έχουν ήδη εργαστεί για τον μετασχηματισμό της δραστηριότητάς τους για να ανταποκριθούν στις προκλήσεις.
3. **Δράση**: θα βασίζεται στη μεταφορά της γνώσης των δημοσίων υπαλλήλων προς τις ομάδες τους καθώς και στην ανάπτυξη ενός σχεδίου δράσης προσαρμοσμένο στην υπηρεσία του κάθε εκπαιδευομένου.

4.4 Η περίπτωση της Γερμανίας αναφορικά με την εκπαίδευση των δημοσίων υπαλλήλων για τη βιώσιμη ανάπτυξη

Το 2020 ιδρύθηκε, στην Ομοσπονδιακή Ακαδημία Δημόσιας Διοίκησης, το γραφείο κατάρτισης βιωσιμότητας (sustainability training office)¹⁷¹, με κύριο αντικείμενο την ανάπτυξη ενός χαρτοφυλακίου μαθημάτων, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των διαφόρων Υπουργείων και ομοσπονδιακών αρχών και με στόχο τον στόχο την ενσωμάτωση της “βιωσιμότητας” σε όλες τις κυβερνητικές ενέργειες για την επίτευξη κλιματικά ουδέτερης διοίκησης έως το 2030. Δεν θα είναι μια απλή καταγραφή ενός εκπαιδευτικού προγράμματος αλλά θα γίνει απόπειρα ενσωμάτωσης, στα μαθήματα, των ειδικών αναγκών των στελεχών, των εργαζομένων και συγκεκριμένων ομάδων-στόχων.

Βάσει έρευνας που πραγματοποιήθηκε το 2020¹⁷² σχετικά με τις πιο επείγουσες απαιτήσεις τακτικών εκπαιδεύσεων, το γραφείο αυτό αναπτύσσει ιδέες για τη συνεχή εκπαίδευση των στελεχών, προκειμένου να τους υποστηρίξει στη

¹⁷⁰<https://climateclarity.co.uk/french-state-training/>(ημερομηνία προσπέλασης: Σάββατο 30.09.2023)

¹⁷¹<https://www.bundesregierung.de/resource/blob/974430/1940716/1c63c8739d10011eb116fda1aecb61ca/german-sustainable-development-strategy-en-data.pdf?download=1> (σελ. 22, 85, 106).

¹⁷²Ομοίως, σελ. 108.

διαχείριση των διαδικασιών μετασχηματισμού και με στόχο την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης. Ευρύτερος στόχος της γερμανικής κυβέρνησης είναι να λειτουργήσουν όλες οι ομοσπονδιακές αρχές με κλιματικά ουδέτερο τρόπο έως το 2030 και, για το λόγο αυτό, δεσμεύεται για απόκτηση νέων γνώσεων από τα στελέχη της προς το σκοπό αυτό μέσω ευαισθητοποίησης των στελεχών και συνεχείς εκπαιδεύσεις. Παράλληλα, παρατηρείται η ύπαρξη μεγάλης ζήτησης από στελέχη όλων των βαθμίδων για τεχνικές παρουσιάσεις σχετικά με νέες εξελίξεις και πολιτικούς στόχους για την αποτελεσματική εφαρμογή και παρακολούθηση των στόχων της βιωσιμότητας με παρουσίαση παραδειγμάτων βέλτιστων πρακτικών από τη Γερμανία και το εξωτερικό και ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ των αρχών (π.χ. την Ομοσπονδιακή Καγκελαρία, το Ομοσπονδιακό Υπουργείο Περιβάλλοντος, Διατήρησης της Φύσης και Πυρηνικής Ασφάλειας, την Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Περιβάλλοντος, το Ινστιτούτο Ομοσπονδιακής Ακίνητης Περιουσίας)¹⁷³.

Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και το κρατίδιο της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας, το οποίο από το 2017 το Κρατικό Γραφείο για τη Φύση, το Περιβάλλον και την Προστασία των Καταναλωτών (LANUV) έχει καθιερώσει μια επιχειρησιακή περιβαλλοντική διαχείριση και διαχείριση βιωσιμότητας, θέτοντας συγκεκριμένους στόχους για την επίτευξη της ουδετερότητας εκπομπών άνθρακα, καθώς η κυβέρνηση της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας έχει καθορίσει σημαντικούς όρους για μια βιώσιμη και κλιματικά ουδέτερη διοίκηση¹⁷⁴.

Τόσο κατά την ανάπτυξη, όσο και κατά την εφαρμογή διαδικασιών, το LANUV διατήρησε υψηλό επίπεδο διαφάνειας καθώς διαπιστώθηκε ότι η διαχείριση της βιωσιμότητας του κρατικού γραφείου είναι ιδιαίτερος επωφελής καθώς το εργατικό δυναμικό έχει αποκτήσει εξειδικευμένη γνώση επί των σημαντικών ζητημάτων της βιωσιμότητας και, επομένως, η αποδοχή των σχετικών πολιτικών από τα στελέχη είναι πολύ ενισχυμένη. Άλλοι φορείς της δημόσιας διοίκησης δεν ακολουθούν την ίδια κατεύθυνση και, ως εκ τούτου, η δυνατότητα μεταφοράς της γνώσης και των πολιτικών που πρέπει να εφαρμοστούν προ τους υπαλλήλους είναι αρκετά περιορισμένη¹⁷⁵. Ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις, όμως, η διοίκηση

¹⁷³<https://www.bundesregierung.de/resource/blob/974430/1940716/1c63c8739d10011eb116fda1aecb61ca/german-sustainable-development-strategy-en-data.pdf?download=1> (σελ. 108)

¹⁷⁴Behr, F., Oertzen, G., Dienst, M. (2021). Managing Sustainability and Carbon-Neutrality in the Public Administration—Case Report of a German State Institution. Sustainability 2021, 13, 4146, σελ. 1,2.

¹⁷⁵Ομοίως, σελ. 17.

πρέπει να διασφαλίσει την ανεμπόδιστη και διαφανή συμμετοχή του κοινού αλλά και των εργαζομένων στη διαδικασία λήψης σχετικών αποφάσεων καθώς αμφότερα συνθέτουν τους παράγοντες εκείνους που θα οδηγήσουν στην επιτυχή διαχείριση της βιωσιμότητας στην κρατική διοίκηση¹⁷⁶. Παράλληλα, απαιτείται ο υποχρεωτικός ορισμός εκπροσώπων, σε κάθε κρατίδιο, αρμοδίων για να εξασφαλίζεται η βιωσιμότητα και η κλιματική ουδετερότητα σε όλα τα όργανα της διοίκησης. Το Ινστιτούτο Wuppertal προτείνει να ιδρυθεί μια οργανωτική μονάδα η οποία θα παρέχει υποστήριξη σε εθνικό επίπεδο και θα προωθή την εφαρμογή των επιμέρους συστημάτων διαχείρισης βιωσιμότητας, αλλά για να γίνει αυτό σε ένα τόσο μεγάλο βεληνεκές, απαιτείται ένα προηγμένο πρόγραμμα κατάρτισης, με την παραδοχή ότι η βιωσιμότητα χρειάζονται ακόμη χρόνο, σε συνδυασμό με γνώση και τεχνογνωσία στη δημόσια διοίκηση, για να γίνει αποδεκτή και να ενσωματωθεί στην καθημερινότητά της¹⁷⁷.

4.5 Συμπεράσματα 4ου Κεφαλαίου

Στο κεφάλαιο αυτό έγινε λόγος για την υποχρέωση των κρατών για υποβολή, κάθε 4 έτη, εκθέσεων προς τον ΟΗΕ για την επίτευξη των 17 ΣΒΑ. Τονίστηκε η σημασία παρουσίας ακριβών και πραγματικών στοιχείων προκειμένου να αποτυπώνεται η παρούσα κατάσταση ώστε να λαμβάνονται αποφάσεις προς τη σωστή κατεύθυνση. Στο πλαίσιο αυτό, είναι σημαντική η ύπαρξη ανεξάρτητων μηχανισμών, σε εθνικό επίπεδο, για τη συλλογή των απαιτούμενων στοιχείων, βάσει σχετικών κατευθύνσεων της UNESCO. Για να καταστούν αυτά εφικτά, αναγνωρίζεται ο κομβικός ρόλος των κυβερνήσεων αλλά και των δημοσίων διοικήσεων, με ενημερωμένα, ευαισθητοποιημένα και εκπαιδευμένα στελέχη ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στις προαναφερθείσες υποχρεώσεις συνεισφορών. Η σημασία της επαρκούς εκπαίδευσης σε όλους τους τομείς, αποδεικνύεται και από τα αποτελέσματα της πανελλαδικής έρευνας του Υπουργείου Κλιματικής Κρίσης (2022), παράλληλα με τη διαπίστωση ανάληψης περισσότερων πρωτοβουλιών από την πολιτεία για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής με ταυτόχρονη αναγνώριση για αλλαγή κυβερνητικών μέτρων. Αναφορικά με την ανάγκη αλλαγής στάσης, η Γαλλία ξεκίνησε ήδη πρόγραμμα εκπαίδευσης των δημοσίων υπαλλήλων, με απώτερο στόχο την εκπαίδευση όλων των υπαλλήλων, προκειμένου να μπορέσουν

¹⁷⁶Behr, F., Oertzen, G., Dienst, M., όπ. π (σημ. 166), σελ. 18.

¹⁷⁷Ομοίως.

να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις. Από την άλλη πλευρά, η Γερμανία κινείται στο ίδιο κλίμα επικεντρώνοντας τις προσπάθειές της, τόσο την ανάγκη εκπαίδευσης στελεχών, όσο και ευαισθητοποίησης υπαλλήλων και πολιτών, μέσω του γραφείου κατάρτισης βιωσιμότητας που εντάσσεται στην Ομοσπονδιακή Ακαδημία Δημόσιας Διοίκησης.

Συμπεράσματα εργασίας

Από όσα αναφέρθηκαν στην παρούσα διπλωματική εργασία διαπιστώνουμε ότι η οργανωμένη διεθνής κοινότητα καθυστέρησε αρκετά να αναλάβει δεσμευτικά μέτρα για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, δεδομένου ότι οι συνέπειες ήταν αρκετά ορατές πολλά χρόνια πριν τις πρώτες δεσμεύσεις. Άγνοια; Ατολμία; Κοντοφθαλμισμός; Μάλλον απροθυμία υπό τον φόβο ανάσχεσης της οικονομικής ανάπτυξης ορισμένων κρατών.

Πλέον υπάρχουν οι απαραίτητες δεσμεύσεις αλλά, σε πολλές περιπτώσεις χωρών, λείπει η γνώση για τη λήψη μέτρων και κατάρτιση δημοσίων πολιτικών. Η αδυναμία των κυβερνήσεων και της δημόσιας διοίκησης να λάβουν μέτρα για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής μπορεί να αντιμετωπιστεί εφαρμόζοντας αποτελεσματικά το νέο δημόσιο management που επιδιώκει μία ολοκληρωμένη προσέγγιση ενσωμάτωση της βιώσιμης ανάπτυξης σε όλες τις πτυχές του δημόσιου management, από τη σχεδίαση πολιτικών μέχρι την υλοποίηση έργων και παροχή υπηρεσιών, την ανάπτυξη καινοτόμων πολιτικών που θα προωθούν τη βιώσιμη χρήση των φυσικών πόρων και τη μείωση των εκπομπών, τη δημιουργία ενεργών συμπράξεων με τον ιδιωτικό τομέα και την κοινωνία των πολιτών για κοινές πρωτοβουλίες κατά της κλιματικής αλλαγής και κατάλληλη εκπαίδευση και επιμόρφωση των δημοσίων υπαλλήλων ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στο νέο πρωταγωνιστικό ρόλο που καλείται να αναλάβει ο δημόσιος τομέας.

Σε Διεθνές επίπεδο η Agenda 2030, η Συμφωνία του Παρισιού και σε Ευρωπαϊκό επίπεδο η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία και το Σχέδιο REPowerEU, σε συνδυασμό με το πρωτογενές και παράγωγο δίκαιο της ΕΕ, δίνουν τον τόνο για τις πολιτικές προτεραιότητες του μέλλοντος. Ένα μέλλον στο οποίο η βιώσιμη ανάπτυξη θα έχει τον πρωταρχικό ρόλο και θα συντροφεύει, απαραιτήτως, κάθε πτυχή της ανθρώπινης δραστηριότητας με ταυτόχρονη επιταγή εμπλοκής της κοινωνίας των πολιτών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων της διοίκησης, για περιβαλλοντικά ζητήματα, μέσω της δημόσιας διαβούλευσης σχετικών νομοθετημάτων. Οι πολίτες σήμερα έχουν αντιληφθεί, όπως δείχνουν και σχετικές μελέτες, την ύπαρξη της κλιματικής αλλαγής αλλά και τις συνέπειές της, όπως έγινε και προσφάτως στη χώρα μας με τις καταστροφικές πλημμύρες στη Θεσσαλία αλλά και στην κοντινή σε εμάς Λιβύη.

Παράλληλα με την επιταγή αυτή των δημοσίων πολιτικών, καθοριστική είναι, όπως προαναφέρθηκε, και η συμβολή της εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης του κοινού αλλά και των στελεχών της δημόσιας διοίκησης. Η εκπαίδευση των δημοσίων υπαλλήλων επηρεάζει άμεσα την ευαισθητοποίηση των πολιτών για τα θέματα της κλιματικής αλλαγής, καθώς οι υπάλληλοι που κατανοούν τη σημασία της προστασίας του περιβάλλοντος μπορούν να μεταφέρουν αυτήν την ευαισθητοποίηση στο κοινό μέσω της καθημερινής τους εργασίας και επικοινωνίας με αυτό. Η επιμόρφωση επιβάλλεται να είναι συνεχής λόγω των εξελίξεων στον τομέα της κλιματικής επιστήμης καθώς και των πολιτικών που τροποποιούνται συνεχώς.

Το τρέχων παράδειγμα μπορεί να αλλάξει μα πρέπει όλοι να υιοθετήσουν έναν τρόπο ζωής που να οδηγήσει σε έναν άλλο τρόπο ζωής (Ko.yaa.nis.qatsi = στη γλώσσα των ιθαγενών Χόπι σημαίνει, μεταξύ των διαφόρων ερμηνειών της, μια κατάσταση ζωής που απαιτεί έναν άλλο τρόπο ζωής). Στο νέο αυτό τρόπο ζωής, ο ιδιωτικός αλλά, κυρίως, ο δημόσιος τομέας πρέπει να αναλάβουν καθοδηγητικό και πρωταγωνιστικό ρόλο. Το ίδιο συμβαίνει και στη χώρα μας.

Αν και στη Ελλάδα έχουν γίνει αρκετά βήματα για το μετριασμό και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, υπάρχει ακόμη αρκετός δρόμος. Θα πρέπει να ληφθούν μέτρα για τη βελτίωση της παρούσας κατάστασης βάσει μεταφοράς (με τις κατάλληλες διαμορφώσεις) καλών πρακτικών και εμπειρικών δεδομένων από άλλες χώρες αλλά και η ρητή δέσμευση της πολιτείας για εκπαίδευση όλων των υπαλλήλων της για τα ζητήματα αυτά (όπως η Γαλλία - βλ. ενότητα 4.3). Δεν αρκεί η δυνατότητα πρόβλεψης εκπαιδευτικών προγραμμάτων με δυνατότητα παρακολούθησης όσων επιθυμούν. Το Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης (ΕΚΔΔΑ) στον τομέα της Βιώσιμης Ανάπτυξης, προσφέρει τη δυνατότητα επιλογής 21 διαφορετικών εξειδικευμένων σεμιναρίων¹⁷⁸ αλλά, από προσωπικής εμπειρίας και γνώσης, δεν υπάρχει εκφρασμένη αντίστοιχη πολιτική βούληση, όπως στην περίπτωση της Γαλλίας, για πραγματική δέσμευση για εκπαίδευση όλων των δρώντων.

Παράλληλα με την υποχρέωση όλων των δημοσίων υπαλλήλων να αποκτήσουν μία νέα, βιώσιμη, καθημερινότητα, σε κεντρικό επίπεδο, υπό την ευθύνη και εποπτεία, τόσο του Υπουργείου Εσωτερικών, όσο και του Υπουργείου Κλιματικής Κρίσης και Πολιτικής Προστασίας, θα ήταν αρκετά αποτελεσματικό να ιδρυθεί ένα τμήμα/γραφείο που να ελέγχει τις ενέργειες κατάρτισης που λαμβάνουν

¹⁷⁸ www.ekdd.gr

χώρα σε εθνικό επίπεδο από όλους τους υπαλλήλους της διοίκησης ώστε να συντονίζονται οι επιμέρους ενέργειες και να καταρτίζονται στοχευμένα εκπαιδευτικά προγράμματα για τη βιώσιμη ανάπτυξη και την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

Εν κατακλείδι, απαιτείται, στο πλαίσιο του ευρύτερου μετασχηματισμού που απαιτείται αλλά και επιχειρείται, πλέον, σε παγκόσμιο επίπεδο στις πεποιθήσεις, στις δομές, στις συμπεριφορές αλλά και στις προσωπικές σφαίρες¹⁷⁹, οι συνειδητές πολιτικές παρεμβάσεις είναι αυτές που μπορούν να δώσουν τον παλμό της αλλαγής, προκειμένου οι παρούσες γενιές να είναι σε θέση να ατενίζουν το μέλλον με αισιοδοξία ενώ οι μελλοντικές γενιές να παραλάβουν από εμάς ένα υγιές περιβάλλον αλλά, κυρίως, ένα βιώσιμο τρόπο σκέψης και δράσης σε κάθε τομέα της ανθρώπινης δραστηριότητας.

«Δεν κληρονομούμε τη γη από τους προγόνους μας, τη δανειζόμαστε από τα παιδιά μας»

Αυτόχθονη αμερικανική παροιμία

¹⁷⁹ Leichenko, R., O'Brien, K. όπ.π (σημ. 9),σελ. 283-286.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

1. Γέροντας, Α., Λύτρας, Σ., Παυλόπουλος, Π., Σιούτη, Γ., Φλογαΐτης, Σ., (2015), Διοικητικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα.
2. Δημαδάμα, Ζ. (2021). Βιώσιμη Οικονομική Ανάπτυξη. Η ενσωμάτωση των 17 στόχων του ΟΗΕ (οικονομικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις), Εκδόσεις Παπαζήση.
3. Δούση, Ε. (2017), Κλιματική Αλλαγή, Εκδόσεις Παπαδόπουλος.
4. Ζέρβα, Α. (2018). Περιβαλλοντική Επικοινωνία και Αειφορική Ανάπτυξη: Απόψεις, Γνώσεις και Στάσεις των Πολιτών για την Κλιματική Αλλαγή. (Διδακτορική διατριβή). Ορεστιάδα: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
5. Καραγεώργου, Β. (2021). Η Πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Η επιρροή της Σύμβασης Aarhus και του Ενωσιακού Δικαίου, Νομική Βιβλιοθήκη.
6. Καραγεώργου, Β. (2022). Κλιματική Αλλαγή και ανθρώπινα δικαιώματα ενώπιον των Εθνικών Δικαστηρίων: Μια νέα εντεινόμενη τάση ως αφετηρία για καινοτομικές προσεγγίσεις. Το βιώσιμο κράτος, Τιμητικός Τόμος για την Κατερίνα Σακελλαροπούλου, Εκδόσεις Σάκκουλα.
7. Καραγεώργου, Β. (2022). Τα ζητήματα της κλιματικής αλλαγής ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων: Οι προκλήσεις για τον δικαστικό έλεγχο, Τιμητικός Τόμος εις μνήμη Γεώργιου Χ. Παναγιωτόπουλου με τίτλο: «Σύ και δικαστής άριστος».
8. Καραστάθης, Δ. (2018). Το Νέο Δημόσιο Μάνατζμεντ και ο Αντίκτυπος της Δημοσιονομικής Κρίσης στην Ελληνική Δημόσια Διοίκηση. (Διδακτορική διατριβή). Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
9. Κέφης, Β. (2005). Ολοκληρωμένο μάνατζμεντ: Βασικές αρχές για σύγχρονες οικονομικές μονάδες, Κριτική.
10. Πλατιάς, Χ.(2020), Πολιτική της ΕΕ για το περιβάλλον και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Ζητήματα Πολιτικής και Διακυβέρνησης, Εκδόσεις Σιδέρης.
11. Ράγκου, Π. (2020). Θέματα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων 5ος Τόμος: Διεθνής Περιβαλλοντική Πολιτική: Αναμετρήσεις με το Μέλλον, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
12. Τσακμακίδου, Α. (2013). Κλιματική Αλλαγή: Η αντίληψη του περιβαλλοντικού κινδύνου από εκπροσώπους ΟΤΑ, έρευνα σε Δημοτικούς Συμβούλους του νησιού της Ρόδου. (Διδακτορική Διατριβή). Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
13. Τσάλτας, Γ. (2010). Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος - Πολιτικές & Διεθνές Δίκαιο της Ανάπτυξης, Εκδόσεις Παπαζήση.
14. Τσάλτας, Γ., Πλατιάς, Χ. (2010). Ευρωπαϊκή Ένωση και περιβάλλον. Ανατομία μιας κοινής Ευρωπαϊκής πολιτικής, Εκδόσεις Σιδέρης.
15. Leichenko, R., O'Brien, K. (2022). Κλίμα και Κοινωνία. Μετασχηματίζοντας το μέλλον, Εκδόσεις Παπαζήση.

Ξενόγλωσση

1. Ardoin, N., Clark, C., Kelsey, E. (2012). An exploration of future trends in environmental education research. *Environmental Education Research*, Vol. 19, No. 4.
2. Behr, F., Oertzen, G., Dienst, M. (2021). Managing Sustainability and Carbon-Neutrality in the Public Administration—Case Report of a German State Institution. *Sustainability* 2021, 13, 4146.
3. Caytas, J. D. (2018). The COP21 Negotiations: One Step Forward. Two Steps Back. Columbia University.
4. Chandra Ratha, Keshab (2019). Paris Climate Deal: A Bumpy Road Ahead, *Indian Journal of Asian Affairs*, Vol. 32, No. ½.
5. Clar, C. (2019), Coordinating climate change adaptation across levels of government: the gap between theory and practice of integrated adaptation strategy processes, *Journal of Environmental Planning and Management*, Taylor and Francis Group Routledge.
6. Davidson, C. (2000). Economic Growth and the Environment: Alternatives to the Limits Paradigm, *BioScience*, Volume 50, Issue 5.
7. Davidson, J. (1992). *The Earth Summit*. Taylor & Francis, Ltd.
8. Diffenbaugh, N., Burke, M. (2019). *Global Inequality and Climate Change*, Stanford Woods Institute for the Environment.
9. Drews, S., van den Bergh, J.C.J.M. (2016). What explains public support for climate policies? A review of empirical and experimental studies. *Climate Policy*. Vol.16, No.7.
10. Fiorino, D. (2010). Sustainability as a Conceptual Focus for Public Administration. *Public Administration Review*.
11. Galvão Ferreira, P. (2016). Did the Paris Agreement Fail to Incorporate Human Rights in Operative Provisions? C. Hurst and Company.
12. Huckle, j., E.J. Wals, A. (2015). The UN Decade of Education for Sustainable Development: business as usual in the end, *Environmental Education Research*, Vol. 21.
13. Karageorgou, V. (2023). The EU Just Transition Concept and Its Application in the Case of the Just Transition Mechanism, *Journal for European Environmental & Planning Law*.
14. Karageorgou, V. (2023). The Environmental Integration Principle in EU Law: Normative Content and Functions also in Light of New Developments, such as the European Green Deal, *European Papers*.
15. Kasymova, J., Gaynor, T. S. (2014). Effective Citizen Participation in Environmental Issues: What Can Local Governments Learn? *State and Local Government Review*, Volume 46 Issue 2.
16. Keeble, B. (1988). The Brundtland Report: 'Our Common Future'. *Medicine and War*, Vol. 4, No. 1 (JANUARY-MARCH 1988).
17. Khatibi, F.S., Dedekorkut-Howes, A., Howes, M. et al. (2021), Can public awareness, knowledge and engagement improve climate change adaptation policies? *Discover Sustainability* 2, 18.
18. Khor, M. (2012). An Assessment of the Rio Summit on Sustainable Development. *Economic and Political Weekly*.

19. Kollimuss, A., Agyeman, J. (2002). Mind the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro- environmental behavior? *Environmental Education Review*.
20. Læssøe, J. (2010). Education for sustainable development, participation and socio-cultural change. *Environmental Education Research* Vol. 16, No. 1.
21. Lapenta, A., Fattore, G., Dubois, H. (2012). *Measuring New Public Management and Governance in Political Debate*, Wiley.
22. Mabelis A, Maksymiuk G. Public participation in green urban policy: two strategies compared. *Int J Biodivers Sci Ecosyst Serv Manag*. 2009;5(2).
23. Mammides C, Kirkos G. An analysis of the European Union's conservation funding allocation by habitat and country. *Environmental Conservation*. 2020;47(2).
24. Mayer, B. (2016). *Human Rights in the Paris Agreement*, Koninklijke Brill.
25. Mayer, B. (2018). *The International Law on Climate Change*. Cambridge University Press.
26. Mayer, B., Crépeau, F. (2017). *Research handbook on Climate Change, Migration and the Law*, Edward Elgar.
27. McKenzie, M. (2021), Climate change education and communication in global review: tracking progress through national submissions to the UNFCCC Secretariat, *Environmental Education Research*, VOL. 27, NO. 5.
28. Moshou, H., Drinia, H. (2023). Climate Change Education and Preparedness of Future Teachers—A Review: The Case of Greece, *Sustainability*.
29. Orr C., Robert (2017). *The New Climate Governance Paradigm*. Council of Foreign Relations.
30. Orr, R. (2017). Report Part Title: *The New Climate Governance Paradigm*, Council on Foreign Relations.
31. Petri, F. (2020). *Revisiting EU Climate and Energy Diplomacy: A Starting Point for Green Deal Diplomacy?* Egmont Institute.
32. Pouikli, K. (2022). Editorial: a short history of the climate change litigation boom across Europe, *ERA* 2022.
33. Ratha, K.C. (2019). Paris Climate Deal. *Indian Journal of Asian Affairs*.
34. Sabato, S., Fronteddu, B. (2020). A socially just transition through the European Green Deal? Working Paper 2020.08, European trade union institute.
35. Sabharwal, M., Hijal-Moghrabi, I., Royster, M. (2014). *Preparing Future Public Servants: Role of Diversity in Public Administration*, SPAEF.
36. Schunz, S. (2022). The 'European Green Deal' – a paradigm shift? Transformations in the European Union's sustainability meta-discourse, Routledge Taylor & Francis Group
37. Stoutenborough, J. W., Vedlitz, A. (2014). The effect of perceived and assessed knowledge of climate change on public policy concerns: An empirical comparison, *Environmental Science & Policy*.
38. Temby, O., Sandall, J., Cooksey, R., Hickey, G.M. (2016), How do civil servants view the importance of collaboration and scientific knowledge for climate change adaptation? *Australian Journal of Environmental Management*, Vol 23, Taylor and Francis Group.
39. United Nations Environment Programme: report of the Governing Council on the work of its 6th special session, 29-31 May 2000, Supplement No. 25 (A/55/25)

40. Van Zeben, J. (2021). The European Green Deal: The future of a polycentric Europe? Kaleidoscope 1 The Future of Europe: Taking Policy Reform Seriously, Wiley.
41. Vigneswaran, S., Leelamani, A., Divya, S., Divya, K. (2017). Communicating Climate Change Importance through Interactive Multimedia FrameWork for Promoting Education and Effective Public Awareness on Climate Change, International Journal of Applied Environmental Sciences, Volume 12, Number 3.

Διαδικτυακές πηγές

1. www.adaptivegreece.gr
2. almanaquefme.org
3. www.bankingnews.gr
4. www.bundesregierung.de
5. cinea.ec.europa.eu
6. www.cnn.gr
7. climatecasechart.com
8. climateclarity.co.uk
9. climate-pact.europa.eu
10. rm.coe.int
11. commission.europa.eu
12. www.consilium.europa.eu
13. www.coe.int/en
14. webgate.ec.europa.eu
15. www.eeas.europa.eu
16. www.eib.org
17. www.ekdd.gr
18. energyin.gr
19. www.eucityfacility.eu
20. eur-lex.europa.eu/
21. www.europarl.europa.eu
22. www.ey.com
23. gslegal.gov.gr
24. www.in.gr
25. www.kathimerini.gr
26. www.lifetaskforce.gr
27. www.newsbomb.gr
28. nomosphysis.org.gr
29. www.opengov.gr
30. www.sustainability.com
31. www.un-documents.net
32. unfccc.int/topics/education-and-outreach/workstreams/education-and-training
33. unesdoc.unesco.org
34. www.wikipedia.org

Νομικά και Λοιπά Κείμενα

1. Αντιλήψεις, Απειλές και Προκλήσεις για μια Νέα Περιβαλλοντική Κουλτούρα, Ιούνιος 2022 (Έρευνα διανέοσις)
2. Απόφαση ΣτΕ 1570/2000.
3. Πρόταση Απόφασης του Συμβουλίου - υπ' αριθ. 2003/0249 (CNS).
4. Νόμος 4936/2022 (ΦΕΚ 105/Α).
5. Συνθήκη για τη Λειτουργία της ΕΕ.
6. Σύσταση (ΕΕ) 2021/1749 της Επιτροπής.
7. Οδηγός Εφαρμογής Σύμβασης Åarhus
(https://unece.org/DAM/env/pp/Publications/Åarhus_Implementation_Guide_interactive_eng.pdf).
8. Κανονισμός (ΕΕ) 2021/783 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου.
9. Layman's report for the Project LIFE+ AdaptFor.
10. <https://lifetaskforce.gr/attachments/article/543/Life-2021-pages.pdf>